МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Браславська О.В.
Рожі І. Г.

МЕТОДИКА РОБОТИ В ТУРИЗМІ Й РЕКРЕАЦІЇ

Навчальний посібник

Умань
Візаві
2020

УДК 378.016:338.48(075.8)
Б87

Рецензенти:

Денисик Г. І., доктор географічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського;

Кисельов Ю. О., доктор географічних наук, професор Уманського національного університету садівництва;

Кравцова І. В., кандидат географічних наук, доцент Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Рекомендовано до видання вченою радою
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини (протокол № 1 від 30 серпня 2020 р.).

Браславська О. В.

Б87 Методика роботи в туризмі й рекреації: навч. посіб. / Браславська О. В., Рожі І. Г. ; МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. – Умань : Візаві, 2020. – 157 с.

Навчальний посібник адресований студентам-географам ОС «Бакалавр» за спеціальністю 014.07 Середня освіта (Географія), що вивчають дисципліни «Краєзнавство і туризм» й «Рекреаційна географія».

Розкрито основи методики досліджень в краєзнавстві, туризмі та рекреаційній географії, можливі шляхи застосування інформації у комплексній економіко-географічній оцінці туристсько-рекреаційного потенціалу регіону. У навчальному посібнику наводиться номенклатура найбільш значущих туристських об’єктів, з якими студенти повинні ознайомитися під час вивчення навчального курсу. Посібник рекомендовано здобувачам вищої педагогічної освіти, вчителям, дослідникам рідного краю.

УДК 378.016:338.48(075.8)

© Браславська О. В., 2020
© Рожі І. Г., 2020

ЗМІСТ	
Передмова…….....	3
Розділ 1. Соціально-економічні проблеми туристської діяльності та рекреаційного природокористування…….	5
1.1.Соціально-економічні фактори формування туристської діяльності.	5
1.1.2. Оздоровча цінність. ……..…	6
1.1.3. Туризм і природа……	8
1.2. Оздоровлююче значення туризму…….	11
1.2.1. Фізична підготовка юного туриста……...	11
1.2.2. Загартовуваність організму…….	12
1.2.3. Користь ходьби……...	15
1.2.4. Правила поведінки на природі……..	16
1.3.Соціально-економічні фактори формування рекреаційних потреб	16
Розділ II. Методичні засади оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу території……	21
2.1. Туристсько-рекреаційний потенціал і його компоненти…….	21
2.2. Підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу……	29
2.3. Географічні підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу…	32
Розділ III.Природно-ресурсний потенціал Черкаської області……...	36
3.1. Характеристика географічного положення Черкаської області……..	36
3.2. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу……	40
3.3. Зонування території Черкаської області……..	42
Розділ IV. Організація техніки та тактики туристської діяльності…..	45
4.1. Укладання рюкзака……...	45
4.2. Розміщення стоянки…….	47
4.3. Встановлення наметів……	49
4.4. Застосування мотузок і вузлів……..	50
4.5. Техніка в’язання вузлів…….	52
4.6. Розведення багаття…….....	64
Розділ V. Проблемно-методичні питання визначення величини рекреаційних навантажень……..	73
5.1. Проблемно-методичні питання визначення величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних рекреаційних територій……...	73
5.2. Територіальна структура рекреаційного комплексу України……...	80
5.3. Курортна система України……...	84
Організація ступеневого туристського походу……	88
Народні прикмети передбачення погоди для туриста…….	92
Корисні поради туристам…….....	96
Брейн-штормінг для вивчення туризму та рекреації……	102
Перелік цікавих об’єктів для туристів та рекреантів…….....	124
Список використаних джерел…….	146
Додатки……	152

ПЕРЕДМОВА

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі туризму та рекреації у процесі відновлення продуктивних сил людини. У процесі вивчення методики туризму та рекреації природа виступає одним з провідних факторів відпочинку і оздоровлення, відновлення фізичних і моральних сил людини. Історична закономірність взаємодії суспільства і природи проявляється у розширенні впливу людини на природу при зростанні темпів економічного розвитку і усвідомленні необхідності збереження природного середовища при зростаючому значенні його туристсько-рекреаційної функції.

Метою вивчення курсу «Методика роботи в туризмі та рекреації» є формування у студентів знань про структуру рекреаційно-туристської діяльності, особливості рекреаційної географії, краєзнавства і туризму, що застосовуються в рамках міждисциплінарного підходу у фаховій підготовці майбутнього вчителя географії.

Основними завданнями є: формування знання основ методики досліджень в краєзнавстві, туризмі та рекреаційної географії і географії туризму, можливих шляхів застосування методологічного апарату наук у комплексній економіко-географічній оцінці туристсько-рекреаційного потенціалу регіону, вивчення рівня розвитку міжнародного туризму в Україні. Освоєння методики передбачає оволодіння методологічним апаратом туризму, рекреаційної географії і формує у студентів навички проведення самостійного географічного дослідження, що необхідне при підготовці курсових і кваліфікаційних робіт та участі у науково-дослідній роботі кафедри.

Психологічний стан людини повноцінно можна відновити тільки на лоні природи. Ніщо так не заспокоює як ніжне забарвлення трави і листя, приємне дзюрчання струмка чи споглядання за неповторними витворами природи. Але важливою умовою для відпочинку є виділення так званих природних рекреаційних систем, тобто таких, що за рядом своїх

властивостей придатні для використання з метою відпочинку. Тому, по-перше, постає необхідність виділення територій, придатних для організації дозвілля населення. Друга проблема, яка вирішується засобом туризму та рекреації – збереження цілісності й чистоти цієї території. Якщо поряд з будинком відпочинку будуть розміщені промислові підприємства, то певний об'єкт туризму або рекреаційний комплекс втратить свою привабливість.

По-третє, туристська та рекреаційна діяльність людей також має свої позитивні і негативні сторони. З одного боку, відпочинок людей на лоні природи сприяє підтриманню і зміцненню їх здоров'я. З іншого боку, при рекреаційному використанні природного середовища виникають деякі несприятливі для нього зміни, які при великій кількості рекреантів на певній території можуть бути небезпечними для продовження природного розвитку природних компонентів даної території.

Отже, використання туристських природних рекреаційних ресурсів повинно бути помірним, раціональним, плановим. Завданням дослідників стає визначення величини допустимих навантажень на той чи інший комплекс з метою збереження природи.

Посібник укладено відповідно до навчального плану підготовки фахівців освітнього ступеня «бакалавр» у закладах вищої педагогічної освіти, де навчальна дисципліна «Методика роботи в туризмі та рекреації» може вивчатися як вибіркова дисципліна протягом одного семестру (3 кредити, загальний обсяг 90 годин, лекції – 22 години, лабораторні роботи – 24 години, самостійна робота – 44 години).

РОЗДІЛ І. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

План:

1.1.Соціально-економічні фактори формування туристської діяльності.

1.1.2. Оздоровча цінність

1.1.3. Туризм і природа

1.2. Оздоровлююче значення туризму

1.2.1. Фізична підготовка юного туриста

1.2.2. Загартовуваність організму

1.2.3. Користь ходьби

1.2.4. Правила поведінки на природі

1.3.Соціально-економічні фактори формування рекреаційних потреб

1.1. Соціально-економічні фактори формування туристської діяльності

Термін «туризм» походить від французького «tourisme» – прогулянка подорож – подорожі у вільний час по’язані з від’їздом за межі постійного місця проживання, один з видів активного відпочинку, який поєднує відновлення продуктивних сил людини з оздоровчими, пізнавальними, спортивними та культурними й розважальними цілями.

Виник туризм у той період розвитку суспільства, коли потреба людини в отриманні інформації про нові місця, в подорожах як засобу отримання цієї інформації стала об’єктивною потребою її розвитку. Подорож приносить людині задоволення і дає можливість відпочити.

На певному етапі розвитку економіки, коли потреба в подорожах різко зросла, з’явилися і виробники цих послуг. Це призвело до формування товару особливого типу – туризму, який можна купити і продати на споживчому ринку. Виробники послуг, призначених для обслуговування туристів (мандрівних людей), об’єдналися в галузь «туризм». Туризм не є товаром

першої життєвої необхідності, тому він стає нагальною потребою людини тільки при певному рівні його доходу і при певному рівні розвитку суспільства.

Оскільки туризм є міжгалузевою сферою економіки, яка охоплює не тільки засоби розміщення, а й транспорт, зв'язок, індустрію харчування, розваг і багато іншого, ця сфера впливає на будь-який континент, державу або місто. Значення туризму для економіки різних країн пов'язане, перш за все, з тими перевагами, які він приносить за умови успішного розвитку. Це зростання робочих місць в готелях та інших засобах розміщення, в ресторанах та інших підприємствах індустрії харчування, в транспорті та суміжних обслуговуючих галузях. Іншою важливою перевагою є мультиплікативний ефект від туризму, тобто його вплив на розвиток суміжних галузей економіки. Третя перевага – зростання податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів. Крім цього, туризм надає економічний вплив на місцеву економіку, стимулюючи експорт місцевих продуктів.

1.1.2. Оздоровча цінність

Туристська діяльність пов'язана зі зміною місця перебування, організовується за будь-якої погоди і вимагає від людини саморганізації. Одночасно діють три важливих фактори: оточуюче середовище, кліматичні умови і види діяльності. Регулярна туристська діяльність і участь в туристських змаганнях є ефективним замінником фізичної праці, пробуджують в людині радість життя, підвищують фізичну життєдіяльність організму.

Пізнавальна цінність. Під час мандрівок і походів як в межах своєї країни так і за кордоном туристи знайомляться з країною і її людьми, їх життям, з національною культурою. Вони розширюють і поглиблюють свої знання в галузі ботаніки, зоології, геології, географії, метереології, астрономії, сільського і лісового господарства, історії культури і мистецтва.

Виховна цінність. Туризм сприяє вивченню історії і формуванню світогляду, веде до активного захисту природних багатств. Оскільки туристська діяльність проводиться у більшій мірі в колективі, коли один залежить від другого де в обов'язковому порядку вимагається тактичність, уважне відношення один до одного, коли власні інтереси не можна ставити вище інтересів колективу – це надає великі можливості для інтенсивного виховання таких цінних рис характеру як впевненість в собі, здатність прийти на допомогу.

Туризм – один із способів природокористування, оскільки перебуваючи на природі, людина використовує навколишнє середовище, його ресурси. У даному випадку йде мова про використання рекреаційних ресурсів довкілля: природні ландшафти, мінеральні води, ріки, моря, озера, ліси, чисте повітря, сонячна радіація тощо.

Під туризмом слід розуміти теорію і практику різного роду походів, сходження на гори і подорожування з ціллю відпочинку, спортивного змагання, обміну науковими здобутками та виховання. Туризм залежно від мети подорожі поділяється на спортивний, пізнавальний (екскурсійний), діловий, любительський (мисливський, рибальський), релігійний та інші, залежно від засобів пересування пішохідний, лижний, автобусний, автомобільний, авіаційний, велосипедний, водний, залізничний, комбінований.

За різними формами туризму віддають перевагу засобам організації раціонального дозвілля, активного відпочинку і здорового способу життя для широких верст населення різних за віком.

Щодо питання раціонального природокористування і туризму, то слід зазначити, що в теперішній час розгорнулась широка мережа молодіжних туристичних баз, тимчасових турбаз, кемпінгів і туристських станцій. Завдяки підтримці держави для задоволення потреб населення мережа туристьких баз постійно розширюється. Це покращує збереження природних

ресурсів, допомагає контролювати туристський рух і дії туристів під час відпочинку на природі.

Молодіжні туристські бази – це державні організації з приміщеннями для ночівлі, перебування і харчування, а також установи для культурної, спортивної і туристської діяльності. Турбази. В якості тимчасових турбаз служать гірські і туристичні хатини, інші будівлі в яких туристам надається можливість ночівлі. Природа – невичерпне джерело для людини. Починаючи від матеріальних багатств, які вона дає, закінчуючи такими ресурсами як рекреаційні. Слід сказати, що використання рекреаційних ресурсів – це не просто можливість оздоровити людину, але й нагода внести до економіки суттєвий вклад. Так, Іспанія, Італія та інші країни де широко розвинений туризм, отримують біля 30% валового національного продукту саме з галузі туризму.

В Україні також є чималі можливості для природокористування в галузі рекреації. Південні береги України (Одеська, Херсонська області, Крим), Карпатський край, басейн Дніпра, Полісся – чимале поле для розвитку і використання рекреаційних ресурсів.

Однак, говорячи про економічну сторону такого природокористування, не варто забувати про екологічні питання, які неминуче пов’язані з туристською галуззю. Обживаючи нові місця, туристи нерідко завдають чималої школи природі, що вимагає раціонального природокористування, розгляду питання культури туристів [2].

1.1.3. Туризм і природа

Туризм і природа – поняття нероздільні. Турист приймає від природи багато корисного – здоров’я, чудовий настрій, емоційний заряд, знання, навички. Мальовничі місця, рослинність і тваринний світ благодійно діють на людину, її фізичний та емоційний стан. Турист захоплюється красою дібров та лісових озер, барвистими квітами, метеликами і птахами. Звуки, кольори, запахи нікого не можуть залишати байдужими.

Де ще як не в природному середовищі можна побачити таку велику кількість видів деревних та трав'янистих рослин, почути чудовий спів птахів, побачити красу звірів, різних комах. Туристська подорож в природу знайомить нас з цінним світом нового, цікавого. Турист отримує позитивні емоції, покращується його здоров'я – чисте повітря, активна робота м'язів тренує їх і одночасно знімає навантаження на серце. Чисте лісове повітря, шелест листя, блискуча роса, золотий захід сонця і фіолетові присмерки, віртуозний спів соловейка – все це діє на людину як цілющий бальзам, дає заряд бадьорості на багато днів.

Мандрівки, туристські подорожі, як ніяка інша форма відпочинку, дозволяють доторкнутись до чудових творінь матері-Землі, але ця можливість нерідко створює в людях ілюзію «свободи поведінки». В дійсності поведінка людини в природі повинна ґрунтуватися на розумінні законів природи. Деякі люди про це забувають й поводять себе так ніби знаходяться з природою у стані війни і головне їх завдання – перемогти.

Безумовно, туристи повинні бути в перших рядах захисників природи. Знати, розуміти її й берегти – ось їхнє непорушне правило. Обізнаний, культурний турист не дозволяє собі у поході знищувати рослини, лякати птахів, залишати після себе сміття. Похідна етика передбачає й тактовне використання дарів лісу. Збір ягід, грибів, лісових сувенірів для різних виробів, лікарських рослин не повинні бути грабіжницькими для природи, не повинні завдавати шкоди рослинним і тваринним угрупуванням.

Особливо інтенсивно індустрія туризму експлуатує наші ліси. Сюди у вихідні дні прямують багато мешканців міст – назбирати ягід, грибів, лікарських рослин. Вже саме ходіння по лісі викликає ущільнення ґрунту, витоптування лісової підстилки. «Страждають» такі рослини як підсніжник, медунка, анемона, ряст, зірочки жовті та інші ранньоквітучі. Врешті-решт ущільнення ґрунту послаблює ріст і розвиток дерев, кущів, руйнується підріст, або повністю припиняється природне поновлення лісу.

Зміни в лісових угрупуваннях негативно впливають і на стан фауни. Наприклад, освітлення лісу, часткове або повне знищення кущів або підросту значно погіршують умови життя співочих птахів. Немає птахів – інтенсивно розмножуються шкідники лісу. А все починається з невинних кроків по лісу. Стан природно-територіальних комплексів – об'єктів туризму – залежить від багатьох інших причин, серед яких в першу чергу слід назвати культуру поведінки туристів, їх екологічну грамотність.

Запобігти руйнуванню природи можна різними шляхами. Це, наприклад, створення екологічних стежок, прокладання туристських маршрутів, визначення місць для привалів, організація стоянок із спеціальними місцями для обладнання бівуаку.

На жаль, так звані «любителі» природи часто знищують її. Навесні вони із сокирами та ножами, каністрами та бідонами виїжджають до лісу для збору березового соку. Через рани, що вони наносять дереву, за добу виливається до 5 літрів соку, берези всихають. А як деякі «туристи» збирають гриби? Вони піднімають гриб рогачем разом з грибницею, а ті гриби, які вони вважають неїстівними, збивають, топчуть, забуваючи що це ліки та корм тварин. Деякі малокультурні й екологічно необізнані люди навесні збирають букети ранньоквітучих рослин – підсніжників, анемони, медунки серед яких є й ті, що занесені до Червоної книги. В лісі часто можна зустріти багато порожніх металевих консервних банок, поліетиленових пакетів, пляшок, які не руйнуються сотні років, а скло не руйнується зовсім. Ліс засмічується, втрачається краса краєвидів.

Кожен турист повинен розуміти: користуватись природою стихійно, без екологічно првильного ставлення не можна. В туристських походах, екскурсіях, прогулянках, як правило, закладаються основи розуміння життя природи, формується сучасний екологічний світогляд, що є складовою частиною загальної культури людини.

Ось чому важливим завданням туризму є поширення природоохоронних знань, вмінь і навичок. В екологічно грамотного туриста

не з’явиться бажання топтати лісовий ґрунт, ламати дерева і кущі, рвати квіти для букетів, різати кору дерев, руйнувати мурашники, лякати птахів, вбивати жаб і ящірок, викидати запалені сірники та недопалки, забруднювати водойми, винищувати ягідники, порушувати тишу та спокій мешканців лісу.

Туристи, однак, повинні не тільки дотримуватись правил поведінки на природі, але й активно сприяти відтворенню її ресурсів. Туристи виступають ініціаторами посадки лісових культур і догляду за ними, створення екологічних стежок, огородження мурашників, створення штучних гніздівель, заготівлі кормів для лісових звірів, збирання насіння рослин, боротьби з браконьєрами, гасіння лісових пожеж. Туристи мають вести постійні фенологічні спостереження за найбільш цікавими явищами живої та неживої природи. Фенологічні спостереження – один із способів пізнання природи. Турист, насамперед, – спостерігач природи. Його характерні риси – наполегливість і допитливість.

1.2. Оздоровлююче значення туризму

1.2.1. Фізична підготовка юного туриста

Серед елементів, з яких складається сучасна туристська підготовка, велике значення має фізична підготовка. Відмінний стан здоров’я, нормальна робота внутрішніх органів, високий рівень розвитку сил, витримки, швидкості, спритності – такі основні показники фізичної підготовки туриста.

Зневага фізичною підготовки обов’язково веде до погіршення спортивної форми, до втрати набутих раніше фізичних здібностей, погіршення результатів, а іноді і до трагічних випадків на туристських маршрутах. Тому важлива роль в тренуванні туристів належить фізичній підготовці.

Загальна фізична підготовка допомагає всебічно розвинути організм туриста, зміцнити органи та системи, підвищувати їх функціональні можливості. Особливе значення має спеціальний та загальний режим.

Загальна фізична підготовка на будь-якому етапі тренувань включає розвиток фізичних якостей. Для цього використовують спортивно-прикладну гімнастику, акробатику, повільний біг, ходіння на лижах, рухові та спортивні ігри.

Спеціальна фізична підготовка має бути спрямована на розвиток фізичних якостей, які необхідні для обраного виду туризму. Засобами підготовки тут служать відповідні елементи руху та дій. Так, туристу-пішоходнику потрібно вдосконалювати елементи руху в умовах бездоріжжя, гірської подорожі.

Розвиток фізичних якостей людини – швидкості, сили, витривалості – відбувається під час виконання фізичних вправ одночасно з формуванням рухальних навиків. Швидкість – основна фізична якість в багатьох видах максимальної інтенсивності (біг, плавання, їзда на велосипеді). Ці вправи виконують з максимальним навантаженнями організму, на високому рівні збудження центральної нервової системи.

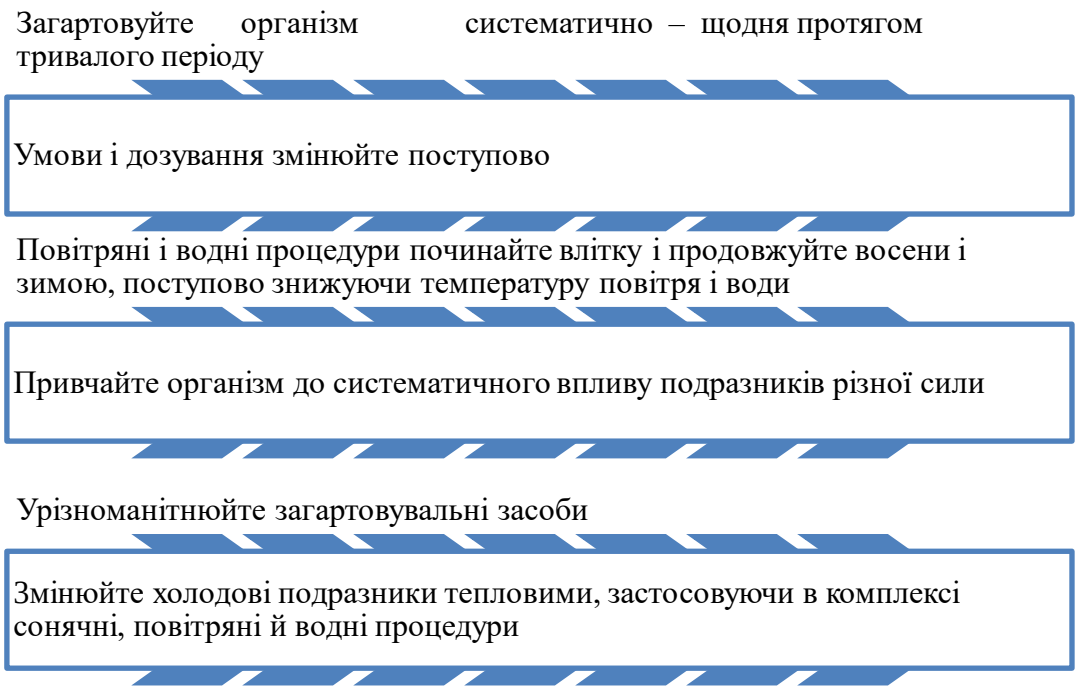
Витривалість має велике значення в підготовці туриста. Засобами розвитку витривалості є: різні кроси з чергуванням ходіння та бігу, багаторазові пробіжки на різні дистанції, тривалий біг, їзда на велосипеді, ходіння на лижах, вправи для удосконалення навиків ходіння: ходіння в різному темпі на місцевості з різним рельєфом, рух з подоланням природних перешкод із спорядженням та без нього, індивідуальні та групові вправи для рівноваги на колоді з рюкзаком.

1.2.2. Загартовуваність організму

Основні фактори загартовування – сонце, повітря і вода. Розумне застосування їх допоможе організму звикнути до змін зовнішнього середовища і виробити несприйнятливість до простудних захворювань, підвищить працездатність.

Правильному фізичному розвитку і зміцненню здоров'я сприятиме дотримання основних правил загартовування (схема 1.2.1).

Схема 1.2.1

Таблиця 1.2.2

Загартовування організму людини

Загартовуючись сонячними променями:	**Правила приймання повітряних ванн:**
приймайте сонячні ванни на подвір'ї, балконі, поблизу річки, озера, моря, на лісовій галявині тощо.	Загартовування повітрям починайте з провітрювання приміщення і поступового зниження температури в ньому на 1 – 3 °С.
Найкращий час для сонячних ванн – з 8.00 до 10.00 в південних районах і з 10.00 до 12.00 – у середній полосі, також корисні сонячні ванни після 16.00.	Носіть під час занять фізичними вправами, у походах, на екскурсіях легкий одяг, бігайте по траві і піску босоніж
Приймайте сонячні ванни через 1 – 1,5 год. після їди, не приймайте їх натще.	Перші повітряні ванни приймайте протягом 3 – 5 хв. у приміщенні при температурі + 15 0С, на свіжому повітрі – при температурі + 18 °С, поступово переходячи до приймання ванн при температурі + 10 °С.
Перебуваючи на сонці, прикривайте голову білим капелюшком або	З часом збільшуйте тривалість повітряної ванни доведіть її до 1 – 2

шапочкою.	год.
Перші сонячні ванни приймайте 4 – 5 хв., поступово збільшуючи їх до 35 – 40 хв.	У разі поганого самопочуття прийняття ванн припиняйте.
Приймайте сонячні ванни поремінно в положенні лежачи і в русі.	Приймайте повітряну ванну через 1,5 – 2 год. після їди.
Чергуйте сонячні ванни з купанням. Після купання обов'язково витирайтеся рушником насухо.	**Правила приймання водних процедур:**
Після сонячних ванн і купання відпочивайте в затінку.	Обтирання й обливання робіть уранці після ранкової гімнастики протягом усього року. Влітку після ранкової гімнастики – короткочасне купання при відповідній температурі повітря і води і підготовленості учасників походу.
При перших ознаках нездужання (погане самопочуття, прискорене серцебиття, нудота, головний біль) припиняйте приймання сонячних ванн.	Купання починайте при температурі + 20 С, а згодом – при +18С, скоротивши час перебування у воді.
Раз на тиждень робіть перерву з прийманні сонячних ванн.	Тривалість купання в першій період загартовування – 3 – 4 хв., якщо вода залишається теплою. На день рекомендуємо 2 – 3 купання.
Сонячні ванни заборонені дітям з підвищеною нервовою збудливістю, при гострик формах туберкульозу.	Не купайтеся натще й раніше як через 1 – 1,5 год. після їди.
Не перебувайте довго на сонці, це може привести до сонячного опіку або удару	Після переходу, інтенсивних фізичних занять і змагань входьте у воду, відпочивши 15 – 20 хв. Викупавшись, розітріться рушником, виконайте зігрівальні рухи, відпочиньте в затінку і зробіть масаж великих м'язів.

Знання правил загартовування знадобиться кожному туристу для правильного використання природних чинників з метою зміцненню здоров'я.

Туристські походи сприяють також вихованню позитивних і вольових якостей. Колективне подорожування виховує організованість і

дисциплінованість. Спільне подолання труднощів загартовує учасників походу, розвиває почуття туристської взаємодопомоги. Вони не тільки сприяють фізичному розвитку і оздоровленню, а й мають пізнавальну цінність. Перебування на чистому і свіжому повітрі, раціональний режим дня, повноцінне харчування, регулярні заняття фізичними вправами, прийняття повітряних і сонячних ванн, купання створюють оптимальні умови для зміцнення здоров'я і фізичного розвитку.

1.2.3. Користь ходьби

Прогулянки пішки до мальовничих куточків України, перебування на лоні природи викликають позитивні емоції, відвертають увагу від різних нервових переживань, спричинених хворобою чи життєвими ситуаціями, тренують серцевий м'яз, розвивають легені, поліпшують обмін речовин. При ходьбі включаються в роботу майже всі м'язи тіла.

Краєвиди і цілюще повітря Карпат і Кримських гір, безмежні простори Полісся, неозорі степові обрії, прибій морських хвиль, дзюрчання струмків, місячні вечори, нічліг під відкритим небом біля багаття – все це діє заспокійливо на нервову сферу людини, тонізує основні біологічні процеси в організмі, мобілізує його захисні сили. Під впливом ритмічної, спокійної ходьби, розширюються найменші кровоносні судини. Після прогулянки поліпшується сон і апетит, усувається втома, бадьорішає дух, оновлюється працездатність людини. Година ходьби приносить кращі результати, ніж 15 хвилин бігу.

Особливо корисно мандрувати лісовим масивом. Ліс виділяє в навколишнє середовище біологічно активні речовини – фітонциди, які мають бактерицидні властивості, а також іони з негативним зарядом. Аероіони знімають нервову напругу, втому, стимулюють роботу серцево-судинної, дихальної і кровотворної системи, покращують терморегуляцію, знижують артеріальний тиск, підвищують тонус центральної і вегетативної нервової системи.

Ходіть по землі босоніж, особливо по свіжій ранковій росі. Людина таким чином від природи бере позитивний заряд, загартовується, масує активні точки на стопі, які відповідають майже всім органам нашого організму. Ходьба в лісі – прекрасний засіб лікування нежиті: рослинні антибіотики хвойних і листяних дерев швидко пригнічують розмноження мікробів в носі, бронхах, легенях.

1.2.4. Правила поведінки на природі

Мандрівник не повинен приносити ніякої шкоди природі. Для цього потрібно виконувати такі правила:

Не засмічуйте туристські маршрути, місця відпочинку. Покидаючи привал, спаліть сміття, що не згоріло закопайте.

Не рубайте на маршрутах живі дерева і кущі, не ламайте гілок, не ріжте кору – це шкодить рослинам і губить їх.

Уникайте криків і непотрібного галасу, особливо весною, бо це лякає звірів.

Розпалювати вогонь бажано на місці, де залишилось попелище. Ватру обкопати, або обкласти камінням. Перед тим, як залишити стоянку, багаття залити водою, засипати землею.

В лісі намагайтесь ходити тільки по стежках. Не переслідуйте хижих тварин – це небезпечно!

Не рвіть без необхідності лісові квіти, особливо ті, які занесені до Червоної книги України.

Слід пам’ятати, що місце, яке залишаємо після перепочинку чи нічлігу, повинно бути таким, яким ми хотіли б його застати.

1.3. Соціально-економічні фактори формування рекреаційних потреб

Формування системи рекреаційного природокористування є об’єктивним наслідком зростаючих потреб суспільства в рекреації. При розгляді рекреаційного природокористування необхідно перш за все

визначити соціально-економічну суть рекреації, її місце і роль у розвитку суспільства.

Для сучасного етапу суспільного розвитку характерне зростання ролі рекреації в процесі відновлення сил людини. Термін «рекреація» є сукупністю етимологічних значень: recreatio (лат.) – відновлення; recreation (франц.) – розвага, відпочинок, зміна дій, яка виключає трудову діяльність і характеризує простір, пов'язаний з цими діями. Отже, поняття «рекреація» характеризує не тільки процес і заходи щодо відновлення сил людини, але і той простір, в якому це відбувається. Це той випадок, коли сукупність етимологічних значень терміна досить повно визначає суть явища і процесу.

Таким чином, рекреація – це процес відновлення фізичних, духовних і моральних сил людини, який забезпечується системою заходів і здійснюється у вільний від роботи час на спеціалізованих територіях. Таке визначення підкреслює відновлювальну функцію рекреації.

Зміни як в матеріально-технічній базі і організації виробництва, так і в соціальній сфері сучасного суспільства, безумовно, вплинули на соціально-економічну роль рекреації в процесі суспільного відновлення. Сьогодні вона впливає не тільки на відновлення робочої сили, але і на людину в цілому. Відновлення робочої сили охоплює комплекс суспільних відносин, пов'язаних з головною відновлювальною силою – людиною. Тому кожна суспільно-економічна формація характеризується своїми, тільки їй властивими закономірностями і особливостями відновлення робочої сили.

На початку становлення і розвитку суспільства надлишок і дешевизна робочої сили, нескладність виробничих процесів і низький рівень соціальних потреб позбавляли працедавців від необхідності займатися проблемами рекреації. Умови виробництва були такі, що економічна цінність життя працівника була мізерною. Цінністю для власника були машини, які масово заміщували живу робочу силу.

Основним фактором, який визначає підвищення ролі рекреації, перетворює її в сучасних умовах в один з найважливіших компонентів

відновлення робочої сили, є науково-технічна революція. Вона веде до ускладнення виробництва в цілому і його окремих технологічних процесів, до різкого зростання в ньому значення робочої сили. Одночасно зі зміною елементів виробництва зростають вимоги до робітника: рівня його загальної освіти і професійної підготовки, кваліфікації, фізичного стану і здатності швидко адаптуватися до мінливих умов виробництва.

Кожна конкретна стадія суспільного розвитку характеризується певним рівнем потреб працівників, без задоволення яких неможливе нормальне відновлення їх робочої сили. Чим вищий рівень розвитку виробничих сил, тим вищий культурний рівень суспільства, рівень потреб його членів і складніша їх структура.

Науково-технічний прогрес змінює характер життєдіяльності людини. Поступово скорочуються фізичні і відносно збільшуються розумові і моральні затрати праці в міру зростання її складності і напруженості. Поділ праці і її спеціалізація, конвеєризація, поділ операцій і їх монотонність викликають нервову втому, яку зняти набагато важче, ніж втому від фізичних навантажень. В міру зростання цін на новітні машини, обладнання зростає вартість виробленої продукції. Отже, підвищується можливий збиток у випадку прорахунків і помилок, що визначає високу відповідальність кожного працівника і накладає на нього додаткові психологічні навантаження. Тому значно підвищуються вимоги не тільки до фізичної форми робочої сили і її стійкості до нервово – психічних навантажень, але і до своєчасного відновлення здатності до праці для забезпечення безперебійного і ефективного виробничого процесу. В умовах сучасного виробництва збільшуються затрати людських сил і змінюється їх структура. Водночас процеси відновлення життєвих сил носять традиційний екстенсивний характер і пов’язані з уявленням про спокій як найкращу форму відпочинку. Різне співвідношення цих тісно пов’язаних процесів життєдіяльності людини – затрат сил і їх відновлення – призводить до негативних наслідків: росту захворювань, особливо хронічних, погіршення

параметрів здоров’я у дітей і підлітків, зниження темпів росту середньої тривалості життя. Оскільки все це відбувається на фоні значних досягнень медичної науки і техніки, багато дослідників помилково стверджують, що єдина причина погіршення здоров’я – погіршення стану природного середовища. Не виключаючи впливу цього фактора, причина погіршення здоров’я населення, а відповідно, і великих втрат праці вбачається у зміні характеру його життєдіяльності, в створеному дисбалансі між характером затрат сил людини і їх відновленням. У цих умовах процес відновлення робочої сили може бути забезпечений тільки в результаті росту споживання неречових благ – послуг сфери відпочинку і оздоровлення. Відпочинок стає найважливішим елементом вартості життєвих засобів, які споживаються робітником.

Відновлення моральної енергії, на відміну від фізичної, – процес складніший і вимагає специфічних форм і способів. Сучасні умови праці визначають необхідність не тільки тривалішого відпочинку, але і переходу до активних його форм з використанням природних умов і ресурсів. Такий вид відновлюваної діяльності відповідає рекреаційному.

Підвищення ролі рекреації в значній мірі визначається зростанням урбанізації, яка нерозривно пов’язана з концентрацією виробництва і розвитком виробничих сил. Урбанізація – це, перш за все, зростання міського населення, виникнення міст-гігантів і міських агломерацій.

Складні умови проживання в сучасному місті з високою концентрацією підприємств, забрудненою атмосферою, шумом, інтенсивним пересуванням транспортних засобів підвищують фактор ризику захворюваності і сповільнюють процес відновлення сил людини. Наприклад, гіпертонічна хвороба частіше зустрічається в містах зі швидким темпом життя, шумом та іншими негативними моментами, яких немає в сільській місцевості.

Активний відпочинок (туризм) може знижувати рівень захворювань на найнебезпечніші серцево-судинні хвороби майже наполовину. Не набагато менша його дія в попередженні психічних розладів. Це означає, що

середньорічний приріст продуктивності праці в результаті активного відпочинку, який базується на широкому використанні природних та історико-культурних рекреаційних ресурсів, знаходиться на рівні 30%. Наведені дані наочно характеризують роль рекреації як інтенсивного фактора відновлення робочої сили. Якщо ж врахувати вплив рекреації на зростання культурного рівня працівників і всебічний розвиток особистості, то її значення незмінно зростає.

Узагальнюючи все вищесказане, можна поділити функції рекреації на 3 основні групи:

1) медико-біологічну,

2) соціально-культурну,

3) економічну.

Медико-біологічна функція полягає в санаторно-курортному лікуванні й оздоровленні. Оздоровлення з допомогою туризму – один з шляхів вирішення проблеми зняття виробничої і невиробничої психологічної втоми людини.

Соціально-культурна функція – це провідна функція рекреації. Культурні або духовні потреби – це потреби пізнання в найширшому розумінні, пізнання навколишнього світу і свого місця в ньому.

Економічна функція рекреації полягає у відновленні робочої сили працівників.

У першому розділі використовувалася джерела літератури: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 20, 22, 24, 31, 34, 35, 37, 38, 40, 43, 52.

РОЗДІЛ ІІ. МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

План:

2.1. Туристсько-рекреаційний потенціал і його компоненти.
2.2. Підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу.
2.3. Географічні підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу.

2.1. Туристсько-рекреаційний потенціал і його компоненти

Рекреаційна і туристська сфера економіки є одним із напрямків господарської діяльності, що сприяє стабілізації соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Розвиток туристсько-рекреаційного потенціалу регіону є пріоритетним завданням регіональної політики, а ефективне його використання, подальше формування та відновлення – одним із основних завдань діяльності органів місцевого самоврядування та виконавчої влади. Активне включення туристсько-рекреаційного потенціалу в економіку і господарський обіг потребує глибоко опрацьованих наукових основ для виважених кроків щодо ефективного його використання.

Наявні теоретико-методологічні основи вивчення поняття «туристсько-рекреаційний потенціал регіону» висвітлюють різноманітні підходи вчених. Аналіз, узагальнення та систематизація їх еволюції представляє певний науковий інтерес і актуальність.

Науковим дослідженням проблематики вивчення туристського потенціалу та розвитку рекреаційної сфери присвячені праці вітчизняних і зарубіжних вчених: Н. Г. Ігнатенко, В. П. Руденко, М. С. Нудельман, З. В. Герасимчук, Н. В. Коленда, Л.М. Черчик, В. І. Мацола, Н. П. Стецько, І. В. Смаль, О. В. Киф’як, Н. В. Фоменко, Ю. В. Шабардіна, Ю. Є. Дащук, І. В. Давиденко та ін.

Термін «потенціал» (від лат. *Potentia*) в економічній літературі – це можливості, наявні сили, запаси, що можуть бути використані [35]; інтегровані можливості окремої особи, суспільства в цілому, у певній галузі

чи сфері діяльності [52]. Узагальнення визначень терміна «потенціал», наведених у енциклопедичних виданнях, подано у таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Визначення терміну «потенціал»

№	Визначення	Джерело
1	Запас чого-небудь, резерв; приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов	Великий тлумачний словник сучасної української мови
2	Сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані в якій-небудь галузі, ділянці, сфері	Словник іншомовних слів
3	Запаси, засоби, джерела, що є в наявності і можуть бути приведені в дію, а також бути використані для досягнення певних цілей, або як можливості окремої особи, суспільства, держави у відповідній галузі	Економічна енциклопедія
4	Приховані якості та здібності, які можуть бути вдосконалені та призвести в майбутньому до успіху або корисності	Oxford Dictionary of Economics

Термін «рекреаційно-ресурсний потенціал» або його скорочений варіант «рекреаційний потенціал» (від лат. recreation – відновлення сил, і potentia – сила) було введено в наукову думку М. Ф. Реймерсом та О. В. Яблоковим на початку 80-х років XX ст. У праці «Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы» вони вперше дали визначення поняттю рекреаційний потенціал: «як один з показників природного потенціалу, що відображає ступінь спроможності природної території чинити на людину позитивний фізичний, психічний і соціально-психологічний вплив під час відпочинку» [37, с. 47]. Географічний словник

трактує поняття «рекреаційний потенціал» як «наявність рекреаційних ресурсів, які використовуються для задоволення потреб постійного і тимчасового населення у відпочинку та оздоровленні» [35].

На *першому етапі* (80-і роки XX ст.) широко застосовувалися такі поняття, як «природний рекреаційний потенціал» і «природно-ресурсний потенціал». Ґрунтовні напрацювання здійснили у той період російські вчені І. І. Дедю, Н. В. Зворикін, І. В. Зорін і В. А. Квартальнов.

Зокрема, Н. В. Зворикін розглядав природний рекреаційний потенціал «як природні рекреаційні ресурси, характер використання яких визначається відповідними природними умовами рекреаційної діяльності»; І. І. Дедю визначає природно-ресурсний потенціал як сукупність можливостей використання в господарстві природних ресурсів – ґрунту, рослин, тварин, корисних копалин, води; І. В. Зорін і В. А. Квартальнов рекреаційним потенціалом називають «відношення між фактичною і гранично можливою чисельністю туристів, яка визначається виходячи з наявності рекреаційних ресурсів, при якій не відбувається порушення стану природної та екологічної рівноваги» [3].

Українські вчені О. І. Шаблій і З. О. Касянчук визначають рекреаційний потенціал «як систему природних і суспільних об’єктів, їх властивостей і відношень, які можуть використовуватись або використовуються для цілей оздоровлення чи відновлення, наповнення, розширення чи нагромадження (акумуляції) духовних і фізичних потреб людини у вільний від основного виду її діяльності час» [1].

Німецький вчений Х. Барш трактував поняття «природно-ресурсний потенціал» як «здатність природного середовища сприяти відпочинку відновленню сили людини, у складі якого наявні рекреаційні ресурси, якими володіє територія» [6].

Наведені визначення сутності поняття «рекреаційний потенціал» дають підстави виділити такі його суттєві ознаки, як залежність рівня потенціалу від наявних можливостей і рекреаційних ресурсів.

Другий етап досліджень стосується питань, пов'язаних із визначенням потреб процесу виробництва рекреаційної сфери. Цей етап охоплює кінець 1980-х – середину 1990-х років, упродовж якого поняття «рекреаційний потенціал» досліджували такі вчені, як А. А. Мінц, Т. Р. Кохановська, Н. Г. Ігнатенко, В. П. Руденко, А. С. Кускова, В. А. Голубєва, Т. Н. Одинцова, Є. К. Трушиньш і М. С. Нудельман.

На цьому етапі широко використовуються такі поняття, як «потенціал рекреаційної галузі», «природний рекреаційний потенціал». Так, А. А. Мінц і Т. Р. Кохановська під «потенціалом рекреаційної галузі» розглядали «розвідані і ті, що знаходяться в експлуатації, природні рекреаційні ресурси» [31]. Н. Г. Ігнатенко, В. П. Руденко розглядають природний рекреаційний потенціал «як об'єктивну реальність, що характеризує дійсний стан природних ресурсів, тіл і сил природи з властивими їм законами формування і розвитку елементів, що відображають економічні відношення, оскільки їх використання має безпосередній вплив на рівень продуктивності праці» [38].

Обсяг поняття «природно-рекреаційний потенціал» окреслив М. С. Нудельман, як максимально сукупну продуктивну спроможність природних рекреаційних ресурсів [31, с. 63].

Таким чином, на другому історичному етапі рекреаційний потенціал здебільшого трактується як максимальна продуктивна спроможність рекреаційних ресурсів, що виражається кількістю рекреаційного ефекту, рідше – як виробнича потужність. Кожне із цих трактувань висвітлює одну з основних ознак поняття «рекреаційний потенціал», проте не є самодостатнім.

На *третьому етапі* еволюції поняття «рекреаційний потенціал», що охоплює період із середини 1990-х років до початку XXI ст., науковці приділяють значну увагу дослідженню сутності понять «рекреаційний потенціал території» або близьким за змістом «рекреаційний потенціал регіону» (В. І. Мацола, Н. П. Стецько, І. В. Смаль, О. В. Кифяк, Н. В. Фоменко, Ю. В. Шабардіна, Ю. Є. Дащук та ін.).

Відзначимо, термін «рекреаційний потенціал території» вперше увійшов в офіційну термінологію наукових досліджень у 1989 р. у праці «Экологический энциклопедический словарь» за редакцією І. І. Дедю як «здатність території забезпечувати певну кількість відпочиваючих психофізіологічним комфортом і можливістю для відпочинку (спортивно-зміцнювальної діяльності) без деградації природного середовища.

В. І. Мацола наводить таке визначення: «потенціал рекреаційної території визначається природно-ресурсною та соціально-економічною базою, загальною якістю природних та соціально-економічних умов та рекреаційною місткістю» [24].

Н. П. Стецько визначає рекреаційний потенціал території як компоненти природи і культурно-історичні об'єкти, що використовують або можуть використати в рекреаційних цілях. І. В. Смаль, О. В. Кифяк, Н. В. Фоменко, Е. В. Щепанський і Ю. В. Ступарь окреслили рекреаційний потенціал території як «сукупність природних, соціальних і культурно-історичних передумов для організації рекреаційної діяльності на певній території» [40].

Ю. В. Шабардіна пропонує рекреаційний потенціал регіону визначати як інтегральний показник, що характеризує кількісний і якісний склад рекреаційних ресурсів, а також умови і можливості їх ефективного використання в межах певного регіону в конкретний час [24].

За визначенням Ю. Є. Дащука, рекреаційний потенціал регіону – це «інтегрована система взаємозв'язків та властивостей, що характеризуються здатністю використовувати природні ресурси, реалізовуючи при цьому можливості, через призму умов, які продукують готовність до ведення рекреаційної діяльності, що здійснюється під впливом комплексу засобів для задоволенню потреб рекреанта у відпочинку та відновленні» [8].

Четвертий етап досліджень є важливий тим, що здебільшого у працях учених поняття «рекреаційний потенціал» досліджується як інтегральний

показник, властивість (узагальнена характеристика), як комплекс або як система [7].

Рекреаційний потенціал, на думку У. Горбаля, є системою природних, історико-культурних об'єктів та їхніх властивостей, що використовують (або можуть використовувати) у рекреаційній діяльності, функціональною основою рекреації і в певному розумінні її складовою частиною [12].

З. В. Герасимчук, Н. В. Коленда та Л. М. Черчик визначають природно-рекреаційний потенціал як здатність розвіданих та експлуатаційних природних рекреаційних ресурсів сприяти відтворенню здоров'я людей, їх відпочинку, фізичному, інтелектуальному та духовному розвитку, що обумовлюється територіальними, часовими межами, технічними, науковими, фінансовими можливостями освоєння та експлуатації території [7].

З розвитком рекреаційної географії і географії туризму продовжують розширюватись і поглиблюватись наукові пізнання понять «туристсько-рекреаційний потенціал» і «рекреаціно-туристський потенціал», які є широковживаними й часто ототожнюються у науковій літературі. Відмінність цих понять обумовлена тим, що процес їх формування відбувався із врахуванням законів і закономірностей розвитку, що притаманні географічному і економічному напрямкам і користуються відповідним понятійно-термінологічним апаратом.

Згідно з наявними визначеннями, туристський потенціал якого-небудь об'єкта (території) – це «сукупність приурочених до даного об'єкта (території) природних і рукотворних тіл і явищ, а також умов, можливостей і засобів, придатних для формування туристського продукту і здійснення відповідних турів, екскурсій, програм. Під потенціалом розуміються в основному пам'ятники культури, пам'ятки, які можуть включати як етнокультурні особливості регіону, так і заповідні зони, а туристсько-рекреаційний потенціал – стан туристсько-рекреаційних ресурсів території, що задовольняють попит населення у відпочинку та туризмі» [8].

При вивченні понятійного апарату нами було встановлено, що об’єкти оцінки потенціалу туризму бувають різні. Так, в нормативно-правових документах досить часто зустрічається поняття «туристичний потенціал», що визначається як:

1) туристичний потенціал території – ємне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму;

2) потенціал підприємства, який включає внутрішні ресурси організації у формуванні ринкового продукту реалізації та представляє сукупність його матеріальних та нематеріальних ресурсів.

В першому варіанті багатоаспектність туристського потенціалу ототожнюється з розумінням значення «туристичний ресурс», що впливає на його оцінні показники та дозволило визначити такі критерії, як: «туристична придатність», «туристична привабливість», «туристична доступність», «туристична пристосованість», а відносно об’єктів відвідування – ще й «пропускна здатність», «облаштування туристського об’єкта» та «туристична інфраструктура» [8].

Узагальнюючи різні підходи до оцінювання туристського потенціалу, ми можемо констатувати, що він розглядається як ресурсний потенціал організації, що повинен бути використаний максимально (за умови операційного менеджменту); ресурсоощадно та оптимально (за умов логістичного менеджменту) й креативно (за умов інноваційного менеджменту).

Туризм є ресурсно-орієнтованою сферою діяльності, в якій питання раціонального природокористування відіграють першорядну роль, а стан природного та соціокультурного середовища є одночасно і ресурсом, і умовою діяльності, що передбачає досягнення збалансованості їх розвитку.

Туристські ресурси є одним з ключових понять при визначенні територій пріоритетного розвитку туризму та одночасно виступає джерелом

інноваційного оновлення. Це питання досить добре розроблене в літературі з географії, історії, організації туризму і має значну бібліографію. Однак слід зауважити, що єдиної, загальноприйнятої їх класифікації досі немає. Зокрема, в географії рекреації та туризму запропоновані певні класифікації, методики виявлення та оцінки, шкала цінності тощо, але в економічній інтерпретації є достатньо невирішених проблем.

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, що запропонований науковцями Київського національного університету ім. Тараса Шевченка під керівництвом професорів Я. Б. Олійника та О. О. Любіцевої, які в рамках розроблення національної Стратегії сталого розвитку туризму [43] провели інтегральну оцінку природних національних рекреаційно-туристських ресурсів (РТР), побудували ресурсно-рекреаційний рейтинг регіонів, визначили рівні забезпеченості РТР та ресурсно-рекреаційні домінанти регіонів України. Авторами за результатами оцінки зроблено висновки: кожен з регіонів країни має свою специфіку, свою неповторність – етнокультурну та архітектурно-історичну, природно-ландшафтну, біосоціальну, суспільно-географічного положення тощо. Виступаючи як оригінальні територіальні структури, що мають на національному туристському ринку притаманну лише їм «торгово-рекреаційну марку» (регіональний бренд), регіони характеризуються як відчутною нерівно мірністю розвитку ресурсної бази, так і різними показниками функціонування рекреаційної галузі. Запропонована рейтингова рекреаційно-ресурсна оцінка регіонів України розглядається як суттєвий ресурсосистематизуючий результат дослідження. При цьому загальний бал ресурсно-рекреаційного рейтингу адміністративно-територіальних одиниць України визначався як сума балів 7 блоків – суспільно-географічного, природного, архітектурно – історичного, інфраструктурного, природно-антропогенного, біосоціального, подієвого; та співставлення забезпеченості рекреаційно-туристськими ресурсами й ресурсно-рекреаційних домінант

(ресурсно-рекреаційна домінанта (РРД) – стабільний у просторі і часі вид рекреації, туризму, чинником розвитку якого є відповідна суспільно-економічна база). Всього авторами було виділено 10 домінант регіонів України: лікувально-оздоровчо-туристська, культурно-історично-сакральна, культурно-історична, оздоровчо-туристська, лікувально-оздоровча, сакральна, біосоціальна, екологічна, оздоровча, індустріальна.

Проведений нами аналіз різних наукових джерел, дозволяє стверджувати, що туризм та рекреація для дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону, це (схема 2.1.1):

Схема 2.1.1. Аналіз наукових джерел дослідження туристсько-рекреаційного потенціалу регіону в контексті вивчення туризму та рекреації

2.2. Підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу

Останнім часом проблема оцінки територій для рекреаційно-туристського використання активно досліджується архітекторами, географами, психологами, фахівцями в галузі туризму і туристського бізнесу, вона широко обговорюється в спеціальній пресі. Існує кілька підходів до оцінки, загальним для них є те, що всі вони спрямовані на детальне вивчення тих чи інших факторів (ресурсів і умов) рекреаційно-туристської діяльності.

Як правило, оцінці піддаються рельєф, клімат, водойми і водотоки, рослинність (деревна рослинність відокремлено), транспортна доступність, наявність рекреаційно-туристської інфраструктури (будівель, комплексів, інженерних систем).

Оцінка рекреаційно-туристських ресурсів завжди здійснюється в кількох аспектах або з кількох блоків параметрів. Ці параметри різні (і спеціально підбираються) для основних видів рекреаційної діяльності. Зазвичай ресурси рекомендується оцінювати в аспектах функціональному, гігієнічному, естетичному, техніко-економічному та природоохоронному. Ці ж аспекти можна мати на увазі, оцінюючи і туристський потенціал території.

Всяка діяльність з розвитку туризму розгортається на конкретній території, властивості якої – природні і набуті в ході антропогенного освоєння – часто мають вирішальне значення і визначають ефективність (або неефективність) вкладень в туристсько-рекреаційну сферу. Оцінка території для цілей розвитку туризму має певні особливості мети (схема 2.2.1).

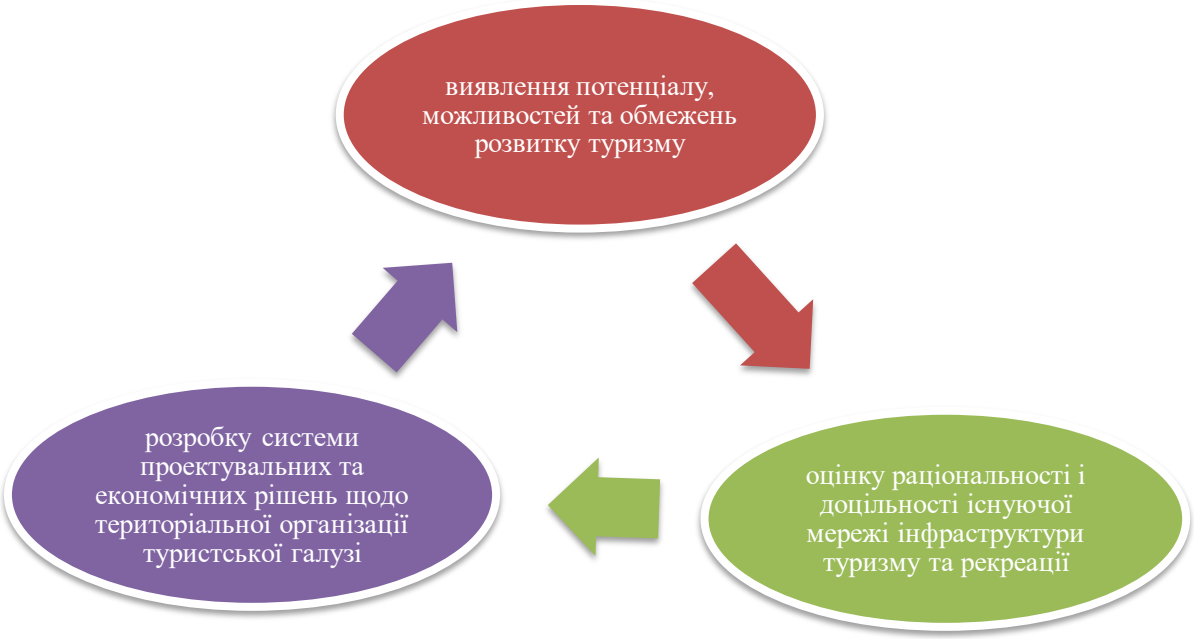

Схема 2.1.1. Оцінка території для цілей розвитку туризму

Даний підхід вимагає взаємозалежного аналізу територіального потенціалу, можливостей та обмежень розвитку туризму в регіоні. У

першому наближенні такий аналіз передбачає оцінку території по цілому ряду параметрів, до найважливіших з яких слід віднести (таб. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Параметри для аналізу території

атрактивність природного ландшафту та його екологічну ємність
багатство і різноманітність елементів культурно-історичного спадщини
екологічні обмеження розвитку туристських центрів, районів та зон
доцільність існуючої територіальної мережі установ і баз відпочинку, туризму та рекреації
територіальні переваги самодіяльного туризму та стихійної рекреації
ступінь і характер дачної освоєності регіону

Загальним підсумком такого аналізу є своєрідним виходом із «сірого ящика» побудованої територіальної моделі – повинна стати інтегральна оцінка території з виявленням місць і зон тяжіння знову формується туристської сфери бізнесу як найбільш вигідного вкладення інвестицій.

Очевидно, оцінки в кожному з названих аспектів можуть і повинні ґрунтуватися на розрізняються принципи і критерії, найбільш адекватних кожному конкретному аспекту оцінювання. Однак туристсько-рекреаційний потенціал доцільно оцінювати окремо, насамперед по основних групах перерахованих вище компонентів чи складових потенціалу, підбираючи для кожної групи різні способи і критерії, а також обираючи той чи інший з вищеназваних п'яти аспектів оцінки.

Так, критеріями оцінки для елементів природних і культурних ландшафтів, і для самих цих ландшафтів в першу чергу повинні служити їх походження та історія, унікальність, цілісність, атрактивність і різні характеристики різноманітності, включаючи видове багатство флори і фауни [20].

2.3.Географічні підходи до оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу

Говорячи про сутність географічних оцінок, необхідно зупинитися на понятті «оцінка». У українській мові під оцінкою розуміється: дія за значенням дієслова оцінювати, призначати ціну, визначити вартість кого-небудь, чого-небудь, скласти уявлення, судження про кого-небудь, про що-небудь, визначити значення, характер, роль і т. п. кого-небудь, чого-небудь; думка, судження про якість, гідність, значення і т. д. кого-небудь, чого-небудь [4].

В роботах географів, що ведуть дослідження в області не вартісних оцінок, поняття «оцінка» зазвичай використовується у значенні: думка, судження про якість, гідність, значення чого-небудь. Для позначення дії по отриманню оцінок доцільно застосовувати слово «оцінювання» [5].

В оціночних дослідженнях необхідно розрізняти «об’єкт оцінки» (як оцінюється) і «суб’єкт оцінки» (для кого, для чого оцінюється). Оцінка будь-якого об’єкта – це міра ставлення до нього. Оцінити об’єкт як явище безвідносно до кого-небудь, чого-небудь неможливо. Оцінка завжди виражає суб’єкт об’єктні відносини. Це одне з головних положень теорії оцінок [5].

У географічних оціночних дослідженнях як «суб’єкта оцінки» може виступати не тільки безпосередньо сама людина або його діяльність, але і інженерні споруди, та природно-технічні геосистеми, і природні геосистеми, що розглядаються як ресурси або середовище. Застосування терміна «суб'єкт» не тільки до людини, але і іншим об'єктам обґрунтовано тим, що кінцевим, головним суб’єктом оцінки» завжди залишається людина (суспільство), бо всі оцінки ведуться, в кінцевому рахунку, для людини, для суспільства. У цьому сенсі будь – яка оцінка антропоцентрична.

Узагальнюючи відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристичних ресурсів складається з кількох взаємопов’язаних етапів (схема 2.3.1).

Схема 2.3.1. Підходи до оцінки туристських ресурсів

1. Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристського бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристського використання, визначення майбутньої економічної соціалізації районів у сфері туризму тощо [2].

2. На другому етапі відбувається виділення чітких меж того, що буде оцінюватись. У географічних дослідженнях регіонального рівня найчастіше об'єктами оцінки виступають геосистеми. Однією з ключових проблем етапу є обґрунтований поділ території на окремі операційні територіальні одиниці (ОТО) – одиниці, виділені виходячи з мети дослідження і специфіки досліджуваної геосистеми. ОТО виступають в ролі елементарних одиниць географічних досліджень, на основі яких вивчається неоднорідність географічних систем [2]. В роботах економічного спрямування, як об'єкт

оцінювання туристсько-рекреаційного потенціалу, здебільше розглядають окремі адміністративно-територіальні одиниці.

3. Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки ТРПТ зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристсько-рекреаційної діяльності, види або типи туристсько-рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів).

4. Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки. Фактично перелік обраних показників у більшості випадків встановлюється на основі аналізу розв'язуваної проблеми і неформальних міркувань дослідника.

5. На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.

6. Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

7. На сьомому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові та (або) інтегральні показники ТРПТ з подальшим отриманням по них результатів оцінки.

8. Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.

9. На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки ТРПТ.

Методологія оцінювання ресурсного потенціалу туризму останніми роками була збагачена інструментарієм, запропонованим професором Київського національного університету ім. Тараса Шевченко О. О. Бейдиком [2], який здійснив інтегральну оцінку природних і антропогенних ресурсів України і побудував на цій основі ресурснорекреаційний рейтинг регіонів України. Пізніше розробки О. О. Бейдика було використано в проекті

Стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні, який розроблено під керівництвом професора того ж університету Я. Б. Олійника [43]. Запропонований Київськими науковцями методичний підхід до оцінки туристичних ресурсів ми вважаємо найбільш прийнятним на сьогоднішній день через його логічність, зрозумілість і можливість практичного застосування для цілей туристського розвитку.

У другому розділі використовувалися джерела літератури: 1, 2, 3, 6, 7, 8, 24, 31, 35, 37, 38, 40, 43, 52.

РОЗДІЛ ІІІ. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

План:

3.1. Характеристика географічного положення Черкаської області.

3.2. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу.

3.3. Зонування території Черкаської області.

3.1. Характеристика географічного положення Черкаської області

Черкаська область розташована у центральній частині України, в басейні середньої течії Дніпра. Межує на півночі з Київською, на сході – з Полтавською, на півдні – з Кіровоградською і на заході – з Вінницькою областями. Площа Черкаської області становить 20,9 тис. кв. кілометрів, що складає 3,5 % території держави (18 місце в Україні).

Рис. 3.1.1. Фізична карта Черкаської області [22].

Область простягнулася із південного заходу на північний схід на 245 км, із півночі на південь – на 150 км (рис. 3.1). Крайня північна точка лежить неподалік від села Кононівка Драбівського району, південна – поблизу села Колодисте Тальнівського району, західна – біля села Коритня Жашківського району, східна – неподалік села Стецівка Чигиринського району. За математичними розрахунками географічним центром області є точка поблизу села Журавки Городищенського району.

Черкаська область розташована на Східноєвропейській рівнині, у басейні середньої течії Дніпра. Площа Черкаської області становить 20,9 тис. км2 (3,4% від загальної площі України).

Область лежить в лісостеповій зоні, досягаючи на півдні степової зони.

Рис. 3.2.Карта України по областях [22].

Територія області простягнулась з південного заходу на північний схід на 245 км, з півночі на південь – на 150 км (рис. 2.2). Крайня північна точка лежить на північ від с. Кононівка, Драбівського району (50°14’пн.ш., 32°07’сх.д.), південна – на південь від с. Колодисте, Уманського району (48°27’пн.ш., 30°07’сх.д.), західна – на північний захід від с. Жовтневе, Монастирищенського району (49°03’пн.ш., 29°36’сх.д.), східна – на південний схід від с. Стецівка, Чигиринського району (49°00’пн.ш., 32°52’сх.д.).

Географічний центр України, що розташований на північній околиці села Мар’янівка (Шполянський район) між райцентром Шпола і селом Матусів Черкаської області має координати 49°01’39» пн.ш. і 31°28’58» сх.д.

Черкащина межує на півночі з Київською (межа 340 км), на сході – з Полтавською (212 км), на півдні – з Кіровоградською (388 км), на заході – з Вінницькою (124 км) областями (рис.3.2).

Клімат регіону помірно континентальний. Зима м’яка, з частими відлигами. Літо тепле, в окремі роки спекотне, західні вітри приносять опади. Середня температура найхолоднішого місяця січня – 5,90С. Середня температура влітку складає + 190С.

Сприятливі кліматичні умови сприяють значному біорізноманіттю області. Природно – заповідний фонд налічує 540 теритій та об’єктів, з яких 22 об’єкти загальнодержавного та 518 місцевого значення. Показник заповідності складає 3,1 % від площі області. Ліси ростуть здебільшого на узбережжях річок, степова рослинність поширена на вододілах. У районі Канева й на південний схід від нього переважають дубово – грабові ліси (дуб,

граб, клен, липа, ясен), у південно – західній, південній і центральній частині – дубово – ясеневі та грабові ліси. Черкаський бір (сосна, дуб, клен, береза) – найпівденніша межа природного поширення наддніпрянських хвойних лісів на Україні. Площа земель лісогосподарського призначення області становить 338,5 тис. га. Площа земель лісогосподарського призначення, що вкрита лісовою рослинністю складає 318,3 тис. га, тобто лісистість становить 15,2 % від площі області.

В Черкаській області нараховується 334 види судинних рослин (17% флори області), що знаходяться під загрозою зникнення. Серед них69 видів занесених до Червоної книги України, 14 включені в додаток I Бернської Конвенції, 7 охороняються в Європі – Європейський Червоний список, 3 – у всесвітньому масштабі.

Із загальної площі Черкаської області сільськогосподарські землі складають 1487,0 тис. га, в тому числі сільськогосподарські угіддя 1450,9 тис. га, інші сільськогосподарські землі – 36,1 тис. га.

Тваринний світ Черкащини різноманітний, але кількість особин не значна. Орнітофауна регіону представлена такими видами птахів: баклан великий, лебідь – шипун, гуска сіра, крижень, попелюх, черень чубата, гоголь, крех великий, крех малий, орлан – білохвіст, лунь польовий, мартин сивий, мартин жовтоносий, мартин звичайний, пісочник малий, пісочник великий, чайка, кулик – сорока, коловодник великий, коловодник болотяний, коловодник лісовий, коловодник чорний, набережник, брижач, плавунець круглодзьобий, побережник чорногрудий, побережник ралий, побережник білохвостий, побережник болотяний, грицик великий, великий яструб, фазан, просянка.

Найпоширенішими представниками іхтіофауни регіону є: лящ, сазан, судак, карась, щука, чехоня, плітка, окунь, короп, товстолоб.

Серед ссавців на території області зустрічаються: дикий кабан, вовк, лисиця, заєць – русак, козуля, єнотовидна собака, куниця, бобер, тхір, їжак, видра, ондатра в невеликій кількості, лось, олень плямистий та благородний.

З метою збереження біологічного різноманіття в регіоні охороняється 81 вид тварин, з них: 67 видів тварин, занесені до Червоної книги України, в тому числі, 3 види входять до Європейського Червоного списку, 8 видів охороняється Бернською конвенцією, 10 видів Афро – євразійським договором по мігруючим видам (AEWA), 4 види Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої флори та фауни (CITES).

Внутрішні води області представлені річками, озерами, болотами, підземними водами і штучними водоймами. По території області протікає 1037 річок, найбільша з них р. Дніпро (в межах області – 150 км), 7 середніх річок – Рось, Тясмин, Гнилий Тікич, Гірський Тікич, Супій, Ятрань, Велика Вись, а також малі річки, струмки, ставки.

В області налічується 40 водосховищ, найбільшими є Канівське і Кременчуцьке.

Під водою знаходиться 166,3 тис. га, у тому числі під штучними водотоками – 2,5 тис. га, річками, струмками – 3,8 тис. га, озерами, замкнутими водоймами, ставками – 18,5 тис. га, штучними водосховищами – 111,0 тис. га. Відкриті заболочені землі становлять 30,5 тис. га.

Область розташована в центрі України і займає вигідне географічне положення. Область перетинає головна водна артерія України – річка Дніпро. У формуванні економіки придніпровське положення Черкащини відіграє важливу роль. Більшість великих промислових підприємств області, а також ряд міст (Черкаси, Сміла, Канів, Золотоноша) знаходяться недалеко від Дніпра.

Область багата на нерудні корисні копалини, передусім будівельні матеріали. Граніти різних типів зустрічаються в Городищенському, Корсунь – Шевченківському, Смілянському, Уманському та інших районах. Відомо близько 400 родовищ різних глин. Важливе значення мають бентонітові та палигорскітові глини, що залягають поблизу Дашуківки Лисянського району. Неподалік Мурзинець і Неморожі Звенигородського району, Новоселиці Катеринопільського району залягають високоякісні вогнетривкі глини –

каоліни. Майже повсюдно поширені кварцеві піски. Серед паливних ресурсів переважає буре вугілля та торф. Родовища бурого вугілля – Козацьке, Рижанівське, Юрківське у Звенигородському, Новоселицьке, Мокрокалигірське у Катеринопільському, Тарнавське у Монастирищенському районах.

Рудні корисні копалини у вигляді осадових залізних руд зустрічаються у Канівському, Смілянському, Шполянському районах, корінних титанових – у Смілянському районі.

В області є понад 100 родовищ цегельно-черепичної сировини. У наявності значні запаси будівельних пісків та каменю, керамзитової сировини. В західній частині області знаходяться поклади петрургічної сировини.

Черкащина має значні запаси вторинних каолінів, в її надрах є поклади бурого вугілля, торфу, бокситів. На межі Черкаської та Кіровоградської областей розташоване Болтиське родовище горючих сланців. Лівобережна частина області має значні запаси мінерально-лікувальних вод типу «Миргородська», розвідане та експлуатується Звенигородське родовище радонових вод.

3.2. Загальна характеристика природно-ресурсного потенціалу

Природно-ресурсний потенціал – важливий фактор розміщення продуктивних сил, який включає природні ресурси і природні умови.

Під природними ресурсами розуміють тіла й сили природи, що їх на даному рівні розвитку продуктивних сил і вивченості можна використати для задоволення потреб людського суспільства у формі безпосередньої участі в матеріальній діяльності.

Природні умови – це тіла й сили природи, які мають істотне значення для життя і діяльності суспільства, але не беруть безпосередньої участі у виробничій і невиробничій діяльності людей. Такий поділ є до певної міри умовним, оскільки окремі компоненти можуть виступати і як ресурси, і як

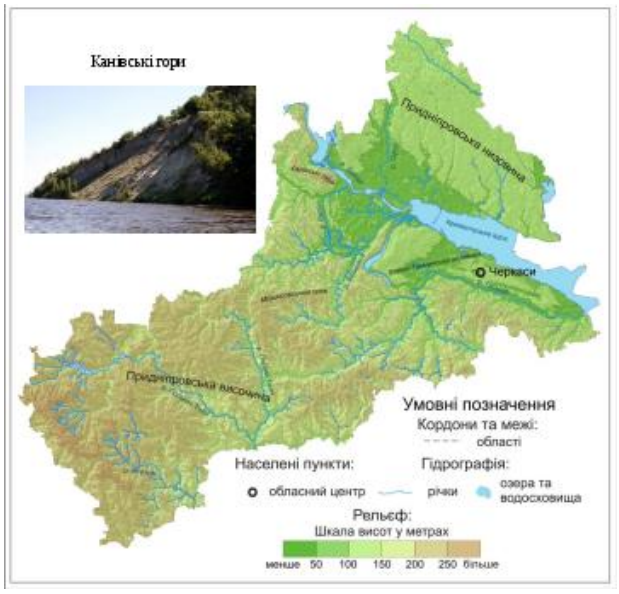
умови. До основних характеристик природно-ресурсного потенціалу відносять: географічне положення, кліматичні умови, особливості рельєфу та розміщення ресурсного потенціалу (схема 3.2.1).

Схема 3.2.1. Рекреаційно-туристичні ресурси

За своєю матеріальною сутністю природні ресурси – частина географічного середовища, сукупність природних умов існування та діяльності людини. Їхній генезис, природні властивості, належність до тих чи інших компонентів природи, розподіл на поверхні Землі та концентрація в надрах зумовлені природними закономірностями [11].

Рис. 3.2.1. Фізична карта Черкаської області [22]

Територія Черкаської області в цілому рівнинна і умовно поділяється на дві частини – правобережну і лівобережну. Правобережна її частина розташована в межах Придніпровської височини, подекуди горбиста, порізана річками, ярами і балками зі значним розвитком

ерозійних форм рельєфу. В прилягаючій до Дніпрачастині правобережжя знаходиться заболочена Ірдино-Тясминська низовина. Вздовж долини Дніпра тягнеться Канівсько-Мошногірський кряж. (рис. 3.2.1).

3.3. Зонування території Черкаської області

Зонування території Черкаської області відбуваються по схемі планування території Черкаської області, яка полягає у розподілу території області, регулюванні використання території області її окремих частин, ухваленні та реалізації відповідних рішень про дотримання містобудівної документації відповідно до закону.

В схемі планування території аналізуються основні види ресурсів і надані пропозиції щодо основних можливих напрямків їх подальшого використання, а також пропозиції щодо послідовності здійснення заходів, пов'язаних з подальшим розвитком регіону.

У схемі планування території області визначаються заходи реалізації державної політики та враховуються державні інтереси, історичні, економічні, екологічні, географічні і демографічні особливості, етнічні та культурні традиції під час планування цієї території (рис. 3.3.1).

Виділені наступні зони:

І. Зона урбанізації, на території якої рекомендується інтенсифікація сформованого науково – виробничого потенціалу, розвиток сільського господарства переважно приміського типу і районів короткочасного відпочинку населення. Зона урбанізації в області сконцентрована в двох осередках – в центральному Придніпров'ї з розповсюдженням в південно – західному напрямку (частина Черкаського та Смілянського районів) та в південнозахідній частині області до межі з Кіровоградською областю (в межах Уманського району). В цілому в цій зоні проживає більше 1/3 населення області.

В межах зони урбанізації виділено дві підзони:

І – 1 З високим рівнем виробничо – містобудівного освоєння;

Рис.3.3.1. Схема функціонального зонування Черкаської області [22].

I – 2 Із сформованим середнім рівнем виробничо – містобудівного освоєння;

II Зона переважного сільського господарства займає біля 70% території області. Тут рекомендується інтенсивний розвиток сільськогосподарського виробництва (при скороченні орних земель), удосконалення технологій агровиробництва. В зв'язку з високою цінністю сільськогосподарських земель області, видобування корисних копалин можливе лише при ретельному обґрунтуванні; намічена активізація центрів агропромислової інтеграції з урахуванням характеру розселення людей, підвищення рівня їх забезпечення соціальною та інженерною інфраструктурою.

III Зона охоронного природного ландшафту та історикокультурних об'єктів загальнодержавного значення. Основна частина території зазначених природних ландшафтів входить як складова частина майже до всіх попередніх зон. Можна виділити 3 основних ареали поширення даної зони. Найбільший з них простягається вздовж обох берегів Дніпра від Канева до Чигирина з відгалуженням на Південний Захід до Лисянки та Звенигородки.

У третьому розділі використовувалися джерела літератури: 2, 3, 4, 5, 7, 11, 12, 20, 22, 43.

РОЗДІЛ IV. ОРГАНІЗАЦІЯ ТЕХНІКИ ТА ТАКТИКИ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

План:

4.1. Укладання рюкзака.

4.2. Розміщення стоянки.

4.3. Встановлення наметів.

4.4. Застосування мотузок і вузлів.

4.5. Техніка в’язання вузлів.

4.6. Розведення багаття.

4.1. Укладання рюкзака

Із багатьох різновидів рюкзаків, речових мішків і спортивних сумок, які випускаються промисловістю, новачку слід віддати перевагу великим рюкзакам, що виготовлені з цупкої міцної тканини, мають вшите дно; прямокутної або овальної форми, надійно прикріплені широкі заплічні ремені, місткі кишені та порівняно невелику вагу.

Для перенесення найбільш зручні станкові рюкзаки. Однак вони не універсальні (не годиться, наприклад, для деяких водних і ряду гірських походів), порівняно маломісткі й дорогі.

Обов’язково потрібно зробити непромокаючий вкладиш в рюкзак – мішок із целофану більшого розміру. Вкладиш захистить всі речі рюкзаку на випадок дощу, мокрого снігу. Існують певні вимоги до складання рюкзака: при найменших зовнішніх габаритах він повинен мати якнайбільший внутрішній об’єм, його вага повинна поєднуватись із зручністю. Рюкзак повинен бути вкладений так, щоб він став неначебто частиною тіла туриста і сприяв збереженню хорошої постави.

Рюкзак, що має форму кулі чи огірка, обов’язково натре спину. Нижня частина рюкзака повинна бути ввігнутою, повторювати форму поясниці і щільно до неї прилягати. До спини рюкзак повинен прихилитися, а не давити на неї. Найкращим чином ця вимога задовольняється при застосуванні

станкових рюкзаків. У звичайних рюкзаках до спини кладуть м'які речі і регулюють довжиною лямок. Суттєво покращує форму рюкзака саморобний внутрішній каркас із пінопластового килимка.

Загальне правило при складанні спорядження в рюкзак без станка: важке – вниз, м'яке – до спини, об'ємні й неміцні речі – поверх, предмети першої необхідності – в кишені. Недопустимо, щоб на коду в рюкзаку гриміли і брязкали погано складенні речі.

Небажано розміщувати великі предмети на рюкзаку прив'язувати їх знизу. Однак, коли речей багато, чи рюкзак малий, так доводиться переносити намет, спальний мішок. В такому випадку предмети (попередньо загорнуті в непромокаючий матеріал) треба протягнути вірьовкою рюкзака, щоб вони ближче прилягали до спини чи поясниці туриста. Не слід прив'язувати речі, наприклад, відра чи взуття, позаду рюкзака, а також навантажувати задню кишеню такими предметами як сокира, консервні банки.

Укладання повинне гарантувати стійку рівновагу рюкзака на спині. Тому особливо щільно слід заповнити його нижні кутки і попереднім пакуванням речей в «блоки» запобігав їх переміщенню під впливом поштовхів чи тряски. Таке укладання дозволяє швидше діставати із рюкзака потрібні речі. Для предметів, які легко б'ються, потрібно зробити спеціальні захисні чохли.

Найбільш небезпечні місця рюкзака – біля дна і зовнішньої кишені. Ніяких предметів, що б'ються, туди класти не можна. В кишені, а також під клапан рюкзака кладуть речі. які будуть потрібні в першу чергу: накидка від дощу, сірники, паливо для вогнища, кухоль, ложку, і т. п.

Для того, щоб ліки в аптечці, або інші рідини не проливались, на шийки пляшечок необхідно одягти гумові соски або напалечники.

Укладений рюкзак необхідно прошнурувати й затягнути так, щоб виключити можливість зміщення речей у ньому під час руху.

4.2. Розміщення стоянки

Ночівля в горах, на берегах річок, в суворій тайзі, в загадкових мовчазних печерах – все це туристські біваки. Вже саме слово «бівак» хвилює справжнього туриста. Скільки з цим словом пов’язано розповідей і спогадів! Скільки пісень проспівано вечорами біля вогнища, вислухано легенд, висловлено думок і бажань! Але правильно вибрати місце ночівки, розташувати необхідну кількість наметів, розкласти вогнище за несприятливих умов та приготувати вечерю – справа дуже складна.

Організація ночівлі в польових умовах вимагає великого досвіду і чіткості роботи всіх учасників групи.

Оволодіння технікою бівачних робіт займає особливе місце в підготовці туриста. і ось чому. Протягом доби час туриста розподіляється так: 8 годин переходу плюс 8 годин сну, плюс 8 годин на бівачну роботу. Перші дві складові являють собою постійні величини. Значить, все цікаве, що хоче побачити або зробити турист в поході, повинно здійснюватися за рахунок скорочення часу на бівачні роботи. Бівак повинен забезпечити повноцінний відпочинок туристів після важкого денного переходу і повну їх безпеку.

Перше завдання, яке повинні вирішити юні туристи, – вимір місця для біваку. Попередньо на карті потрібно тільки приблизно намітити район на місці, коли група увійде в визначений район, приблизно за 20-30 хвилин до зупинки. Місце для біваку повинно відповідати декільком вимогам. Перша з них – безпека. Це означає, що не слід вибирати місце для біваку близько населених пунктів, великих доріг. Воно повинно бути також безпечним і на випадок непогоди: поблизу наметів не повинно бути сухостійних або нахилених стовбурів дерев, які можуть впасти при сильному вітрі. Під час дощу вода на повинна збігати під намети.

При походах в гірських районах не можна розташовувати табір безпосередньо біля основи сипучих скал, поблизу гирла жолобів, навислих сніговиків. На гірських річках табір потрібно ставити на деякій віддалі від

ріки, на підвищенні. Наступною вимогою до біваку є наявність води і дров. Важко сказати, яка з цих вимог є більш важливою. Все залежить від конкретних умов походу.

Інші вимоги до біваку слід розглядати як бажані, але не обов'язкові. (Зручність місця для розгортання бівачних робіт, близькість води і дров, захищеність від вітру, освітленість). Якщо місце для біваку вибране, тоді перед тим як розпочати необхідні роботи, потрібно спланувати табір.

Намети ставлять звичайно один біля одного на підвищеному місці, і не ближче як за 5-7 метрів від вогнища. Вогнище слід розташувати так, щоб не було небезпеки розпалювання гілок дерев, кущів, сухої трави. Не можна розпалювати його на корені живих дерев. Вогнище розводять на старих вогнищах або на відкритих місцях, попередньо знявши дерн. Нарубані гілки і дрова потрібно складати біля самого вогнища – тут вони краще просохнуть і на них можна сидіти.

Санітар повинен обстежити місцевість навкруг табору і визначити місце для туалетів, а також викопати яму для сміття. Якщо потрібно просушити одяг, можна на деякій віддалі розкласти друге вогнище.

При вмілому плануванні бівачних робіт їх можна завершити до моменту, коли буде готова їжа. Після вечері виникає своєрідна розрядка – починає відчуватися втома, з'являється бажання спокійно посидіти біля вогнища, поговорити, що – небудь заспівати. Тому всі бівачні роботи потрібно завершити до вечері.

А тепер декілька порад, адресованих безпосередньо учасникам.

Перша порада: заведи раз і назавжди твердий порядок: взяті у товариша предмети віддай йому особисто в руки. Інакше буде губитися як не одне то інше.

Друга порада: не рийся в чужих рюкзаках і не дозволяй цього робити в своєму рюкзаку іншим.

Третя порада: закінчивши доручену справу, шукай собі іншу.

Пам’ятай: робота всіх повинна, по можливості завершуватися одночасно.

4.3. Встановлення наметів

У відведеному місці вибирають рівніший майданчик, без ямок, купин, пеньків, каміння і коренів, що стирчать з землі. Якщо він має невеликий нахил, намет потрібно орієнтувати так, щоб вхід в нього був розташований вище по схилу, а кінець був паралельно лінії нахилу. Тоді лежачі в наметі не будуть скочуватись, а голова буде знаходитись вище ніг.

Якщо земля сира, потрібно підстелити під дно намету поліетиленову плівку, яка за розмірами не повинна бути більша самого дна: тому що при дощі виступаючі краї плівки будуть збирати збігаючи з схилів даху воду і під сплячими утвориться калюжа.

Техніка встановлення намету нескладна. Спочатку потрібно розстелити дно, розрівняти його і, розтягуючи дно по діагоналі, пришпилити кутки до землі. При цьому важливо зберегти прямокутність дна, не перекосити його. Потім під передні та задні гнізда «коника» поставити опори (альпенштоки) і розтягнути «коник», надійно закріпивши мотузочні відтяжки кілочками або прив’язати їх кінці до дерев.

Далі іде натяжка схилу даху. Робиться вона також за способом діагоналі: один – біля задньої стінки, другий – біля передньої. Спочатку натягують ті кутки схилу, які у кожного справа, а потім ті, котрі зліва. Натягувати відтяжки потрібно рівномірно, щоб уникнути складок і зморшок на схилах даху. Тягнути їх потрібно до землі, кожну в напрямку лінії, що з’єднує кут даху, до якого вона прив’язана, і середину «коника». Всі шпильки і кілочки втикають в землю з невеликим нахилом у протилежну відтяжкам сторону.

Тент для намету можна зробити самим з великого куска поліетиленової плівки. Його бажано натягнути так, щоб він не доторкався схилів даху. Для

цього вздовж «коника» (але вище нього) потрібно натягнути між деревами мотузку. Сам тент розмірами повинен бути трохи більший за схил даху.

Зав’язавши по кутках тенту петлі з мотузки (краще з гумки), його пришпилюють до землі окремими кілочками.

Для захисту людей, наметів і речей від вітру, дощу, сонця й т. ін. натягають тенти чи поліетилен. Їх варіанти дуже різноманітні: від великих за площею і високо розташованих до похилих схилів біля зони багаття і над наметами.

Використовуючи тонку мотузку, жердини, гілки, поліетиленові плівки, готові тенти, можна не тільки над наметами, а й над продуктами, дровами, біля багаття спорудити навіси від дощу, прямого сонячного проміння чи мокрого снігу. У цьому разі передбачте напрямок можливого стоку води чи переміщення тіні. Щоб намет нормально вентилювався, тент чи поліетилен, що вкриває його, має не лежати на даху, а бути натягнутий на невеликій відстані (8 – 20 см) за допомогою запасного репшнура. Скомпонувати тентовий навіс і намет можна, виходячи з умов навколишнього середовища. Іноді під один великий тент ставлять поруч 2-3 намети, іноді. тент укриває, крім намету, частину зони, біля багаття, спорядження тощо.

4.4. Застосування мотузок і вузлів

Як пам’ятає багато туристів, на зльотах і змаганнях учасникам завжди пропонували показати своє вміння користуватися мотузкою і в'язати найнеобхідніші вузли. У туризмі досить знати від 6-8 до 25-28 надійних вузлів.

Мистецтво роботи з мотузкою дуже давне. Люди знайшли для неї безліч різноманітних застосувань: аркани і ласо, мережі і пута, каравани і бранці, буксири й огородження. У сучасних умовах мистецтво мотузки і вузла – це підстрахування людей і вантажів усюди: від висячих мостів і скельної техніки до космосу.

«Уміння в в’язати на мотузці вузли в давнину вважали мистецтвом, що було родовим заняттям, ревниво охоронялося від чужинців і передавалося від батька до сина. Вузол для людини, життя якої серед численних небезпек природи – це постійна боротьба за існування, був свого роду надійним засобом як у битві, на полюванні, риболовлі, так і біля домашнього вогнища», – писав Л. Скрягін у книзі «Морські вузли».

За переказами, стародавні вузли мали магічну силу, їх використовували шамани і жерці. У житті предків єгиптян, римлян і греків, інків, русичів, китайців і африканців вузли виконували не тільки свої прямі практичні функції, а й відігравали роль поштової інформації, лікаря, чарівника, сховища культури і традицій народу. Спробуйте уявити цілу низку століть, протягом яких деякі з надійних і перевірених вузлів служать людям уже не сотні років, а багато тисячоріч. Сьогодні, на початку III тисячоріччя, відомо більш як 900 різних вузлів, а зав’язує і сплітає їх людина на рослинних волокнах і нитках, на волоссі і шкірі, на металевих тросах і стрічках, на синтетичних волокнах і у віртуальних орнаментах, навіть на тваринних і людських тілах. У цій книзі, що тільки трохи відкриває читачеві світ активних подорожей, нема рації детально показувати всю систему сучасної такелажної справи, візерункового плетива макраме, в’язання дуже специфічних вузлів і навіть професійної монтажно-страхувальної роботи з мотузкою. Ми зупинимося тільки на базових, найнеобхідніших знаннях про застосовування мотузки, страховку і способи кріплення.

Мотузки, що застосовуються в спортивному туризмі, розрізняються матеріалом волокон і системою їх переплетення. Троси з натуральних волокон часто виявляються більш практичними й зручними для рук, але вони важчі і швидше зношуються. Сучасні синтетичні мотузки з капрону, дакрону й нейлону, який би запас динамічної міцності не мали, реально програють можливостям павутини, шовкопрядової нитки чи пружності хітину відповідної ваги і товщини.

У туризмі й альпінізмі застосовують мотузки основні й допоміжні: репшнур, стропу та ін. У свою чергу, вони розрізняються типами: «кручені» чи «плетені». Крутіння – один із найперших способів виготовлення мотузок – так підвищується запас міцності троса при розтягуванні. Однак виготовлені за сучасними технологіями комбіновані мотузки – більш надійні, довговічні і мають набагато більшу можливість еластично протистояти динамічним навантаженням. У таких мотузках поверх пучка спірально звитих синтетичних ниток (жилок) є оплетення (іноді – подвійне і потрійне). Інформацію про якість матеріалу, діаметр і вантажопідйомність мотузки можна одержати з кінцевої марки, що знаходиться на одному з кінців заводської бухти.

До основних туристських мотузок можна віднести мотузки діаметром: 10-12-14-16 і 18 мм. Іноді як основну доводиться використовувати здвоєну мотузку діаметром 8 мм. Допоміжною мотузкою додаткового супроводу може слугувати кінець (діаметр 6-8 мм), хоч для побутових кріпильних репшнурів використовують не тільки мотузки діаметром 6-8 мм, а й 4-6 мм. Капронові й нейлонові мотузки в плетенні міцні, зносостійкі, не гниють, але згодом, під дією світла, вони частково втрачають свої властивості: еластичність і динамічну міцність – про це завжди варто пам’ятати і перевіряти кінці перед використанням.

4.1.5. Техніка в’язання вузлів

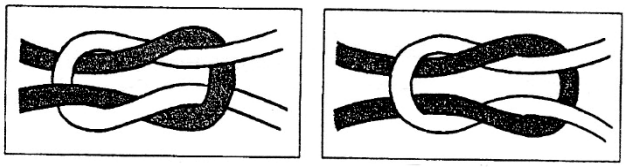
Підготуйте по два шнури (діаметром приблизно 6 мм) завдовжки 1,5-2 м і два шматки капронової мотузки діаметром 10-11 мм такої самої довжини. Те й інше можна купити в магазині або нарізати з уживаних «справжніх» (альпіністських) мотузок і шнурів. При цьому треба мати на увазі, що на альпіністських і гірських туристських маршрутах страхувальне спорядження швидко зношується, і мотузка, що витримала хоч один розрив, не може надалі використовуватися з тією самою метою, зате може слугувати чудовим навчальним інвентарем.

За своїм призначення вузли поділяються на три групи: для скріплення мотузок, для обв'язок і допоміжні.

Вузли для скріплення мотузок

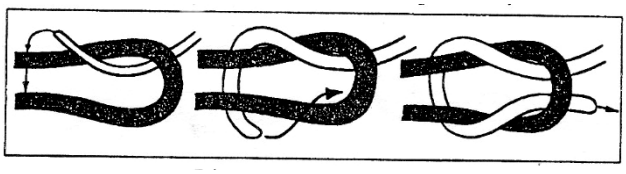
Знайомство з вузлами можна почати, запропонувавши учням зв'язати кінці двох шнурів, а потім і кінці мотузок. Просто зв'язати і подивитися, що з цього вийде. Як правило, більшість зв'яже примітивним «бабиним» вузлом (так звичайно зв'язують два кінці білизняної мотузки, зав'язують хустку, шнурки на взутті) або бантиком.

Після цього приступаємо до освоєння «правильних», більш міцних вузлів, якими зв'язують мотузки. З усього їх розмаїття прямий (морський) вузол – найпростіший, найпоширеніший і, мабуть, один із найдавніших, але зовсім не найкращий для дуже надійного скріплення двох мотузок, яких чекає «важка робота».

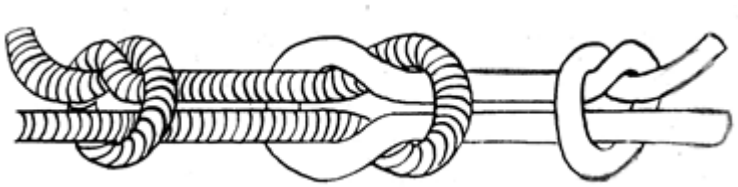
«Бабин вузол» Прямий вузол

Починають в'язати прямий вузол, як «бабин», але при другому перехлесті виконують усе навпаки, міняють хід мотузки на зворотний.

В'язання прямого вузла

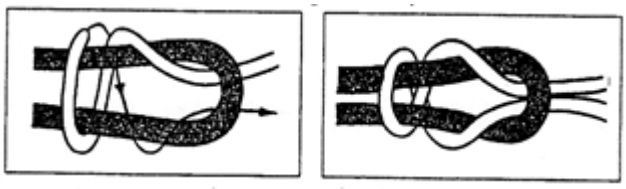
Робимо це як на кінцях шнура, так і на кінцях мотузки. Прямий вузол симетричний і красивий, що особливо видно, якщо мотузки різнокольорові, легко в'яжеться і легко розв'язується. Однак до дуже надійних, нагадаємо, цей вузол не належить – у ньому дуже мало тертя. Для підвищення його надійності вільні кінці вузла прив'язуються до основних кінців мотузок так званим контрольним вузлом.

Прямий вузол з контрольними вузлами

Тепер спробуємо зайнятися удосконаленням прямого вузла, щоб добитися надійності скріплення двох мотузок однакового діаметра. (дві мотузки різного діаметра марно зв’язувати прямим вузлом, оскільки цей вузол взагалі не тримає мотузки різного діаметра).

Недоліки прямого вузла, що перешкоджають його використанню в техніці страховки, як згадувалося вище, полягають у тому, що дуже мала площа взаємодії поверхонь, що труться, а значить, мала й величина тертя. Чи можна її збільшити? Скористаймося другим способом в’язання прямого вузла через петлю, але після введення в петлю другого кінця і напівобхвата зробімо ще й повний додатковий обхват, після чого цей вільний кінець введімо в петлю і затягнімо вузол: вийде красивий симетричний вузол, який назвали академічним.

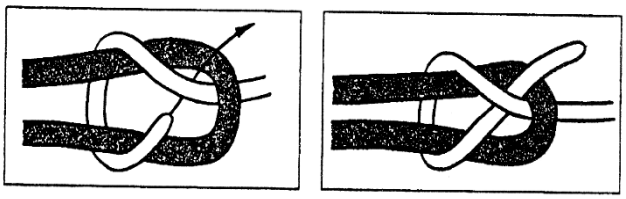

В’язання академічного вузла

Але й він практичного застосування в техніці страховки не знайшов: для скріплення двох мотузок одного діаметра цей вузол не використовують, оскільки придуманий дуже простий і дуже надійний зустрічний вузол (про нього нижче). Для скріплення ж двох мотузок різного діаметра академічний вузол трохи надійніший від прямого. Навіщо ж тоді знайомити учнів з академічним вузлом? Річ у тім, що назва цього вузла найкраще відповідає сенсу його освоєння: академічний вузол корисний саме в академічному значенні, оскільки дає змогу добре оволодіти технікою в’язання інших вузлів, що широко застосовуються.

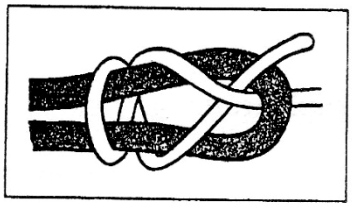
Чим поганий академічний вузол для скріплення двох мотузок, особливо різних діаметрів? Тим самим, чим і прямий, недостатністю тертя, хоч і більш високого, ніж у прямого. Малюнок цих двох вузлів симетричний, а тому й красивий, але саме в цьому і закладений їхній недолік: треба було б зробити вузол не з прямим виходом обох кінців мотузки в один бік, а розкидати їх у різні боки, що істотно підвищило б тертя у вузлі. Але це можна спробувати зробити вже з прямим вузлом.

Зв'язувати будемо мотузки різного діаметра – у нашому випадку це буде шматок основної мотузки і шнур. В'яжемо прямий вузол через петлю, але після напівобхвату введемо вільний кінець не паралельно основному, а під нього. Утворився перехлест шнура, а його кінці вийшли по різні боки петлі. Це вже зовсім інший вузол, відомий у морській (парусній) справі дуже давно під назвою шкотового.

В'язання шкотового вузла

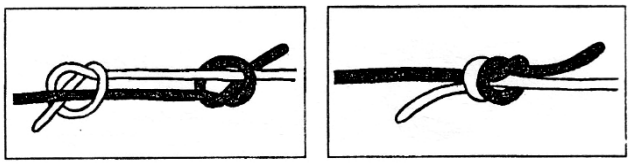
Якби в кінці в'язання академічного вузла ми зробили те ж саме, спрямували б вільний кінець допоміжної мотузки не в один бік, а по різні боки петлі (вільний кінець під основний), то отримали б ще міцніший вузол для скріплення мотузок різного діаметра брамшкотовий вузол. Інший спосіб. Починаємо в'язати шкотовий вузол, а під основний кінець мотузки її вільний кінець пропускаємо не один, а два рази. Наслідки ті самі: виходить брамшкотовий вузол, що використовується як найнадійніший вузол для скріплення мотузок різних діаметрів.

В'язання брамшкотового вузла

Всі розглянуті вузли – від прямого до брамшкотового вважаються завершеними, якщо вільні кінці двох мотузок зафіксовані навколо своїх основних кінців контрольними вузлами. Часто учні, швидко справляючись з основними вузлами, відчувають деякі труднощі при виконанні контрольних і в'яжуть їх неправильно. Треба чітко усвідомити собі цю елементарну процедуру: вільний кінець мотузки йде вздовж основного кінця, охоплює його і фіксується звичайним вузлом. При цьому вільний кінець мотузки зберігає свій первинний напрям – вниз уздовж основної мотузки.

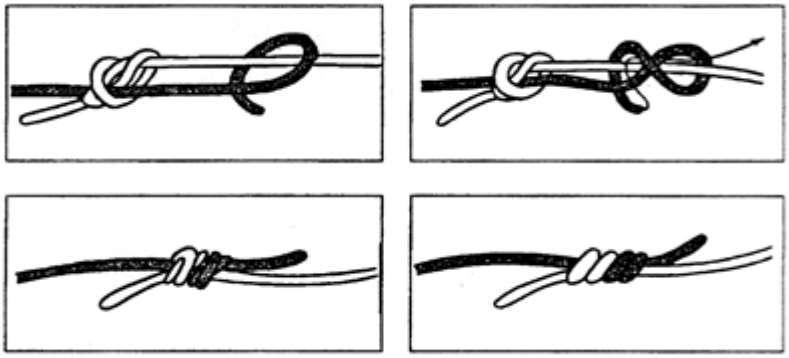
Гарною вправою у в'язанні контрольних вузлів є ткацький вузол (названий так тому, що цим вузлом ткачі завжди зв'язували нитки, що порвалися, а тепер ним з успіхом користуються і рибалки, зв'язуючи кінці порваної волосіні). В'яжуть його так: невеликі кінці двох мотузок одного діаметра накладають один на одного, кінець однієї мотузки охоплюють контрольним вузлом навколо іншої, а потім те саме робиться з другим кінцем. Натягнувши дві мотузки в різні боки, контрольні вузли стягують – і утвориться ткацький вузол.

В'язання ткацького вузла

Використання ткацького вузла із суто навчальною метою (навчити робити контрольні вузли швидко і якісно) – це справа вчителя. Про ткацький вузол можна було б і забути, оскільки ніякого застосування в техніці страховки він не знаходить. Але зовсім несподівано ткацький вузол був продовжений у такій модифікації, яка виявилася найнадійнішим варіантом скріплення двох мотузок. Це – вузол грейпвайн. В'яжеться він так само, як і ткацький. Різниця полягає лише в тому, що при в'язанні ткацького вузла відразу ж після обхвату вільним кінцем мотузки двох складених разом мотузок цей кінець пропускається в одинарну петлю, що утворилася, і затягується (в'яжеться просто контрольний вузол). При в'язанні грейпвайна

кінцем мотузки роблять не один, а два обхвати, після чого кінець мотузки пропускають уже не через одну, а через дві петлі. При в’язанні ця різниця не істотна, а ось із погляду міцності такого вузла (і певних зручностей його використання) – величезна.

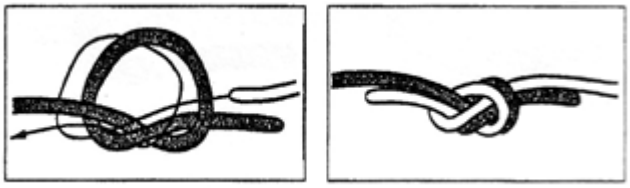

В’язання грейпвайна

Грейпвайн, по-перше, виявився найміцнішим із вузлів, призначених для скріплення двох мотузок однакового діаметра. По-друге, цей вузол має найменший коефіцієнт ослаблення мотузок (всього лише 5 %, інших вузлів з таким невеликим коефіцієнтом ослаблення немає). По-третє, грейпвайн виявився дуже зручним не тільки при скріпленні мотузок, стрічок, в’язанні петель – відтяжок і т. ін., а й при виконанні петлі для самостраховки, причому цим же вузлом можна регулювати довжину петлі.

Повернімося до згаданого вище зустрічного вузла, який після появи в арсеналі вузлів грейпвайна зайняв своє провідне становище серед вузлів призначених для скріплення мотузок однакового діаметра, втратив і, скажімо так, перейшов на другу позицію. Це, однак, не означає, що про нього забули. Особливо, коли взяти до уваги, що зустрічний вузол застосовується для скріплення мотузок різного діаметра, надійний при скріпленні двох стрічок і стрічки з мотузкою, тримає добре і, що дуже важливо, легко розв’язується після зняття навантаження.

В’яжеться зустрічний вузол дуже просто. На кінці однієї з мотузок (або стрічок) робимо вузол-петельку, кінцем же іншої йдемо назустріч, повторюючи шлях першої у вузлику, і затягуємо вузол.

В’язання зустрічного вузла

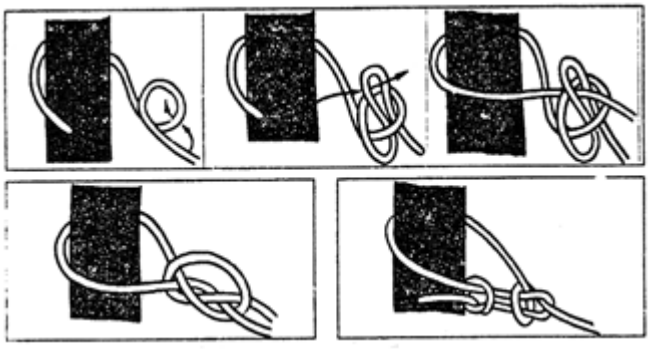
Вузли для обв’язки

Для обв’язки туриста і прив’язування його до мотузки використовуються три вузли: булинь, вузол провідника і «вісімка». Перший відомий так само давно, як давно існує парусний флот. Булинь – морський вузол, поставлений на службу альпінізму, знайшов дуже широке застосування як при закріпленні мотузки, так і безпосередньо для виконання кінцем мотузки грудної обв’язки в тих випадках, коли немає готової грудної обв’язки або страхувальної системи. При проведенні рятувальних робіт з підручними засобами, забезпеченні страховки або взаємної страховки, відсутності готових обв’язок або систем вузол булинь просто незамінний.

Булинь в’яжеться так. Вільним кінцем мотузки охоплюють дерево або камінь (або груди, якщо булинь використовується для грудної обв’язки). Після цього на основній частині мотузки, тобто на тій, що надалі навантажується, роблять спочатку одну петлю, потім, нижче, другу, яку пропускають у першу («петля в петлі»). Тепер вільний кінець мотузки пропускається в цю другу петлю до повного охоплення дерева, каменя, а основною мотузкою друга петля разом із пропущеним через неї кінцем втягується в першу петлю. У ще не затягнутий до кінця вузол вставля¬ють карабін, гачок, шматок міцної палиці й остаточно затягують вузол – без цієї процедури після навантаження на мотузку булинь розв’язати неможливо. Вільний кінець фіксується на основній частині мотузки контрольним вузлом.

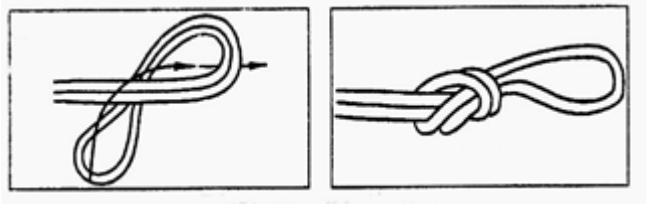
Якщо бути уважним і придивитися до вузла, можна помітити, що його малюнок точно повторює малюнок шкотового вузла.

Вузол провідника виконується на кінцях мотузок і стрічок для їх закріплення на рельєфі за допомогою карабіна, на своїй страхувальній системі і т. ін.

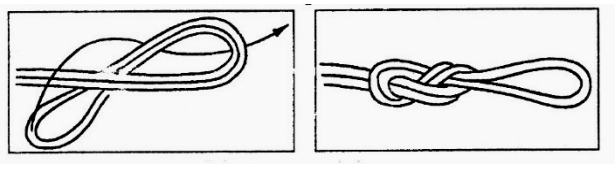
В’язання вузла булинь

Перевага вузла – в простоті зав’язування (його легко в’язати й однією рукою), недолік – він сильно затягується під навантаженням. В’яжеться вузол так: кінець мотузки складають петлею, цією петлею роблять напівобхват здвоєної мотузки, а в подвійну петлю, що утворилася, пропускають початкову петлю і затягують, не забуваючи про контрольний вузол.

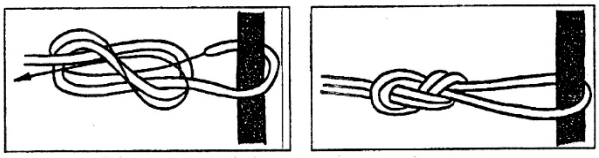
В’язання провідника

Основний недолік вузла провідника – сильне затягнення – можна легко усунути, зробивши початковою петлею навколо здвоєної мотузки не напівобхват, а повний, унаслідок чого після затягнення вузол має красивий малюнок у формі вісімки – саме таку назву він і отримав. Вузол «вісімка», крім переваги перед вузлом провідника, відрізняється високою надійністю (щодо саморозв’язування), не вимагає наявності контрольного вузла і значно легше розв’язується після роботи під навантаженням.

В’язання «вісімки»

Уявімо собі ситуацію, коли необхідно, щоб вузол «вісімка» виявився зав’язаним у вусі гачка, навколо лямки рюкзака або навколо поручневої мотузки в положенні вільного по ній пересування. Це цілком реально за відсутності в якийсь момент вільного карабіна. Чи можна зав’язати такий вузол одним кінцем навколо, скажімо, поручневої мотузки? Можна. Щоб краще уявити, як це робиться, зав’яжіть спочатку «вісімку» й акуратно витягніть з неї короткий кінець. Зрозумілий малюнок основи вузла? Така основа виходить, якщо вільним кінцем мотузки (або страхувального кінця, закріпленого на грудній обв’язці) зробити повний обхват, тобто один оберт навколо мотузки і пропустити кінець у петлю, що утворилася. Цей кінець перекидається через поручневу мотузку (або пропускається у вухо гачка), а потім вводиться в петлю, повністю повторюючи малюнок «вісімки» («зустрічно»). Затягніть вузол: вийде той самий вузол «вісімка», але вже такий, що вільно ковзає по поручневій мотузці або закріплений на гачку.

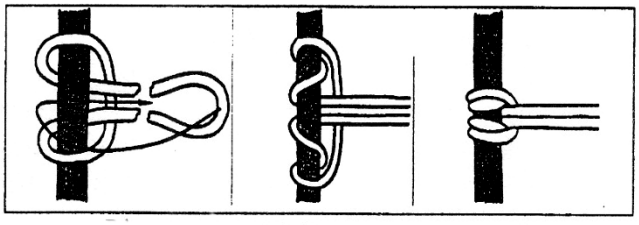

В’язання «вісімки» одним кінцем

Допоміжні вузли

Схоплюючий вузол протягом багатьох років, поки для самостраховки використовувалися тонкі (6 мм) шнури і ще не існувало спеціальних затискних пристроїв, був незамінним. Різні пристрої (кулачкові затискачі, жумари та ін.) ліквідували монополію схоплюючого вузла. Проте вміти в’язати і користуватися схоплюючими вузлами треба досконало з багатьох причин, у тому числі й тому, що як допоміжному вузлу, а при відсутності затискачів і як страхувальному, застосування йому завжди знайдеться. У ряді випадків схоплюючий вузол надійніший від затискних пристроїв.

В’яжеться схоплюючий вузол двома способами: петлею або одним кінцем, але у всіх випадках обов’язково мотузкою меншого діаметра по мотузці більшого діаметра. Петля перекидається через основну (поручневу, наприклад) мотузку, нижня частина петлі двічі пропускається всередині верхньої частини петлі, вузол розправляється і затягується.

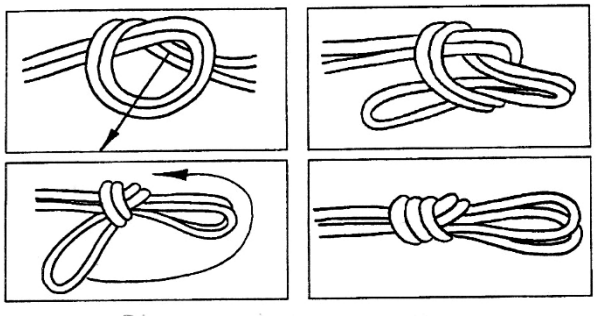

В’язання схоплюючого вузла

Розповідаючи про вузли для обв’язки, ми навмисно не згадали ще один вузол – подвійний провідник, оскільки його застосування, як і схоплюючого вузла, завжди було пов’язане з використанням тонкої (8 мм) допоміжної мотузки і репшнура (6 мм). В альпіністський практиці від них поступово відмовилися, у туристській поки що ні. Оскільки схоплюючий вузол в’яжеться на основній мотузці (11-12 мм) тонкою мотузкою або реп шнуром, то закріплення в грудному карабіні петлі (або кінців при в’язанні схоплюючого вузла одним кінцем) не може здійснюватися з допомогою, наприклад, «вісімки» – тонка мотузка (а тим більше репшнур) не надійна в разі зриву учасника і викликаного цим зривом сильного ривка. Вузол повинен бути подвійним. Такий вузол, що отримав назву «подвійний провідник» (а на альпіністському жаргоні – «заячі вуха»), виконується як на кінці так і в середині мотузки або шнура.

В’яжеться «подвійний провідник» просто. Початок такий самий, як при в’язанні вузла провідника: робимо петлею напівобхват здвоєної мотузки, але в подвійну петлю, що утворилася при цьому, не пропускаємо вихідних (як при в’язанні провідника), а, навпаки, притримуючи її вільною рукою, захоплюємо пальцями іншої руки середину петлі і втягуємо в подвійну петлю («тягнемо вуха»). Підтягуємо трохи подвійну мотузку, злегка затягуючи вузол, що утворюється, через нього перекидаємо початкову петлю і,

витягуючи «вуха», остаточно затягуємо вузол. Якщо поспішати і не стежити за тим, щоб вузол весь час знаходився в розпрямленому стані, він не вийде.

В’язання подвійного провідника

Для економії часу в поході «подвійний провідник» на петлі, призначеній для схоплюючого вузла, в’яжеться заздалегідь, і, коли виникне необхідність закріпитися на основній мотузці за допомогою схоплюючого вузла, треба лише перекинути петлю через мотузку і двічі пропустити всередину петлі вузол «подвійного провідника».

В’язати схоплюючий вузол петлею просто, зручно і швидко, але принаймні у двох випадках від цих переваг доводиться відмовлятися. По-перше, коли на грудній обв’язці учасника закріплені «вуса», тобто два страхувальних кінці: на одному з них – карабін (для руху по горизонтальних поручнях), на іншому в’яжеться схоплюючий вузол тоді, коли необхідно здійснити перехід з горизонтальних поручнів на вертикальні без втрати при цьому самостраховки. По-друге, при просуванні по обмерзлій мотузці, а також при проведенні рятувальних робіт – у таких випадках потрібна підвищена надійність вузла, і його в’яжуть не в дві нитки, як звичайно, а в дві нитки з одного боку, але в три – з іншого, який більше навантажується. Якщо умови вимагають максимальної надійності вузла ї він в’яжеться повністю в три нитки (з обох боків), то и такому разі ніщо не заважає повернутися до використання петлі, просто замість двох обертів треба робити три.

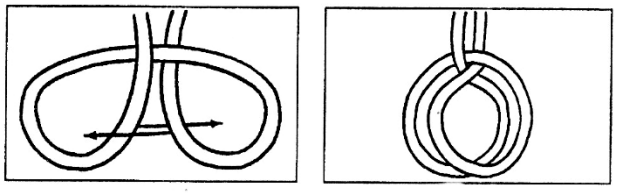
Схоплюючий вузол одним кінцем в’яжеться так: перекидаємо кінець страхувального фала через основну (поручневу) мотузку і робимо ним два оберти «від себе» (або три у разі «посиленого» схоплюючого вузла). Потім

перекидаємо через фал ї робимо ще два (або три) оберти в протилежному напрямку, «до себе», але не в бік від вузла, а всередину.

Якщо відсутні затискачі, схоплюючі вузли використовуються при виконанні вертикальних підйомів по одній або по двох вільно спущених мотузках. Ноги при цьому стоять на стременах.

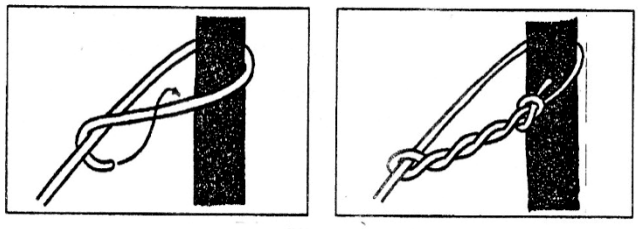
Вузол «стремено» використовується досить широко як при підйомах зі схоплюючими вузлами, так і в багатьох інших випадках закріплення мотузки. Один із прикладів – закріплення середини мотузки на верхній частині колоди при наведенні переправи по кладці. «Стремено» взагалі дуже зручне для фіксування за допомогою шнура, фала і т. ін., наприклад льодоруба, пристебнутого до грудної обв'язки, шнурка рідинного компаса на руці тощо. Крім того, в'яжеться цей вузол просто, фіксує дуже надійно.

В'яжеться «стремено» так. Треба взяти в руки мотузку (одна рука прямим хватом, інша – зворотним) і зробити одночасно дві петлі, які вийдуть по різні боки мотузки. Ці петлі скласти назустріч одна одній (нічого не повертаючи!) – утвориться стремено. (Якщо одну з петель при складанні повернути, то вузол «розсиплеться».)

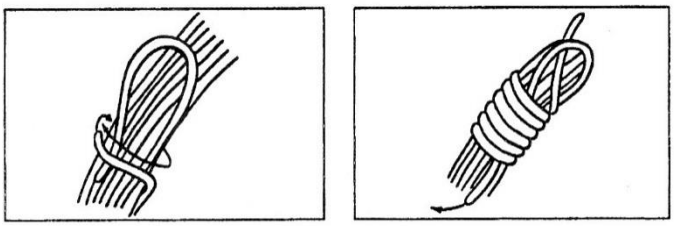
В'язання вузла «стремено»

Вузол удавка також належить до допоміжних вузлів і застосовується тоді, коли треба закріпити кінець мотузки за дерево або камінь. При цьому робочим кінцем мотузки обноситься дерево (камінь) і корінний кінець основної мотузки, після чого між тим, за що кріпиться мотузка, і місцем, де виконаний обнос корінного кінця, робиться декілька витків («шлагів»).

В’язання удавки

Ще один допоміжний вузол – маркірувальний. Служить він для маркіровки мотузки після того, як вона збухтована. На одному кінці мотузки виконується петля, а іншим кінцем назустріч петлі робиться 4-5 обертів навколо бухти й петлі, після чого робочий кінець пропускається в петлю, а вільним кінцем петля затягується.

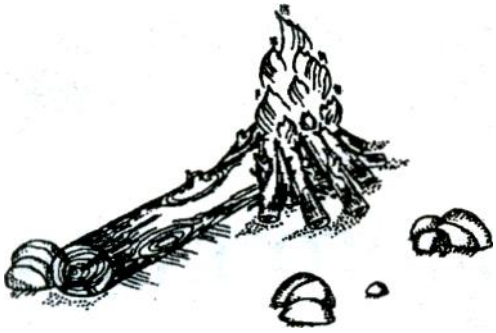
В’язання маркірувального вузла

4.16. Розведення багаття

Постійна практика виробила за багато років у досвідчених туристів і мандрівників певний порядок дій перед тим, як руки людини запалять вогонь. Якщо ви зумієте в основному дотримуватися такої послідовності у своїх діях, то ваше багаття не тільки принесе навколишнім тепло, світло і користь, а й мінімально нашкодить природі.

Отже: 1. Треба грамотно вибрати, повністю розчистити і підготувати місце для майбутнього багаття. Не забудьте врахувати напрям вітру і пожежну безпеку. Бажано, щоб неподалік була водойма. Подивіться, куди йтимуть дим та іскри. Крони дерев, висохлі гілки сосни, ялиці, ялини, ялівця можуть зайнятися. Будь – яке багаття випалює всю органіку з ґрунту, а при низовому жарі полум'я повзе до найближчих ділянок рослинності. Тому розташовуйте багаття не ближче ніж за 3-7 метрів від прикореневої системи дерев, від наметів, а майданчик очистіть від моху, лісової підстилки, сухої

трави, хвої. Не розпалюйте багаття на торфі, поблизу молодого ялинника, хлібного поля – це може мати серйозні наслідки. Кострище слід обкопати чи обкласти камінням.

Багаття з опорою

2. Установіть опорну систему багаття. Іноді черговий обережно підпалює все, складене для розпалювання: гілочки, кору, сучки, а воно раптом розвалюється і гасить полум’я. Щоб ваша споруда стояла міцно, її найкраще на що-небудь обперти. Опорою може стати старе поліно, забитий кілочок, консервна банка, камінь. Доцільно розпалювати багаття з підвітряного боку від великої колоди.

3. Підготуйте розпал. Для того щоб розпалити первинне багаття, що зігріє і охопить полум’ям товстіші поліно й сучки, доводиться часто використовувати точкове полум'я (прообраз багаття «Курінь»). На самому початку використовуються тонкі тріски, стружки, берест, сухий мох, нижні гілочки ялини, сучки сосни. Усе це може слугувати розпалюванням (розпалом). Тріски для розпалу можна підготувати ножем, але його окремі складники треба спресувати й укласти щільніше і міцніше, щоб перші язички полум'я не загасилися поривом вітру, снігом чи дощем.

Для розпалу можна використати природні компоненти:

- солому, очерет;
- суху траву;
- бересту з берези;
- пух з голівок рогози;
- сухі нижні гілки ялини;

- сухі сучки сосни, кедра, ялиці;
- шишки хвойних дерев;
- лишайники цетрарію і кладонію;
- сухий мох сфагнум і зозулин льон;
- смолисті утворення і натіки камбіальних шарів хвойних.

Можна використовувати привезені із собою:

- таблетки сухого спирту;
- папір, газети, картон;
- органічне скло;
- заздалегідь привезені трісочки;
- бензин (наливають у консервну банку);
- солярку (надійна на морозі).

4. Заздалегідь заготовте збоку первинні дрова (сучки, тріски, друзки), що знадобляться через 3-5 хвилин після того, як займеться розпал.

5. Тепер треба розпалити розпал. Уся увага на вітер і вогкість. Ваш професіоналізм чи досвід – це використання тільки одного сірника чи одного клацання запальнички.

6. Треба розпалити щільне багаття для накопичення жару.

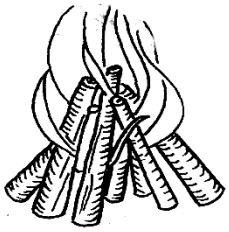
Ви запалили яскраве невелике багаттячко. Навколо стало світліше. Не радійте! Зараз полум'я оближе тонкі гілки, перепалить їх і почне згасати. У перші кілька хвилин дуже важливо підтримати вогонь. Обережно, не перешкоджаючи надходженню кисню до вогню, підкладіть сухі дрова середньої товщини, потім що – небудь товстіше. Відчуйте життєву силу «дихання» вогню по верхній крайці язиків полум'я.

7. Розпаліть основний тип багаття. Якщо потрібно, установіть захисну стінку чи перекриття. Тепер можете остаточно обладнати зону вогнища (територію). Паралельно заготовляйте запасні дрова.

Типи багать

Кожне багаття – це завжди творчість. То дрова бувають різні, то умови ландшафту і погоди різні, то характер того, хто розпалює, і його досвід. Але

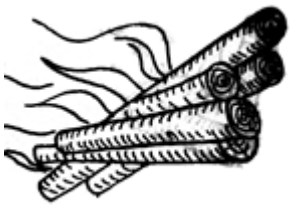
все-таки багаторічний туристський досвід і практична різниця в призначенні і цільовому застосуванні багать дають змогу нам розділити їх на кілька типів. Технічна і спеціальна туристська література пропонує 3 основних практичних типи: полум'яні, жарові і димові. Полум'яні мають високий яскравий вогонь, у верхній частині якого на них можна швидко приготувати їжу, вони можуть бути світловим сигналом. Жарове багаття накопичує внутрішній запас енергії жару, що витрачається повільно. Це багаття довгочасне, воно добре сушить одяг, годиться для нічлігу, рівно гріє. Димове – це сигнальне багаття. Серед багать різного практичного призначення можна відзначити кілька (у даному разі – 4) типових форм. Можемо назвати їх основними:

1. «Конус» («Курінь»)

2. «Колодязь». («Решітка)

3. «Тайгове».

4. «Зірка».

Вогнище типу «колодязь», коли поліна при укладці нагадують криничний зруб – дає сильний жар. На ньому добре готувати їжу, грітися, сушитися.

Вогнище типу «шалаш», коли поліна кладуть пірамідою або конусом – дає добре освітлення, але мало жару.

Вогнище типу «зірка», коли поліна складають з декількох сторін по радіусу від центру і по мірі згоряння дров їх рухають ближче до центру – економічне.

Вогнище типу «тайгове», коли довгі колоди викладають вздовж або під гострим кутом одне до одного – широкий фронт вогню якого дозволяє не тільки варити їжу і сушити речі, а також ночувати поруч з ним.

Енергія багаття. Паливо

По-перше: рослинність буває різна. По-друге: учасники в групі повинні уявляти мету, порядок і знати міру своїх дій. По-третє: варто завжди враховувати погодні умови, свої можливості й екологічні наслідки.

На дрова для звичайного багаття можна використовувати дрібні старі гілки, кору, пні і корчі, висохлі стовбури з чагарників, криволісся, підліску, стебла багаторічного травостою зонтикових, шишки і т. ін. Звичайно шкільним туристським групам за містом найзручніше зробити свою стоянку з багаттям на березі струмка чи озера, а в таких природних мікрокомплексах майже завжди переважають рослинні асоціації мішаного лісу. Отже, ви практично зіштовхуєтеся з різними деревними породами: хвойними (ялина, сосна, ялівець, ялиця, у сибірських регіонах – кедр, модрина, на півдні – туя, кипарис), листяними (вільха, береза, горобина, осика); у середній смузі країни і далі на південь до рослинних асоціацій частіше домішуються породи дерев широколистяних лісів (в'яз, липа, дуб, клен, граб, каштан).

Узимку краще використовувати хвойні дерева. Вони активніше горять. Ялина дає більше диму і легше горить. Осика – пострілює іскрами. Сильно горить сосна і кедр. Якщо дерева не до кінця висохли, мають у камбіальних шарах патьоки смоли, то вони при вигорянні будуть коптити чорними

струменями диму. Однак займаються вогнем вони легше (зона смоляку). Березу добре класти для обкатування, на це частіше беруть підгнилі стовбури. У багаття для жару можна підкинути шишок сосни, ялини, кедра. Сухі березові дрова горять жарко.

Але незалежно від того, які види деревних порід використовуються для багаття, беріть тільки суху деревину. Сухі дрова горять рівно, легко охоплюються полум'ям, «весело» потріскують. На сухих дровах будь-який обраний вами тип багаття («Курінь», «Колодязь», «Тайгове») буде горіти майже без диму, добре прогрівати навколишній простір, накопичувати жар.

Згортання біваку

Не менш відповідальним етапом похідного життя є згортання бівуаку, і, в першу чергу, приведення у належний порядок території.

На жаль, деякі туристські групи залишають після себе місце бівуаку в такому вигляді, що буває навіть гидко пройти поруч. Обривки газет, бите скло, пусті консервні банки – і все це розкидано на великій території. Справжній турист ніколи так не зробить. Все сміття, яке може горіти (газети, паперові пакети, обгортки від продуктів тощо), слід спалити. Залишки їжі, лушпиння, інші сирі відходи завалити в яму для сміття. Туди ж кинути пусті консервні банки (попередньо пропалені на вогнищі, щоб на них прогоріла полуда). Яму для сміття присипати землею або піском. А от рештки їжі можна залишити своїм меншим братам – мешканцям лісу.

Вогнище слід ретельно залити водою і місце від нього закласти дерном. Залишати у лісі вогнище не затушеним – карний злочин! Все, що згодиться іншим туристам, які прийдуть сюди, акуратно складають і залишають і залишають на видному місці. Залишаючи бівуак, треба перевірити, чи не забув хтось речі.

Закінчується згортання табору оглядом території. Його проводить керівник групи або заступник. Головна турбота керівника – виховати в туристів звичку залишати місце бівуаку і привалу чистим, повинно

залишитись таким, яким воно було до їх приходу. Це буде свідчити про високу культуру юних туристів.

Оцінивши всі можливі зміни природних умов, вплив різних чинників, наявність компонентів, потрібних для нормального функціонування туристського табору, усе-таки спробуйте обережно пристосувати кожен елемент стоянки в навколишній комплекс природи.

Харчування в поході

Для того, щоб мандрівник міг пройти намічений маршрут, потрібно раціонально харчуватися. Їжа повинна містити достатню кількість білків, жирів, вуглеводів (співвідношенням 1:1:4), вітамінів і мікроелементів. Калорійність даного раціону коливається від 3000 до 5000 кілокалорій в залежності від умов походу і фізичного навантаження.

Перед виходом на маршрут бажано скласти меню, продумати можливість поповнення продуктами на маршруті. Вага добового раціону туриста в середньому складає 0,8 – 1 кілограм. Сипучі продукти розфасовують спочатку в поліетиленові торбинки, а потім в матерчаті, підписується їх вага. 10 – 15 % даного раціону припадає на кишенькове харчування – цукерки, шоколад, сухофрукти, родзинки, халва, муслі.

Орієнтований добовий раціон у нескладній подорожі на одну особу, такий:

Хліб чи сухарі.....400 – 500 г

Крупи і макаронні вироби.....200 г

Супові концентрати.....60 г

Рибні, м’ясні консерви.....100 г

Сало.....40 г

Сир твердий, масло.....50 г

Молоко (сухе, згущене).....50 г

Цукор, цукерки, халва, сухофрукти.....100 г

Сіль, цибуля, часник, спеції, чай.....80 г

При триразовому гарячому харчуванні на сніданок припадає 35 % денного раціону, на обід – 40 %, на вечерю – 25 %.

У поході завжди повинен бути недоторканий запас продуктів. В екстремальних умовах, можна використовувати для харчування сухі бульби любки дволистої, для дорослої людини достатньо 40 грамів порошку коріння приготовлених у вигляді суспензії на воді чи молоці. Цим рецептом в далекому минулому користувались татарські кіннотники. Ця рослина поновлює сили, підвищує працездатність. Згідно розділу східної медицини – макробіотики все у світі поділяється на два взаємозв'язаних і, водночас, протилежних проявів природи ЯНЬ і ІНЬ. Їжа теж поділяється на ці категорії.

Коли холодно, краще споживати яньську їжу, вона зігріває. До неї відноситься сир, бринза, м'ясо, яйця, рис, пшоно, гречка, бобові, цибуля, часник, хрін, петрушка, селера, морква, ячмінна кава з цикорієм, яблука, сіль, суниці. Коли жарко – іньську їжу, вона холодить. Це – цукор, мед, солодощі, морозиво, тістечка, картопля, фрукти з південних країн. Але споживати їжу одного напрямку довго не можна, в природі все повинно бути гармонійним.

В харчуванні мандрівника крупи і приготовлені з них страви займають особливе місце. Для полегшення приготування каш наводимо наступну таблицю. В ній наведена об'ємна вага продуктів і відношення води і круп при варці на примусі. Якщо страва готується на вогнищі, то кількість води збільшується в 1,5 рази.

Зберігання продуктів

Важливе значення в мандрівці має правильна організація зберігання продуктів харчування.

Найкраще зберігаються сухі продукти: сухарі, крупи, макаронні вироби, сухе молоко і т.п. у бавовняних торбинках. Проте інколи в продуктах заводяться якісь комахи. Щоб цього не сталось, треба перед тим, як засипати продукти, торбинку треба хвилин 15-20 прокип'ятити у насиченому соляному розчині, а потім висушити, не віджимаючи. У такій «тарі» продукти можна зберігати, не боячись шкідників.

Для продовження термінів зберігання продуктів влітку, використовують кропиву дводомну, материнку, пижмо звичайне, самосил

гайовий, листки тополі чорної, м’яти, меліси, горіха волоського, траву чебрецю, чаберу садового, а також хрін, цибулю, часник. Перелічені рослини мають складну гаму летких олій, які згубно діють на патогенний стафілокок, стрептокок, мікроби кишкових інфекцій, діють інсектицидно та «відлякують» мух. Призупиняє розвиток мікробів застосування міцних розчинів кухонної солі (соління риби, м’яса, овочів). Щоб запобігти псуванню м’яса, його достатньо покласти в подрібнене вугілля. Продукт буде зберігатися досить тривалий час. Воно швидше висохне, ніж почне неприємно пахнути.

Шотландський спосіб зберігання яєць. Яйця на декілька секунд опускають у гарячу воду, виймають і зберігають тривалий час. Яєчний білок, що прилягає до шкарлупи, згортається й утворює тоненький шар. Цим і забезпечується тривале зберігання яєць, тому що через шкарлупу не проникає повітря.

У четвертому розділі використовувалися джерела літератури: 1, 2, 3, 5, 7, 10, 18, 27, 56.

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМНО-МЕТОДИЧНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВЕЛИЧИНИ РЕКРЕАЦІЙНИХ НАВАНТАЖЕНЬ

План:

5.1. Проблемно-методичні питання визначення величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних рекреаційних територій.

5.2. Територіальна структура рекреаційного комплексу України.

5.3. Курортна система України.

5.1. Проблемно-методичні питання визначення величини рекреаційних навантажень на ландшафтні комплекси природно-заповідних рекреаційних територій

Одним з видів використання територій та об’єктів природно-заповідного фонду України відповідно до Ст. 9 Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [59] при умові дотримання природоохоронного режиму є використання їх в оздоровчих та інших рекреаційних цілях. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» [60] для організації масового відпочинку населення і туризму передбачаються рекреаційні зони, які разом з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, курортними і лікувально-оздоровчими зонами утворюють єдину територіальну систему і підлягають особливій охороні.

До рекреаційних установ ПЗФ України відносять національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники, парки-пам’ятки садово-паркового мистецтва. В рекреаційних цілях пізнавальне значення мають інші природно-заповідні території та об'єкти (пам’ятки природи, заповідні урочища, заказники). Основними рекреаційними природно-заповідними, установами є національні природні парки, ландшафтні комплекси (ЛК), які, крім природоохоронної, йеють особливу оздоровчу, науково-освітню та естетичну цінність. Першочерговими функціями

національних природних парків є створення умов для організованого туризму, відпочинку, інших видів рекреаційної діяльності та проведення наукових досліджень змін просторово-часової структури ландшафтних комплексів в умовах рекреаційного використання.

З рекреаційною метою в межах НПП виділяються функціональні зони стаціонарної та регульованої рекреації. В межах зони регульованої рекреації проводяться короткочасний відпочинок та оздоровлення людей, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць. У цій зоні облаштовуються екологічні стежки та організовуються туристичні маршрути. В зоні стаціонарної рекреації проводяться довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування.

Постійне збільшення рекреаційних потреб населення викликає необхідність вирішення багатьох питань, пов'язаних з визначенням характеристик природно-рекреаційного потенціалу та регламентованого, екологічно збалансованого природокористування і, відповідно, оптимального задоволення попиту людей у рекреації. До таких показників належить рекреаційне навантаження на природні ландшафтні комплекси.

Рекреаційне навантаження – агрегатний показник безпосереднього впливу рекреантів, їх транспортних засобів, будівництва рекреаційних споруд на природні, ландшафтні комплекси. Розрізняють допустимі (оптимально та гранично допустимі) і деструкційні (критичні та катастрофічні) рекреаційні навантаження. При допустимих навантаженнях у природі зумовлюються зміни зворотного характеру, ландшафтні комплекси здатні до самовідновлення, але при цьому втрачаються деякі ландшафтні елементи і взаємозв'язки. При критичних і катастрофічних рекреаційних навантаженнях відбуваються незворотні зміни інваріанту ЛК, корінна ломка ландшафтної просторово-часової структури.

Перевищені, необґрунтовано високі рекреаційні навантаження, які є однією з форм прояву антропогенізації природного середовища, спричинюючи рекреаційну дигресію, негативно позначаються на природних

ЛК, що недопустимо в межах природно-заповідних територій. При визначенні міри рекреаційних навантажень на ЛК територій ПЗФ приймаються геоекологічні принципи:

- збереження ландшафтного різноманіття в процесі рекреаційного природокористування;

- повсюдність і профілактичність природоохоронних заходів;

- оптимізація взаємодії людини з природою;

- раціональне використання пейзажної різноманітності ЛК, що передбачає рівномірне територіальне розподілення рекреантів.

У процесі досліджень рекреаційних навантажень враховується сезонна циклічність функціонування природно-заповідних установ, що пов'язана з відповідними змінами в потоках відпочиваючих, характером їх діяльності, неоднаковою стійкістю ландшафтних комплексів та їх компонентів до антропогенного впливу протягом року, а також береться До уваги добова ритміка використання даної рекреаційної території.

На початковому етапі механізм визначення міри рекреаційного навантаження на природні ЛК включає інвентаризаційну характеристику (оцінку) природного середовища відповідної території за його двома складовими: природними компонентами і (або) їх територіальними поєднаннями – ландшафтними комплексами. Покомпонентний аналіз починається з ведучого компонента – літогенного, що включає літологічну будову території з відповідним рельєфом і визначає характер інших компонентів. За літогенним компонентом аналізується атмогенний, що становить собою приземний шар повітря з особливостями погоди і клімату. Наступними аналітичними компонентами в порядку послаблення ландшафтоутворюючої функції є гідрогенний, едафогенний (ґрунт) і біогенний. Біогенний компонент ландшафтних комплексів виступає найменш стійким щодо екзогенних впливів і, зокрема, рекреаційних. Від нього вверх в компонентній градації протидія цим впливам зростає до найбільш «консервативного» -- літогенного.

Відповідно до регіонального і локального структурних рівнів земної макроорганізації характеризуються ландшафтні комплекси природної території, де основним буде висвітлення взаємозв'язку їх компонентів через масоенергообмін (метаболізм) у вигляді природних процесів. Відмітимо, що між величиною рекреаційних навантажень і розмірами ландшафтних комплексів існує обернена залежність: рекреаційні навантаження більш відчутні в напрямку зменшення таксономічного рангу ландшафтного комплексу.

Основними негативними факторами нерегульованої рекреаційної діяльності є витоптування, збір рослин, випалювання (в місцях розведення вогнищ), механічне пошкодження деревостану, забруднення окремих ділянок території тощо. Так, збільшення рекреаційних навантажень на деревостани в лісових ЛК зумовлює зменшення росту, повноти і запасу, збільшення фаутності, посилюються процеси саморозрідження дерев. Найменш стійкий до рекреаційного впливу підріст деревних рослин. На останніх стадіях рекреаційної дигресії в лісових ЛК появляються прогалини без підросту і підліску, повністю порушується природне лісовідновлення, що в кінцевому підсумку призводить до зникнення корінного фітоценозу.

Існуючі на даний час групи природоохоронних норм, що лімітують навантаження на природні ландшафтні комплекси, не становлять єдиної системи. Хоча ці норми ґрунтуються на необхідності збереження ресурсовідновних властивостей ЛК, однак при цьому неповно враховуються їх середовищевідновні властивості, наявність ланцюгових реакцій і причинно-наслідкових зв'язків у ландшафтних комплексах.

Єдиного кадастру (банку норм) рекреаційних навантажень на ЛК, як і зводу методик нормування, досі не існує. Наявні довідники, посібники, методичні рекомендації часто не містять посилань на методи їх одержання, не є достатньо науково обґрунтованими, не мають регіональних коефіцієнтів використання. Як правило, відсутня екологічна експертиза норм навантажень

на природні ландшафтні комплекси. Слабо освоєний і світовий досвід нормування.

На даний час існує ряд методик визначення рекреаційного навантаження на територію. Однак в Україні, крім Державних будівельних норм України 360-92 «Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень, жодна з подібних методик не має нормативного характеру і не є обов'язковою для виконання.

Важливою ланкою механізму визначення величини рекреаційного навантаження є регламентування відвідування і перебування рекреантів на природно-заповідній території. Одним з параметрів допустимого рекреаційного навантаження є кількість рекреантів, при якій з врахуванням часу їх перебування не відбувається суттєвих змін в просторовій ландшафтній структурі. Стан рослинності є основним індикатором при визначенні допустимого рекреаційного навантаження на ЛК. Для основних типів лісових ландшафтних комплексів величини цих навантажень визначаються за спеціальною методикою.

Рекреаційне навантаження виражається кількістю людей (або людино-днів) на одиниці площі або рекреаційному об'єкті за певний проміжок часу (переважно за день або рік) в залежності від виду відпочинку. Для визначення рекреаційного навантаження використовуються наступні параметри:

- одночасна кількість відпочиваючих (об'єднаних одним видом відпочинку) на одиниці площі за обліковий період – Р (люд./га);
- сумарний час кожного виду відпочинку на одиниці площі за обліковий період - / (год./га);
- тривалість облікового періоду в годинах - Т (1 рік -8760 годин).

Вказані одиниці зв'язані між собою наступною функціональною залежністю:

$$i = TP \quad (3.8)$$

Визначення величин рекреаційних навантажень проводиться разовими вибірковими методами: моментним і хронометричним. Можна

використовувати також розрахункові методи, розроблені для конкретних соціальних і природних умов на основі емпірично встановлених п’яти стадій рекреаційних дигресій.

Перша стадія дигресії характеризується непорушеною, пружною під ногами підстилкою, певним набором характерних для даного типу ландшафту трав'яних видів, а також багаточисленним різновіковим підростом.

На другій стадії дигресії присутні стежинки, які займають ще не більше 5% площі. Починається витоптування підстилки.

На третій стадії дигресії притоптані ділянки займають до 10-15% всієї площі. Потужність підстилки значно зменшена. Остання обставина разом із збільшенням освітлення (за рахунок розрідження верхньої частини дерев, підросту і підліску) приводить до проникнення лугових і навіть рудеральних видів під покрівлю лісу. Збережений підросток мало диференційований, майже немає паростків ціноутворюючих порід.

На четвертій стадії дигресії біогеоценоз набуває своєрідної структури, яка характеризується утворенням полянок і стежок. На полянах повністю зруйнована підстилка, розростаються лугові трави, відбувається ущільнення ґрунту. Затоптані ділянки займають 15-20% площі.

На п'ятій стадії дигресії затоптана площа збільшується до 60-100% території. Значна частина площі без рослинності, зберігаються лише плями, фрагменти бур'янів і однорічних рослин. Підросток майже повністю відсутній. Різко збільшене освітлення під покрівлею. Всі збережені дорослі дерева хворі або з механічними пошкодженнями, в переважній їх більшості коріння оголені і виступають на поверхню ґрунту. Середньорічне рекреаційне навантаження на облікових ділянках визначається за формулою:

$$Рср = 365\text{-}1E1nXPnfД \quad (3.9)$$

де Рср – середньорічне рекреаційне навантаження, люд./га;

P1,...,Pn – середні за звітний період одночасні рекреаційні навантаження в різні пори року в неробочі та робочі дні з комфортною і дискомфортною погодою, люд./га;

f1,...,fД – середні багаторічні кількості неробочих і робочих днів з комфортною і дискомфортною погодою в різні пори року, дні.

Рекреаційна місткість (ємність) природної території визначається як сума допустимих рекреаційних навантажень для кожної групи типологічних ландшафтних комплексів і характеризується чисельністю відпочиваючих, які без шкоди для ЛК можуть перебувати на даній території протягом певного часу. Допустимі рекреаційні навантаження змінюються в широких межах і залежать від індивідуально-типологічної якості природних ЛК і виду рекреаційної діяльності. Так, навантаження, які стосуються рекреаційних лісів, детермінуються відповідно до їх бонітету. Для лісових ЛК II бонітету показники рекреаційного навантаження зменшуються на 10-15%, III – на 15-25%, IV – на 20-25%. Також допускається зниження норм навантажень при крутизні (стрімкості) рельєфу з використанням понижуючих коефіцієнтів: при крутизні 10-20% – 0,8; 20-30% – 0,6; 30-50% – 0,4; більше 50% – 0,2.

При обґрунтуванні величини рекреаційних навантажень на ЛК території ПЗФ України з метою досягнення конкретних соціально-екологічних цілей враховуються, крім екологічних, також соціально-економічні аспекти, реальні можливості існуючого стану розвитку суспільного господарства. Величини рекреаційних навантажень повинні бути спрямовані на збереження та відновлення здоров'я і працездатності рекреантів на час відпочинку. Контроль рекреаційних навантажень здійснюється відповідними органами та службами охорони з метою оптимізації режиму рекреаційного використання природно-заповідних територій шляхом регулювання періодичності і тривалості видів рекреаційної діяльності, а також з допомогою інших організаційно-господарських заходів.

В теперішній час актуальним і необхідним стає режим обмеженого і збалансованого рекреаційного природокористування, організованого на

принципах безперервності і невиснажливості з метою подальшого екологічно сталого розвитку об'єктів природно-заповідного фонду.

5.2. Територіальна структура рекреаційного комплексу України

Територіальна структура рекреаційного комплексу України складається з багатьох ланок. Первинною ланкою цього комплексу є санаторії, пансіонати, будинки і бази відпочинку, туристичні бази. Окремо розміщені санаторії, пансіонати, бази створюють рекреаційні пункти. Населений пункт з кількома рекреаційними пунктами називається курортом. Курортом може називатися також частина великого міста, в якій сконцентровані рекреаційні пункти: санаторії, бази тощо (наприклад, в Одесі курорти Аркадія, Великий Фонтан, Чорноморка).

Сукупність рекреаційних пунктів і курортів, що використовують означену територію і розміщену на ній інфраструктуру, створюють рекреаційні райони. Група рекреаційних районів створює рекреаційний регіон (наприклад, Кримський, приморські території Одеської та Миколаївської областей). Рекреаційні райони завдяки транспортним і функціональним зв'язкам створюють рекреаційні зони. Наприклад, Центральноукраїнська, узбережжя Чорного і Азовського морів.

В Україні діє 45 курортів загальнодержавного та міжнародного значення та 13 курортів місцевого значення. У країні є понад 400 санаторіїв, що можуть прийняти на лікування понад 600 тис. відпочивальників. Існує перелік з 265 територій, які резервуються для організації зон лікування, відпочинку й туризму. За областями вони поділяються таким чином: у Волинській 2, Вінницькій 17, Луганській 13, Дніпропетровській 14, Донецькій 9, Житомирській 10, Закарпатській 12, Запорізькій 12, Івано-Франківській 7, Київській 38, Кіровоградській 4, Автономній Республіці Крим 2, Львівській 4, Миколаївській 3, Одеській 2, Полтавській 15, Тернопільській 5, Рівненській 5, Сумській 13, Харківській 7, Херсонській 11, Хмельницькій 3, Черкаській 17, Чернігівській 33, Чернівецькій 7.

Найбільшою популярністю у населення користуються райони Південного берега, включно з Гірським Кримом, узбережжя Чорного й Азовського морів та Карпати. Ресурси Південного берега дуже різноманітні. Клімат приморських рівнинних та передгірських районів степової частини Криму – помірно континентальний, з дуже теплим літом і м'якою зимою. У приморських передгірських районах -клімат середземноморського типу, що характеризується недостатньою вологістю влітку та м'якою зимою (у порівнянні з Північним Кримом). Це один з основних курортних районів: він розташований на приморській смузі вздовж узбережжя Чорного моря від мису Айя (на заході) до Семидвір'я (на сході). До нього відносять: Батилиман-Ласпі, Форос-Мелас, Оливи, Кастрополь, Блакитна затока, Симеїз, Алупка, Місхор, Лівадія, Масандра, Ялта, Гурзуф, Фрунзенське, Карабах, Алушта, Семидвір'я. Клімат тут винятково сприятливий -період з температурою, вищою 10 °С, триває 7 місяців. Курорт Алушта – один з найгарніших куточків Південного берега Криму. Він оточений пасмом гір, проте вони недостатньо захищають його. Через перевали північні вітри прориваються до Алуштинської долини. Тому зима та весна тут трохи холодніші, ніж у Ялті, літо менш жарке. Є природні пляжі. Ялта розташована на березі морської затоки. Частина головного пасма Кримських гір утворює навкруги Ялти амфітеатр, що спускається до моря. Гірські схили над Ялтою вкриті віковим сосновим лісом та виноградником. На території курорту багато парків, скверів, квітників, протікають річки. Завдяки географічному положенню Ялти клімат належить до теплого морського. За 3 км на південний захід від Ялти на східному схилі гори Монабі розташований курорт Лівадія. Його привабою та одним із лікувальних факторів є Лівадійський парк. Основною археологічною пам'яткою Місхорського узбережжя є мис із Ластівчиним гніздом. Окрасою курорту Місхор є також парк. Пляжні й кліматичні рекреаційні ресурси лягли в основу курорту Кастрополь. Курорти Південного берега Криму та Гірського Криму

спеціалізуються на лікуванні хворих із неспецифічними захворюваннями дихальної та нервової системи.

На узбережжях Чорного й Азовського морів є чималі запаси рекреаційних ресурсів, які дають змогу розвивати курортне господарство. Курорт Аркадія розташований в одному з мальовничих куточків Одеси. До нього входить уся приморська територія від Відради до Аркадії. Основними лікувальними факторами курорту є клімат, таласотерапія та мінеральні води.

Мікроклімат курорту Великий Фонтан вирізняється інтенсивною сонячною радіацією, деякою сухістю повітря, яке пом'якшується бризами; він сприятливий для лікування пацієнтів із захворюваннями органів дихання. Основними лікувальними факторами також є кліматолікування, таласотерапія й мінеральні води, які використовуються для приготування ванн та приймання всередину.

Курорт Чорноморка розташований на рівному плато. Там дається взнаки вплив моря: частіші бризи, чимала кількість ясних днів. На курорті є чудовий дрібнопіщаний улаштований пляж. Пологий берег, піщане без каменів дно, невелика глибина створюють сприятливі умови для купання. Приморський кліматичний курорт Очаків має місцеве значення. Клімат курорту помірно теплий. Поблизу розташований Березанський лиман з лікувальними намулистими грязями. Кліматичний приморський курорт Скадовськ знаходиться на пологому березі мілкої Джарилгацької затоки Чорного моря. Чисте степове повітря, постійні морські бризи створюють чудові кліматичні умови.

На березі Азовського моря є два кліматогрязевих курорти – Бердянськ та Кирилівка. Грязьовий та кліматичний приморський рівнинний курорт степової зони Бердянськ знаходиться на північному березі Азовського моря. Клімат помірноконтинентальний. Основні лікувальні засоби курорту – намулисті грязі та ропа озер Червоне, Велике й затоки Азовського моря, а також мінеральні хлорні й натрієві води. Клімат курорту Кирилівка – помірноконтинентальний, наближений до клімату Криму. До основних

лікувальних факторів відносять намулисті сульфідні грязі у руслах річок Великий та Малий Утлюк, Утлюцькому й Молочному лиманах та високомінералізовані хлорні натрієві мінеральні води. Основними лікувальними факторами курорту Маріуполь, розташованого на березі Азовського моря, є клімат, намулисті грязі Таганрозької затоки та морські купання. Курорти узбережжя Чорного та Азовського морів спеціалізуються на лікуванні захворювань органів руху, нервової системи, жіночих статевих органів.

Природа Карпат завжди вабила людей, проте це не єдина причина створення тут курортного господарства. Напрочуд корисні вуглекислі води верхів'їв Чорного Черемошу та інші мінеральні води. Є родовища торфових лікувальних грязей. Бальнеогрязьовий курорт Черче місцевого значення на базі сульфідних вод, торфових вод і грязей розташований у долині, оточеній пагорбами Карпатського передгір'я. Зі сходу та заходу до нього впритул підступають гори заввишки до 2000 м. З півночі та півдня гори переходять у мальовничі пагорби. Гори й пагорби вкриті густими смерековими та листяними лісами. Гарні краєвиди курорту приваблюють туристів.

Бальнеологічний курорт Поляна розташований у долині р. Пінія. Він оточений лісистими горами. Курорт Синець - один з найстаріших у Карпатах. Клімат тут гірський, з підвищеною вологістю повітря та великою кількістю опадів. Для лікування використовуються, мінеральні води. На курорті Сойми для внутрішнього та зовнішнього вжитку використовується вуглекисла мінеральна вода. Курорт Шаян розташований на передгір'ї Великого, Середнього та Малого Шаяну. Схили вкриті буком, смерекою та грабом. Курорт захищений від вітрів вулканічним гірським пасмом. Тут панує клімат гірських улоговин. Для лікування використовуються вуглекислі мінеральні води.

Курорт Кваси розташований у однойменному селі у межигір'ї Чорної Тиси; він оточений з півночі Полонинсько-чорногорським пасмом гір, з півдня - Мармороським кристалічним масивом. Тут розташовані Чорногори

(з найвищою вершиною Українських Карпат Говерлою 2061 м, горою Петрос - 2020 м). Стійкий сніговий покрив утворюється вже у листопаді. На курорті для зовнішнього застосування використовується вуглекисла миш'яковиста мінеральна вода. Курорти Карпат спеціалізуються на лікуванні захворювань органів травлення (особливо ефективне лікування виразки шлунку й дванадцятипалої кишки), печінки та підшлункової залози, цукрового діабету.

Отже, Україна має потужний рекреаційний комплекс, проте розвиток комплексу стримується низкою проблем, таких як підвищення пропускної здатності рекреаційного господарства, нерівномірність його використання, тобто сезонність, тощо. Нерозв’язаною залишається проблема територіальності розміщення рекреаційного господарства та рекреаційного природокористування.

5.3. Курортна система України

Всі народи з незапам'ятних часів знаходили в оточуючому їх середовищі лікувальні засоби. Особливе значення надавалося мінеральним водам, лікувальним грязям і клімату, що застосовувалися для лікування різних захворювань.

Хімічний склад багатьох мінеральних вод подібний до хімічного складу органів і тканин організму людини. При вживанні мінеральних вод всередину і прийманні ванн речовини органічної і неорганічної природи, що містяться в цих водах (особливо біологічно активні мікроелементи), проникаючи через шкіру і слизисті оболонки тіла людини, мають виразний фізіологічний і лікувальний вплив. Те ж саме стосується і лікувальних грязей, до складу яких входять речовини, подібні до гормонів та вітамінів.

Особливо корисна для організму кліматотерапія, оскільки в процесі еволюції людина постійно була під впливом кліматичних чинників, і в організмі виробилися особливі пристосувальні механізми (система терморегуляції, біологічних ритмів і т.п.). Санаторно-курортне лікування не тільки істотно доповнює медикаментозне лікування, але часто

використовується як самостійний, альтернативний спосіб лікування. Вплив природних фізичних чинників, а також режиму рухової активності і раціонального лікувального харчування сприяє підвищенню захисно-пристосувальних сил організму. Фізичні чинники, на відміну від більшості лікарських засобів, є найбільш фізіологічними, природними для організму, не пригнічуючи, а мобілізуючи його резервні можливості і не викликаючи побічних небажаних явищ і алергічних реакцій.

Курортне лікування сприяє поліпшенню кровообігу, диханню. Крім того, санаторно-курортне лікування, основою якого є тісне спілкування з природою, заповнює відчутний для більшості міських жителів дефіцит природного середовища.

Завдяки географічному положенню, геологічній будові і гідрогеологічним умовам Україна традиційно має всі види курортів.

Перші бальнеологічні курорти в Україні виникли на мінеральних водах у Шкло (1576 р.), в Трускавці (1827 р.) і в Моршині (1877 р.) Львівської області; Березівці під Харковом (1862 р.) і в Миргороді Полтавської області (1917 р.); грязьові - на Сакському озері в Криму (1799 р.), на Одеських лиманах (1829 р.), на Славянских озерах у Донбасі (1832 р.), у Євпаторії (1890 р.) і в Бердянську Запорізької області (1902 р.).

За ці роки методи санаторно-курортного впливу з емпіричних перетворилися в науковообгрунтовані і раціонально використовуються для лікування різних видів захворювань.

В 60-ті роки в Україні було 426 санаторіїв, 154 профілакторії, 132 будинки відпочинку і 31 пансіонат із загальною кількістю місць понад 150 тисяч, а до кінця 90-х років в Україні функціонувало 15 курортів державного і 13 - місцевого значення.

Крім того, на території України постановою Кабінету Міністрів України був затверджений перелік і межі 265 територій, що резервувалися для організації зон лікування і відпочинку населення.

Інтенсивне курортне будівництво дозволило створити систему спеціалізованих санаторіїв. У загальному вигляді їх структура виглядає наступним чином: санаторії для лікування хворих із захворюваннями серцево-судинної системи 22%; травної 20%; нервової 17%; дихальної 16%, органів руху 17%; нирок і сечовивідних шляхів 6,5%; із захворюваннями жіночих статевих органів 4,5%; шкіри 0,2%.

На початок 1994 року на курортах України діяло понад 3600 санаторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів і інших закладів, в яких одночасно могли відпочивати близько 700 тис. чоловік.

У зв'язку з розпадом СРСР ситуація в санаторно-курортній галузі різко погіршилася. За роки самостійності України санаторно-курортній системі практично не приділялася увага з боку держави. Відсутність бюджетного фінансування привела до згортання ряду державних програм (санаторно-курортне лікування хворих на туберкульоз, травматичну хворобу спинного мозку, лісляінфарктних хворих і т.д.). Всі спеціалізовані санаторії перейшли, в основному, на сезонний характер роботи, при цьому багато з них згорнули свої лікувальні бази і почали переходити в розряд закладів відпочинку з низьким рівнем сервісного обслуговування. Через відсутність контролю почали з'являтися нові заклади (бази відпочинку з лікуванням, центри здоров'я і т.д.), що мають слабку медичну базу і некваліфікований персонал. Загалом санаторно-курортна система України в даний час як система не існує, хоча актуальність санаторно-курортного лікування залишається досить високою.

Через важке економічне становище, що склалося в Україні, зросла захворюваність на туберкульоз; поширилась бронхо-легенева і серцево-судинна патологія. У такій ситуації санаторно-курортне лікування необхідно не тільки зберігати, а й розвивати.

Істотним гальмом на шляху відновлення і розвитку санаторно-курортного комплексу України і Криму є відсутність чіткого законодавства

про курортну діяльність. Особливо гострими є проблеми власності й оподаткування.

Розвиток санаторно-курортної системи України неможливий через недосконаліть податкового законодавства і прорахунки у фінансовій політиці держави. Якщо протягом усіх років існування цієї системи вона-була дотаційною, то тепер у бюджеті не тільки не передбачаються подібні асигнування, але й у виплаті податків вона прирівнюється до промислових підприємств.

Такі умови не тільки приводять до неправомірного подорожчання санаторно-курортних послуг, але і знижують можливості їхнього повного завантаження, а значить, збільшують збитки галузі.

У зв'язку з цим необхідно створити Державний Комітет по керуванню курортами України. Така структура взяла б на себе функції розробки і реалізації єдиної загальнодержавної програми розвитку курортної справи і координацію діяльності в цій сфері всіх зацікавлених міністерств і відомств. Це дозволить створити організаційні умови для акумуляції, розподілу і контролю за використанням матеріально-фінансових ресурсів, пов'язаних із реалізацією заходів щодо підвищення ефективності роботи курортного комплексу України.

Всі проблеми санаторно-курортного комплексу України вимагають комплексного довгострокового регулювання на загальнодержавному рівні.

У пятому розділі використовувалася джерела літератури: 1, 2, 3, 5, 7, 30, 32, 33, 36, 40, 41, 54.

ОРГАНІЗАЦІЯ СТУПЕНЕВОГО ТУРИСТИЧНОГО ПОХОДУ

План

1. Визначення мети, завдання походу.

2. Формування складу групи, розподіл обов’язків.

3. Планування маршруту походу.

Мета: ознайомитися з методикою розробки маршруту туристського походу; навчитися розробляти маршрут ступеневого туристського походу; навчитися заповнювати маршрутний лист.

Обладнання: топографічні карти, маршрутний лист, курвіметр, олівці.

Місце проведення: навчальна аудиторія.

1. Визначення мети, завдання походу.

Район походу обирається в залежності від інтересів учасників. Одні захоплюються історичним минулим, пам’ятками мистецтва та культури. Другі бажають ознайомитися з малодослідженими районами. Треті – просто відпочити, порибалити або збирати ягоди і гриби. Залежно від переваг групи перед учасниками подорожі ставиться певна мета.

За пріоритетами цілей всі туристичні подорожі можна поділити на п’ять варіантів:

1. Спортивні походи головною метою яких є виконання спортивно-туристських нормативів і розрядів.

2. Краєзнавчі (пізнавальні) походи – акцент ставиться на задачах ознайомлення з визначними краєзнавчими об’єктами (але з обов’язковою умовою спортивного проходження дещо скороченого маршруту).

3. Навчально-тренувальні походи (для школярів, які займаються в секції туризму) – вивчення основ туризму, вдосконалення туристичних навичок, техніки туризму, орієнтування.

4. Походи зі здвоєною метою: одночасне виконання суспільно-корисної роботи (завдання) і спортивно-туристського нормативу.

5. Контрольні походи – похід по невідомому контрольному маршруту, під час проходження якого група має показати свої вміння.

Виходячи з поставленої мети, визначають конкретні завдання.

2. Формування складу групи, розподіл обов'язків.

Визначивши мету та завдання подорожі, потрібно сформувати туристську групу.

Досвід підказує, що найкраще, коли чисельність групи коливається в межах 10-15 осіб (не більше 20 для одноденних подорожей). Це забезпечує маневреність, дотримання графіку руху, швидке подолання штучних перешкод. Усі, хто забажав взяти участь у поході, обов'язково проходять медичний огляд.

Учасників походу потрібно ретельно підбирати. Вони повинні мати спільні інтереси, приблизно однаковий вік, фізичну підготовку, знання та навички.

Комплектування групи закінчується організаційними зборами, де розподіляються обов'язки та складається список учасників за такою формою:

– прізвище, ім'я;

– рік народження;

– домашня адреса;

– туристська підготовка (перераховуються подорожі, виконані з даного виду туризму);

– обов'язки в групі;

– віза лікаря.

Список підписується керівником подорожі та затверджується одним із організаторів походу. Учасники подорожі розподіляють між собою обов'язки з урахуванням бажання та здібностей кожного.

Всі обов'язки в туристській групі поділяються на постійні та тимчасові.

Постійні обов'язки:

1. Керівник групи.

2. Командир групи (помічник керівника).

3. Головний краєзнавець (відповідальний за виконання завдання).

4. Штурман (зам. командира по маршрутній частині).

5. Завідувач харчуванням.

6. Завідувач спорядженням.

7. Скарбник.

8. Санітар.

9. Фізорг.

10. Ремонтний майстер.

11. Синоптик.

12. Культорг.

13. Редактор щоденника і газети.

14. Фотооператор.

Якщо в групі більше 14 осіб, то посади розділяють (два фотооператора, два культорга і т.д.) або вводяться додаткові посади: заступник командира, комендант табору і т.д. При меншій чисельності групи ряд посад можна об'єднати.

Тимчасові обов'язки – наряди: закупівля продуктів харчування та їх пакування, отримання (збір) спорядження та його ремонт, чергування біля вогнища, заготівля дров, піднесення води, приготування їжі, миття посуду і т.д. Такі наряди виконують всі учасники походу по черзі (за графіком чергування). Кожен член туристської групи повинен навчитися виконувати нескладні господарські справи та сумлінно виконувати обов'язки чергового.

3. Планування маршруту походу.

Після того як встановлена мета походу і визначився склад групи, наступає черговий етап підготовки – вибір району подорожі і розробка маршруту.

Після того, як район походу обрано, починається детальна розробка маршруту по карті. Тактичний варіант маршруту може бути лінійним (наскрізним), лінійно-радіальним – коли плануються дальні екскурсії в бік від основного шляху, кільцевим – коли повертаються на початок походу.

Завдання 1. Визначити мету та завдання подорожі. Користуючись топографічними картами обрати район походу, підібрати початкову та кінцеву точки маршруту та прокласти лінію маршруту на карті.

Методичні вказівки: бажано щоб маршрут проходив по природних шляхах: русла річок, польові та лісові дороги, перевали, обладнані переправи через річки тощо. Початковий та кінцевий пункти маршруту повинні знаходитись недалеко від населених пунктів, які мають регулярні транспортні зв’язки або зі станцій електричок.

Завдання 2. Виміряти довжину маршруту на карті за допомогою курвіметра (можна прокласти звичайну нитку по наміченому маршруту, а потім виміряти довжину нитки).

Методичні вказівки: необхідно слідкувати, щоб стрілка курвіметру рухалась в одному напрямку (за годинниковою стрілкою). Відповідно до масштабу обчислити відстань на місцевості, врахувавши коефіцієнт нерівності земної поверхні (кількість сантиметрів помножити на масштаб карти, помножити на коефіцієнт нерівності земної поверхні 1,2) та визначити ступінь складності походу опираючись на таблицю № 1.

Завдання 3. Маршрут розподілити по окремих днях, визначити орієнтовні місця ночівель та проміряти відстані денних переходів.

Завдання 5. Заповнити «маршрутний лист».

НАРОДНІ ПРИКМЕТИ ПЕРЕДБАЧЕННЯ ПОГОДИ ДЛЯ ТУРИСТА

У туристський похід краще вирушати у гарну погоду. Крім того, турист – це уважний спостерігач за природою, він підмічає ті явища, що відбуваються, звертає увагу на різні ознаки, на основі яких можна перед передбачити погоду. Народна метеорологія є відображенням результатів багатовікового спостереження за явищами природи. Тому в народних передбаченнях погоди є багато раціонального, визнаного сучасною наукою.

Жива природа – це геніальний конструктор, інженер, технолог, великий будівник, неперевершений метеоролог. Мільйони років вона відбирала й удосконалювала свої творіння. В ході еволюційного процесу, під дією різних подразників (світла звуку, тепла та ін.) в живих істот сформувалися тонкі органи чуття, удосконалилися механізми обміну речовин. Ці природні «прилади» функціонують досить точно і надійно, відзначаються великою доцільністю і гармонійністю дій, здатністю реагувати на найменші, ледь відчутні, зміни у внутрішньому і зовнішньому середовищі, відповідати на них різноманітними пристосовуючими реакціями.

Численні біологічні дослідження доводять, що багато рослин і тварин в процесі еволюції виробили здатність сприймати такі зміни, які ні людина, ні сучасні метеорологічні прилади не відчувають.

Наука в Україні вже у XIX столітті досягла досить значного рівня розвитку, а народні знання з різних галузей знань були тими вихідними положеннями, які сприяли її інтенсивному розвитку і прогресу. Адже народні знання в галузі метеорології на Україні були пов’язані перш за все з різноманітною господарською діяльністю і ґрунтувались на багаторічних спостереженнях в природі, що відповідно шліфувались і викристалізовувались у прикмети. Вони ж ретельно зберігались і передавались з покоління в покоління.

Чимало прикмет виникло завдяки спостереженням за звірами, птахами, комахами. Так, бджоли перед негодою ховаються, бо вона часто несе їм

загибель. Крила комах зволожуються перед дощем, стають важкими, і вони опускаються в нижчі шари повітря, де їх ловлять ластівки (якщо низько літають – на дощ), а над поверхнею води – риби (риби викидаються з води – на дощ). Перед негодою мурашки закривають більшість входів у мурашник.

Спостерігаючи життя рослин, люди помітили, що окремі з них розкривають своє листя або квіти у теплу погоду і закривають їх у холодну або в негоду. дуже поширеною в Україні є прикмета про те, що «квіти сильніше пахнуть перед дощем», що цілком вірно. Адже за цих умов рослини погано випаровують воду, випаровуючи лише ароматичні речовини – ефірні масла.

Велика кількість народних прикмет базується на спостереженнях за фізичними явищами в атмосфері. Так, однією з найбільш популярних є прикмета, що коли дим стовпом є це на мороз, на гарну погоду. Це досить зрозуміло напередодні поганої погоди частки диму вкриваються шаром вологи і опускаються донизу, поширюючись над землею.

Є багато народних передбачень погоди, пов’язаних із зовнішнім виглядом Сонця, Місяця, хмар. Особлива увага приділяється в таких випадках кольору Сонця і небі, змінам фор ми Місяця згідно з його фазами.

Відомі прикмети і завбачення, пов’язані з тепловими явищами в атмосфері. Так, задуха є передвісником грози чи дощу, погане горіння дров у печі віщує відлигу. Наукову основу мають і такі прикмети: «дощу не буває, коли вітер вночі стихає», «багряна зоря – на дощ», «зірки з вогнем граються» – на хуртовину і дощ тощо.

Зупинимось трохи докладніше на прикметах погоди по рослинах і тваринах. До дерев, провісників погоди, належать каштани, клени, біла і жовта акація та інші. Каштани починають «плакати» до дощу за 1-2 доби липкими «слізьми», клен – за 3-4 дні, за кілька годин – верба. А гілки ялин і сосен перед дощем опускаються донизу, щільно притискуючи лусочки шишок одна до одної.

Таємниці поведінки бджіл, коли в окремі дні вони обліплюють гілки акацій, пояснюються тим, що перед дощем кожна квітка акації виділяє краплину нектару. В суху ж погоду комах на ній не побачиш – в той час вони на черемшині або горобині.

Масовий літ павуків – ознака гарної погоди, теплого «бабиного літа», і навпаки. Павуки дуже чутливі до змін вологості повітря. Навіть в гарну погоду, коли світить сонце, вони відчувають збільшення концентрації водяної пари. Це позначається на їх поведінці. Вранці перед дощем павуки не виходять із своєї домівки і не полюють, не плетуть нові тенета. А ось коли ввечері павук вийшов зі свого сховища і почав робити нові тенета – завтра буде тепло, сонячна погода. Перед похолоданням павуки також посилено плетуть павутиння, чи гарантують собі виживання в голодну пору року.

Зверніть увагу на поведінку сірої ворони перед дощем: вона сідає на сук або паркан, настовбурчує пір’я, опускає крила. сидить і кряче. Так само ведуть себе майже всі воронові – граки, галки та інші. А коли взимку ворони збираються цілою зграєю, літають, кружляють і крячуть – можна чекати снігу або морозу. Ворона чи грак ховають дзьоба під крило перед морозом.

Якщо влітку після галасу галки поховалися – слід чекати грози. Перед морозами ворони, граки, галки сідають на Верхівки дерев, а перед вітряною погодок) – на нижні гілки. Як що вони сидять на снігу – це на відлигу. Граки «пасуться» влітку в траві – на дощ. Перед дощем там більше комах.

Чимало спостережень можна провести за поведінкою спритних горобців. У гарну погоду вони веселі, рухливі, часом задерикуваті. Та ось ви помітили, що горобці зробилися кволі, принишкли, сидять, настовбурчивши пір’я. Це перед дощем. Також перед дощем влітку горобці купаються в пилюці. Тепло і висока вологість повітря підвищують активність різних паразитів шкіри. Щоб позбутися їх, птахи посилено приймають пилові ванни. Якщо горобці пожвавішали і зацвірінькали під час тривалої негоди – чекай ясної погоди.

Якщо гуси та качки подовгу плескаються в ставку, пірнають, лопотять крилами, кричать і старанно змащують пір'я жиром – можна чекати грозу. Перед дощем кури купаються в пилюці, махають крилами, перебирають пір'я, оскубуються, кудкудакають. Курочка-квочка перед дощем заводить своїх курчат у сховище або ховає їх під крила. Коли похмурої дощової погоди із самого ранку починають співати півні – буде ясно.

Якщо собака щулиться і лежить клубочком – на холод, а якщо він простягається по землі і лежить, розкидавши ноги, –на тепло. Качається по землі – на дощ. Коли кішка вмивається, лиже лапу, слід чекати ясну сонячну погоду, а от коли шкребе підлогу, дряпає кігтями стіну – буде вітряно, дощ або заметіль.

А ось ще деякі прикмети. Якщо дрібні пташки ховаються у гніздах – буде дощ. Соловейко всю ніч співає – буде ясна, добра погода. Якщо взяти сонечко на руку, а воно швидко злітає – до доброї погоди. Жуки літають ввечері і голосно сюрчать коники – можна чекати доброї погоди. В мурашнику ходи відкриті і помітно жвавий рух комах – до доброї погоди, якщо мурашок мало і ходи закриті – чекай негоди. Якщо жаби скачуть по суші – до дощу, Якщо горіхів багато, а грибів мало – зима буде сніжна і сувора. багато жолудів – до суворої зими. Восени листя беріз починає жовтіти з верхівки – весна буде рання, жовтіє знизу – пізня. У лісі багато горобини – до дощової осені. Листя осики лежить на землі доверху «лицем» – зима буде холодна, доверху виворотом – тепла. Якщо листопад пройде швидко – чекай суворої зими. Багато павутиння – до довгої, сухої осені. Досвідчений турист, спостерігаючи за поведінкою тварин і рослин, може зробити прогноз погоди на завтра і навіть на сезон.

КОРИСНІ ПОРАДИ ТУРИСТАМ

Згуба гвинтика від оправи окулярів – не біда. Потрібно оплавити на полум'ї кінчик відрізка капронової нитки (товщиною 0,8 – 1,0 мм). Отриманий стержень вставте у отвір окулярів. Таким же чином оплавте із гнізда кінець нитки.

Щоб окуляри не пітніли на холоді, потрібно скельця з обох боків змазати сумішшю гліцерину зі спиртом (в рівних частинах), потім її розітріть чистою тканиною до появи на скельцях легкої прозорої плівки.

Якщо в батарейках кишенькового ліхтарика впала напруга, потрібно їх вийняти і сильно притиснути впоперек так, щоб середину батарейки оповила глибока вм'ятина. Вставте батарейки на місце і можете ввімкнути ліхтарик – світовий промінь на кілька годин вам забезпечений.

Щоб мурашки не залазили в намет потрібно вхід і його край змазати маззю Вишневського.

Для того, щоб шкіряні підошви черевиків не пропускали вологу, їх просочують розігрітим парафіном навпіл з рослинною олією.

Сон буде міцніший і принесе бадьорість, якщо ви поставите свій намет в меридіанному напрямку і будете спати головою – на північ, ногами на південь.

Щоб в поході рідше обривались ґудзики, нитку, якою пришиваєте, протріть воском.

Щоб зі свічки не капав парафін – її потрібно на годину занурити в соляний розчин води.

Якщо сирі дрова погано розгоряються, всипте у багаття жменю солі. Вона вбере вологу і вогонь швидше спалахне.

Найкраще в похід брати черпак із нержавійки, алюмінієвий може зламатися.

Щоб краще відмити закопчені казанки, в якості мочалки можна використати траву хвоща.

Якщо застібка «блискавка» ослабла, густо змастіть її тасьму силікатним клеєм, залиште на 15 хвилин, а потім протріть вологою ганчіркою.

Якщо «блискавка» розходиться, не поспішайте її міняти. Це недешево вам обійдеться. Треба по всій довжині з внутрішнього та зовнішнього боків прокувати її несильними ударами молотка, зробивши 2-3 проходи. Потім необхідно зменшити зазор між верхньою і нижньою частинами замка. Робити це потрібно обережно, щоб не зламати замок.

Нерідко на черевиках пластмасові застібки «блискавки» починають розходитися. Щоб примусити їх «працювати», треба роз'єднати «блискавку», змочити її зубці розчином каніфолі у спирті (флюс для спаювання) і дати підсохнути протягом двох годин. Після цього застібка почне діяти надійно. З часом операцію можна повторити.

Щоб куплені вами черевики були не на сезон, а хоча б на кілька, потрібний, звичайно, не тільки належний догляд за ними, а й своєрідне «загартування» взуття. Для цього після покупки, поносивши нові черевики з тиждень, треба добре змастити їх риб'ячим (тріскoвим) жиром (підошви також). Потім через півдоби вичистити звичайною пастою для взуття.

Спочатку черевики матимуть тьмянуватий і ледь синій відтінок, але через кілька днів набудуть прекрасного глянцю, а основне – не вбиратимуть в себе мокроту і, крім того, не тільки не змінюють своєї форми, а навпаки, стануть ще красивішими. Через деякий час не рідше разу на тиждень перед чищенням чобіт ваксою треба злегка змащувати свинячим смальцем ті місця, котрі належить почистити. Після цього зразу ж натирайте пастою для взуття. Від смальцю, поєднаного з ваксою, черевики матимуть рівномірний і чистий глянець, стануть м'якими і не вбиратимуть вологу.

Якщо взуття намокло, його необхідно протерти вологою ганчіркою і туго набити газетним папером. Останній добре вбирає вологу, взуття поступово висихає, зберігає форму. Сушити взуття слід при кімнатній температурі.

Щоб підошва на взутті менше зношувалась, обережно, щоб не забруднити верх взуття змажте її кілька разів лляною олією, касторкою або гліцерином.

Якщо ви хочете, щоб взуття не пропускало вологи, протріть його ганчіркою, змоченою в лляній олії, а підошву натріть теплою сумішшю із 10 грамів парафіну і 10 грамів лляної олії.

Сліди від свіжої трави видаляємо розчиненою у воді сіллю (3:1), замочивши річ на 10 – 15 хвилин і сполоснувши потім у холодній воді.

Плями від фруктів, ягід, червоного вина присипте сіллю, потім промийте теплою водою з милом.

Спорудити похідний підсвічник всього за декілька хвилин можна з допомогою ножиць із порожньої консервної банки.

Для того, щоб не губилось спорядження в поході, бажано ручку лопати, топорище сокири і т.п. фарбувати в червоний колір.

Гілки хвойних дерев опускаються перед дощем і піднімаються перед ясною погодою. Ця властивість зберігається і у сухих ялинкових гілках, що дозволяє робити з них найпростіші, довго працюючі барометри. Значні зміни погоди цей нехитрий пристрій віщує за 8-12 годин, інколи і за більший термін.

Щоб виготовити барометр з ялинової гілки, треба взяти 25-30 – сантиметровий відрізок стовбура сухого деревця разом з гілкою довжиною 30-35 сантиметрів, очистити його від кори і прикріпити до дошки, яку можна повісити на стіну.

Гілка повинна знаходитися в такому положенні, щоб при опусканні її вільного кінця (перед непогодою) і підняття вверх (до хорошої погоди) вона переміщувалась паралельно дошці, стіні чи екрану не задіваючи їх. Можна зробити для цього барометра шкалу, поступово по мірі того яка буде погода: «ясно», «дощ» і т.п.

У більшості рослин ритм цвітіння співпадає з певним часом доби, тому за квітами можна визначити час. Його можна визначити також за пташиними голосами:

2 год. – пісня соловейка.

3 год. – пісня перепелів, зозулі, жайворонка.

3 – 4 год. – розкривають квіти козельці.

4 год. – пісня зяблика.

5 год. – розкриває квіти кульбаба.

6 год. – починають цвірінькати горобці.

Починають розкриватися квіти:

6 год. – тюльпани;

6 – 7 год. – льон, картопля, осот;

7 – 8 год. – водяна лілія, польова берізка;

8 – 9 год. – польова гвоздика, нагідки, чорнобривці;

9 – 10 год. – квасениця, мати-й-мачуха.

До десятої години майже всі квіти відкривають пелюстки, крім цикорію.

Між одинадцятою і дванадцятою засинає жовтець, а між п’ятнадцятою і шістнадцятою – квіти картоплі, маки і нагідки. О сімнадцятій льон, а також іде під воду латаття.

Якщо вже всі квіти закрили пелюстки, то знайте – це десь між дев’ятнадцятою і двадцятою. Найпізніше – о двадцять першій – засинає шипшина.

Але це не все. Коли засутеніє, прокинуться ті квіти, що сплять удень: матіола і пахучий тютюн.

Дерево має своє біополе. По якості дії на людину дерева поділяються на три групи. Дерева, які підсилюють біополе людини. До них відносяться: дуб, бук, кедр, сосна, вишня, груша, липа, акація, черешня, яблуня, береза.

Дерева, які знижують активність патологічних процесів в організмі людини. Це осика, тополя, слива, вільха, верба, ясен, черемуха, глід.

Нейтральні дерева, які вирівнюють біополе людини, а також розподіляють застійну біоенергетику. До них відносяться: каштан, клен, ліщина, горобина, туя.

В лісі, де ростуть дуби повітря завжди чисте, насичене фітонцидами, тут легко дихається і відпочивається. Заряджаючи своєю могутньою позитивною енергією, дуб знімає втому, зцілює і дає свіжі сили.

Енергія, яку випромінює береза – м'яка, заспокійлива, сприяє заживленню ран, виразки шлунку, душевних травм.

Сосна випромінює сильну імпульсивну енергію, яка є антидепресантом, сприяє підвищенню тонусу та імунітету організму.

Для того, щоб взнати, яке дерево «донор» чи «вампір» можна використати такий метод: вирізати фольгу 10-15 міліметрів довжини, 2-5 міліметрів ширини. Цю смужку взяти за один кінець вказівним і великим пальцем і підійти до дерева. Якщо нижній кінець фольги буде відхилятися до дерева, значить воно має негативні властивості, якщо навпаки – то підживлюючі.

Коли ви потрапили під грозу, то металеве спорядження: посуд, примуси і інше потрібно розмістити подалі від людей. Учасники походу повинні розташуватися на електроізолюючих предметах. Намети не можна ставити на вершинах гір, біля окремих дерев. Не можна під час грози бігати і метушитись, розташовуватись близько до вогнища – стовп нагрітого повітря за рахунок часткової іонізації має відносно невеликий опір. Мокрий одяг також підвищує небезпеку влучення блискавки.

БРЕЙН-ШТОРМІНГ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ТУРИЗМУ ТА РЕКРЕАЦІЇ

БРЕЙН-ШТОРМІНГ НА ТЕМУ:
«УКРАЇНА – СЛАВЕТНА ДЕРЖАВА»

Мета:

- розширити знання учнів про історію створення та характеристику адміністративно-територіального устрою України;
- ознайомити із головними символами кожної з областей України;
- виховувати почуття дбайливого ставлення до оточуючого світу.

Обладнання: політична карта України, прапор України, картки з завданнями, портрети видатних діячів та фото архітектурних споруд з різних областей України.

Хід заняття

Організаційний момент.

Виступ ведучих. Привітання всіх учасників, гостей та знайомство із складом комісії.

Учасниками конкурсної програми є старшокласники.

Представлення команд

Кожна команда виголошує свою назву і девізи.

Будь-яка подорож починається зі складання та вивчення карти маршруту, до якого входять країни, міста, видатні краєзнавчо-туристські об’єкти.

Раунд 1.

Картографічний раунд «Дорожня карта» (команди отримують контурні карти, де зображено контури кордонів 24 областей України. Потрібно підписати назви областей і позначити приблизне місце розташування обласного центру. Завдання на швидкість).

- Івано-Франківська область
- Вінницька область
- Волинська область
- Дніпропетровська область
- Донецька область
- Житомирська область

- Закарпатська область
- Запорізька область
- Кіровоградська область
- Київська область
- Луганська область
- Львівська область
- Миколаївська область
- Одеська область
- Полтавська область
- Рівненська область
- Сумська область
- Тернопільська область
- Харківська область
- Херсонська область
- Хмельницька область
- Черкаська область
- Чернівецька область
- Чернігівська область

У цьому раунді учасники отримують за кожну правильну відповідь по 1 балу.

Раунд 2

Географічний раунд

Відправляючись в подорож по країні треба мати хоча б мінімальну кількість інформації про географічні та політичні особливості областей. Для цього необхідно заповнити таблицю.

Область	Адміністративний центр	Області, з якими межує
Черкаська	Черкаси	Київська, Полтавська, Кіровоградська, Вінницька
Чернівецька	Чернівці	Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Вінницька
Хмельницька	Хмельницький	Чернівецька, Тернопільська, Рівненська, Житомирська, Вінницька
Закарпатська	Ужгород	Львівська, Івано-Франківська
Волинська	Луцьк	Рівненська, Львівська
Рівненська	Рівне	Волинська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Житомирська
Львівська	Львів	Волинська, Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська, Закарпатська
Івано-Франківська	Івано-Франківськ	Закарпатська, Львівська, Тернопільська, Чернівецька
Тернопільська	Тернопіль	Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Хмельницька
Житомирська	Житомир	Рівненська, Хмельницька, Вінницька, Київська
Вінницька	Вінниця	Чернівецька, Хмельницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Кіровоградська, Одеська

Київська	Київ	Житомирська, Вінницька, Черкаська,Чернігівська, Полтавська
Чернігівська	Чернігів	Київська, Полтавська, Сумська
Сумська	Суми	Чернігівська, Полтавська, Харківська
Харківська	Харків	Сумська, Полтавська, Дніпровська, Донецька, Луганська
Луганська	Луганськ	Харківська, Донецька
Донецька	Донецьк	Луганська, Харківська, Дніпровська, Запорізька
Полтавська	Полтава	Кіровоградська, Черкаська, Київська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Дніпровська
Дніпровська	Дніпро	Кіровоградська, Полтавська, Харківська, Донецька, Запорізька, Херсонська, Миколаївська
Запорізька	Запоріжжя	Донецька, Дніпровська, Херсонська
Херсонська	Херсон	Запорізька, Дніпровська, Миколаївська
Миколаївська	Миколаїв	Херсонська, Дніпровська, Кіровоградська, Одеська
Одеська	Одеса	Миколаївська, Кіровоградська, Вінницька
Кіровоградська	Кропивницький	Миколаївська, Дніпровська, Полтавська, Черкаська, Вінницька, Одеська

За Раунд 2 учасники отримують 10 балів, за кожну помилку відраховують по 0,5 бала.

Раунд 3

Історичний раунд

Установити послідовність подій, які привели до створення області. Назвати цю область.

1. Велике переселення народів – Захоплення Золотою Ордою – Утворення міста Аккерман (Білгород) – панування Османської імперії – Російсько-турецька війна – створення Усть-Дунайського козацького війська – російсько-турецька війна 1877–1878 років (Одеська область).

2. Переселення одного з фракійських племен із долини Серету і Прута – вхід до складу Угорського королівства – вхід до складу Габсбурзької монархії – розгром Австро-Угорщини – розчленування Гітлером Чехословаччини – визволення краю Червоною Армією – утворення Народної Ради (Закарпатська область).

3. Утворення трипільської культури – прихід до влади Рюриковичів – гетьманування Богдана Хмельницького – Велика Жовтнева соціалістична революція (Жовтневий переворот) – Радянська влада (Київської області).

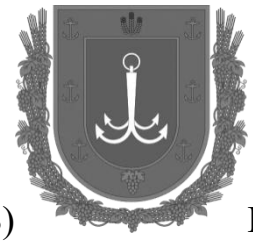
За раунд 3 максимально можна отримати по 1 балу за кожне запитання.

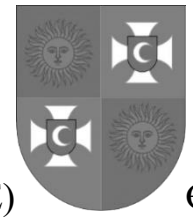
Раунд 4

Геральдичний раунд

Встанови відповідність між областю та її гербом

1. Рівненська (А)
2. Київська (Г)
3. Вінницька (Е)
4. Черкаська (Ж)
5. Одеська (В)
6. Львівська (Б)
7. Донецька (И)
8. Миколаївська (З)
9. Чернігівська (Є)
10. Дніпровська (Д)

А) Б) В) Г)

Д) Е) Є) Ж)

З) И)

За четвертий раунд максимум можна отримати 10 балів, за кожну помилку знімають 1 бал.

Раунд 5

Раунд «Відомі люди»

- Наша країна дала світу величезну кількість відомих діячів: музикантів, художників, поетів, скульпторів та ін.

В цьому раунді учні повинні встановити відповідність між людиною – видом її діяльності – областю, де вона народилася.

1. Черкаська – Шевченко Т Г. – письменник (поет).

2. Вінницька – Селезньов В. Є. – режисер.

3. Харківська – Мечников І. І. – один з основоположників еволюційної ембріології, імунології та мікробіології.

4. Рівненська – Басараба В. Н. – поет, журналіст, краєзнавець.

5. Львівська – Франко І. Я. – письменник (поет).

6. Волинська – Забужко О. С. – письменниця.

7. Київська – Заболотний В. Г. – архітектор.

8. Полтавська – Гоголь М. В. – драматург, поет, критик.

9. Житомирська – Леся Українка – письменниця.

10. Сумська – Макаренко А. С. – педагог.

За цей раунд максимум можна отримати 10 балів, за кожну помилку знімають 1 бал.

VI раунд

Раунд «Видатні споруди»

Установити відповідність споруда – область.

1. Хотинська фортеця – Чернівецька область.

2. Замок Радомисль – Житомирська область.

3. Собор Бориса й Гліба – Чернігівська область.

4. Софійський собор – Київська область.

5. Фортеця Святої Єлизавети – Кіровоградська область.

6. Замок Шенборнів – Закарпатська область.

7. Невицький замок – Закарпатська область.

8. Меджибізький замок – Хмельницька область.

9. Введенська церква Троїцького-Іллінського монастиря – Чернігівська область.

10. Гошівський монастир – Івано-Франківська область.

11. Вишневецький палац – Тернопільська область.

12. Чортківський замок – Тернопільська область.

13. Миколаївська Астрономічна Обсерваторія – Миколаївська область.

14. Мечеть Ахать Джамі – Донецька область.

15. Палац графа Ксідо – Вінницька область.

За цей раунд максимум можна отримати 15 балів, за кожну помилку знімають 1 бал.

Суддівська колегія підраховує бали й оголошує переможців.

БРЕЙН-ШТОРМІНГ НА ТЕМУ:
ОРГАНІЗАЦІЯ КРАЄЗНАВЧО-ТУРИСТСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Мета:

- розширити знання студентів про краєзнавчо-туристську роботу;
- ознайомити студентів із деякими особливостями, краєзнавчо-туристської роботи;
- виховувати в студентів почуття гідності за свою майбутньою професію.

Обладнання: політична карта України, картки із завданнями.

Хід заняття

Організаційний момент. Привітання. Знайомство з командами і суддями.

Раунд 1

Робота з картками. Об'єднати поняття за тематикою туристської роботи з відповідною відповіддю.

ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	діяльність, яка організовує ознайомлення туристів і екскурсантів з екскурсійними об'єктами без надання послуг розміщення (нічлігу).
ЗАКАЗНИКИ	природні території (акваторії) створені з метою збереження і відтворення природних комплексів чи їх окремих компонентів
ЗАКЛАДИ КУЛЬТУРИ	театри, філармонії, організації телебачення та радіомовлення, демонстратори фільмів, видавництва, музеї, бібліотеки, клубні заклади, цирки, парки.
ЗАПОВІДНА СПРАВА	теорія й практика організації й способів збереження природних комплексів на території заповідників, заказників.

ВСЕСВІТНЯ СПАДЩИНА	видатні культурні й природні цінності, що становлять надбання всього людства.
ВІДПОЧИНОК	будь-яка людська діяльність, що не спрямована на задоволення фізіологічних потреб
ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ	галузева географічна дисципліна, що досліджує територіальне поширення природних і антропогенних ресурсів туризму та напрямки, динаміку та потужність туристських потоків.
КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА	матеріальні й духовні цінності народів, створені в минулому, а також пам'ятники й історико-культурні території й об'єкти, значимі для збереження й розвитку самобутності народів.
КУРОРТ	місцевість, що має природні лікувальні фактори та необхідні умови використання їх з лікувально-профілактичною метою.
КУРОРТНА МІСЦЕВІСТЬ	місцевість із природними лікувальними факторами (клімат, мінеральні води, лікувальні грязі й ін.)

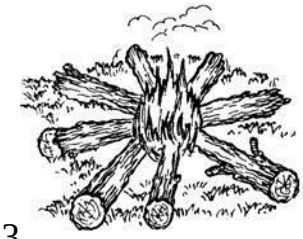
Це завдання на швидкість. Час фіксують судді. Яка команда справилася з найгіршим часом, виходить з гри. Кожна картка, яка неправильно складена, доплюсовує до результату часу ще 5 сек.

Раунд 2.

Вказати, який із видів вузлів та вогнищ представлений. Ведучий показує картку із зображенням вузла, учасники команд повинні підняти прапорець, після цього лише відповідати. Відповідає команда, яка перша підняла прапорець. Якщо відповідь неправильна, відповідає команда, яка підняла прапорець наступною. Правильна відповідь – 1 бал. Залишає цей раунд команда, яка набере найменше балів.

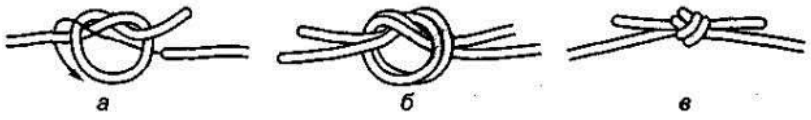
1. (Колодязь)

2. (Шалаш)

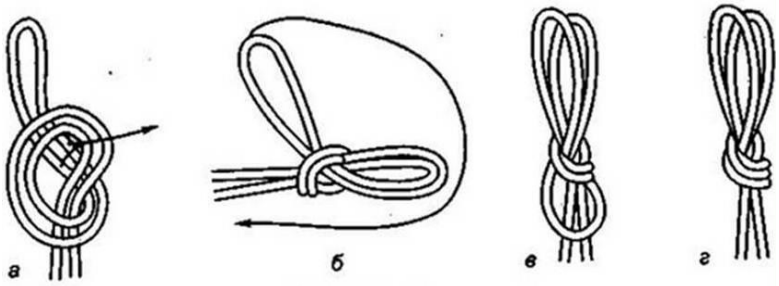
3 (Зіркове)

4. (Полінезійське)

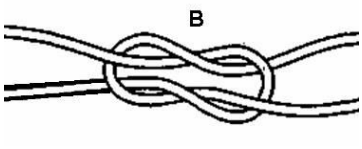
5. (Тайгове)

6.

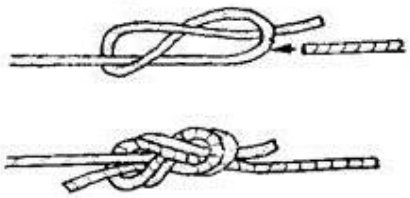
(Зустрічний вузол)

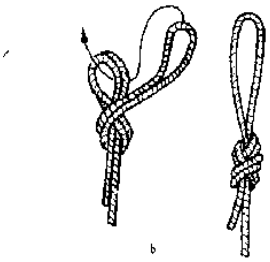
7.

(Подвійний провідник)

8.

(Ткацький вузол)

9.
(Зустрічна вісімка)

10.
(Дев’ятка)

Раунд 3.

Дати відповідь на запитання чи правильно ми йдемо в похід. Відповідь «так» чи «ні». Для цього раунда вибирають учасників, але не капітанів. Вони будуть відповідати за команду. Кожна правильна відповідь – 1 бал. Команда, яка набрала найменшу кількість балів, вибуває.

1. Похідний одяг повинен відповідати таким вимогам: бути зручним, складатися з натуральних матеріалів, бути міцним і зносостійким, непомітним на вигляд **(так).**

2. Можна одягати будь-яке взуття **(ні).**

3. Штани обов'язково повинні бути заправлені в черевики або чоботи **(так).**

4. Підійде будь-який рюкзак **(ні).**

5. Для води можна використовувати звичайну похідну флягу на 1 л або флягу ВДВ **(так).**

6. Серед речей, які стовідсотково повинні бути у кожної людини, що займається походами, повинні бути: ніж, ємність для води і засоби для видобутку вогню **(так).**

7. Усі папери краще покласти в кишеню рюкзака **(ні).**

8. Бути обережним із незнайомими грибами та ягодами.**(так).**

9. Аптечка має бути зібрана згідно з індивідуальними потребами або лікарськими приписами **(так).**

10. Ремонтний набір для спорядження можна не брати, адже це додатковий вантаж **(ні).**

Раунд 4.

У цьому раунді беруть участь 2 найсильніші команди, які дійшли до фінішу. Це гра капітанів. Потрібно за найкоротший час скласти правильно туристичний рюкзак.

Перемагає та команда чий капітан справився швидше. Кожна помилка коштує 5 сек.

Оголошуються переможці гри.

БРЕЙН-ШТОРМІНГ НА ТЕМУ:
«ЗАЙМАЙСЯ ТУРИЗМОМ – ПІЗНАЙ УКРАЇНУ»

Мета:

- розширити знання студентів про туристські об'єкти України;
- ознайомити студентів із деякими туристськими об'єктами, якими багата наша земля;
- виховувати в учнів почуття гідності за свою країну.

Обладнання: політична карта України, картки із завданнями.

Хід заняття

Організаційний момент. Привітання учасників команд та суддівської команди.

Раунд 1.

Позначити на білій карті туристські об'єкти України. Кожен об'єкт, позначений правильно – 1 бал.

1. Озеро Синевир (Міжгірський район, Закарпатська область).
2. Сатанівський замок (Городоцький районн, Хмельницька область).
3. Срібні водоспади (Бучацький район,Тернопільська область).
4. Кам'янець-Подільська фортеця (м. Кам'янець-Подільськ, (Хмельницька область).
5. Мукачівський замок Паланок (м. Мукаців, Закарпатська область)
6. Василіянський монастир (Теребовлянський район, Тернопільська область).
7. Божа гора (Кременецький район, Тернопільська область).
8. Печера Оптимістична (Борщівський район, Тернопільська область).
9. Милятинський гейзер (Буський район, Львівська область).
10. Буцький каньйон (Маньківський район, Черкаська область).
11. Водоспад «Дівочі сльози» (Бучацький район,Тернопільська область).
12. Чорна Гора (Виноградівський район, Закарпатська область).

13. Купальня Ольги (м. Коростень, Житомирська область)

14. Стовп з Вулканічного Туфу (Ужгородський район, Закарпатська область).

15. Озеро Світязь (Шацький район, Волинська область).

16. Скелі Олекси Довбуша (Долинський район, Івано-Франківська область).

17. Будинок із химерами (м. Київ).

18. Старі Кодаки (Дніпропетровсткий район, Дніпропетровська область).

19. Печера прозорих стін (Тячівський район, Закарпатська область).

20. Потьомкінські сходи (м. Одеса).

Раунд 2.

З’ясувати, про який туристичний об’єкт описано та місце його знаходження. Кожен об’єкт, правильно названий – 1 бал.

1. Фортеця, з якою пов’язані імена останнього кошового отамана Запорозької Січі П. Калнишевського, російських полководців О. Суворова і М. Кутузова, видатних хірургів Є. Мухіна і М. Пирогова. На території розташоване військово-меморіальне кладовище, де поховано понад 40 тисяч воїнів шістнадцяти національностей, які загинули під час визволення Кропивницького в роки Другої світової війни, понад 50 тисяч радянських людей – жертв нацизму, розстріляних фашистами в роки війни.

(Фортеця Святої Єлисавети, м. Кропивницький)

2. Водоспад дивовижної краси, який знаходиться практично біля автомобільної дороги, неподалік села Синевирська Поляна, що в Національному природному парку «Синевир».

(Білий Звір, Закарпатська область)

3. Найбільша гіпсова печера, друга після американської системи «Флінт-Річ» і «Мамонтова».

(печера Оптимістична, Тернопільська область)

4. Державна резиденція, яку називають Президентським Палацом — саме тут проходять урочисті державні події, нагородження, прийоми, саміти та зустрічі офіційних делегацій на найвищому рівні.

(Маріїнський палац, Київська область)

5. Заповідник, розташований в урочищі Кіреші за 4,5 км від міста Хуст і 110 км від Ужгорода на Закарпатті, єдине місце в Україні, де можна зустріти нарцис вузьколистий, який має білі або злегка кремові квіти, що формою нагадують за формою зірочку, з приємним сильним ароматом.

(Долина нарцисів, Закарпатська область)

6. Найбільше прісне озеро на Україні. Найбільше з групи Дунайських озер, до якої ще входять: Кагул, Картал, Кугурлуй, Катлабуг і Китай.

(озеро Ялпуг, Одеська область)

7. Неповторне міжгір’я, де із вторинних кварцитів унаслідок водно-повітряної ерозії утворились оригінальні кам’яні витвори до 100 м заввишки.

Деякі з них мають народні назви: «Нерукотворний стрімчак», «Кам'яна смерека», «Кам'яний верблюд», «Руїни старовинного замку» тощо.

(Зачарована Долина, Закарпатська область)

8. Мілководна частина Каркінітської затоки Чорного моря з 6 невеликими островами, загальна площа яких становить 52 га. В заповіднику охороняються найцінніші місця оселення водоплавних і водно-болотних птахів.

(Лебедині острови, пів-острів Крим)

9. Єдина пам'ятка архітектури на Волині, що дійшла до нас із часів Київської Русі.

(Свято-Успенський собор, Волинська область)

10. Сад, який був закладений у кінці XVIII століття одним із засновників Одеси – Йосипом Дерібасом. Довгий час був єдиним місцем відпочинку жителів. Зараз – місце, де художники і майстри прикладного мистецтва виставляють свої твори.

(Міський сад, Одеська область)

11. Озеро льодовикового походження, лежить між головним хребтом масиву г. Чорногора й г. Гутин-Томнатик, на висоті 1801 м.н.р.м.

(озеро Бребенескул, Закарпатська область)

12. Одна з найвищих вершин хребта Чорногора. Висота гори – 2020,5 м. Знаходиться на межі Івано-Франківської і Закарпатської областей, у межах Карпатського державного національного парку.

(гора Піп Іван)

13. Унікальна споруда Тростянця, побудована в 1749 році Йосипом Надаржинським. Садиба входила до складу величезного помістя і була побудована для манежу цирку та господарських потреб. Будівля включає елементи готичного стилю.

(Круглий двір, Сумська область)

14. Замок було зведено на кошти Якуба Собєського. Його будівництво завершили в 1634 році. Це був якраз той період, коли у військових кампаніях на перший план вийшла артилерія.

(Золочівський замок, Львівська область)

15. Це один з найвеличніших і найпомпезніших європейських некрополів, заснований у 1786 році.

(Личаківський цвинтар, Львівська область)

16. Печера поблизу села Завалля Кам'янець-Подільського району київськими спелеологами. Загальна довжина ходів цієї унікальної печери становить 2525 метрів, а розташована вона у старому покинутому гіпсовому кар'єрі, що підноситься над річкою Збруч. Це єдина в межах Поділля печера із чітко вираженою триярусною будовою, поверхи якої з'єднані крутими переходами.

(печера Атлантида, Хмельницька область)

17. Найвищий водоспад в Україні. Назва дослівно перекладається з кримськотатарської як «падаюча вода».

(водоспад Учан-Су, пів-острів Крим)

18. У XIV ст. – могутня давньоруська фортеця. В XV–XVI ст. замок став магнатською резиденцією, у 1620-х рр. був перебудований у дусі прикладного мистецтва XIX ст. Серед експозицій музею – ікони, портрети, натюрморти, великі батальні полотна, меблі, шпалери, значна колекція скульптури львівської школи XIV–XVIII ст. Біля замку знаходиться пристосований для музейних потреб колишній монастир капуцинів.

(Олеський замок, Львівська область)

19. Заповідник, що захищений горами від холодних вітрів, м'який і рівний клімат. Сніг випадає рідко, а весна розпочинається раніше, ніж у сусідньому Судаку.

(Новий Світ)

1. Грандіозні земляні укріплення (насипи висотою 6–8 м і шириною 14–16 м), залишки яких розташовані майже по всій лісостеповій та степовій

території України. Загальна довжина близько 2000 км.

(Змієві вали)

Раунд 3.

Позначити туристичні маршрути України. Назвати, через які об'єкти вони проходять. Правильно позначений 1 бал.

1. Маршрут «Дві кримські фортеці» (Музей історії Ельтигенського десанту, фортеця Керч, Музей історії оборони Аджимушкайських каменоломень, Царський курган, фортеця Ені-Кале).

2. Довкола Карпат за 7 днів (Львів – Карпати – Мукачеве – Берегове – Ужгород – Лумшори – Іза – Липча – Синевир – Колочава – Міжгірський – Пилипець – Келечин – Нижнє Селище – Велятин – Хуст – Данилово – Ділове – Поляниця – Верховина – Івано-Франківська – Поляниця – Яремче – Вигода – Гошів – Бубнище).

3. «Золота підкова Черкащини» (Черкаси – Чигирин – Канів – Корсунь – Умань – Звенигородка – Кам'янка – Тальне).

4. «Тунель кохання та легенди Рівненщини» (Київ – Житомир – Корець – Клевань – Велика Омеляна – Тараканів – Кременець – Дубно – Київ).

5. Полонина Руна (Лумшори – Полонина Руна – вершина Гостра – Жденієво)

Результат гри. Перемагає команда, яка за сумою результатів 3-х раундів набрала найбільшу кількість балів.

БРЕЙН-ШТОРМІНГ НА ТЕМУ:
«КРАЄЗНАВЕЦЬ ТИ ЧИ НІ»

Мета:

- узагальнити і систематизувати знання, отримані під час вивчення свого рідного краю;
- розвивати аналітичне і критичне мислення, здатність порівнювати і виділяти правильну інформацію;
- виховувати повагу до рідного краю.

Обладнення: картки із запитаннями та відповідями до 2-х раундів і логічні картки для 3 раунду.

Хід гри

Гра проводиться в 3 раунди, за кожну правильну відповідь команди учасників отримують по 3 бали, а за кожну помилку втрачають 1 бал.

Раунд 1.

Запитання і відповіді

Дати правильну відповідь на запитання.

1. Які предмети можуть містити інформацію про рідний край? **(археологічні знахідки, різні державні документи та літописи, які складали служителі монастирів).**

2. У яких школах у XVI–XVII ст. південно-західної Русі широко пропагувалися краєзнавчі ідеї? **(Братських школах).**

3. Як називалось краєзнавство в 60-ті роки XIX ст.? **(родинознавство, батьківщинознавство).**

4. Коли в місті Києві відбувся Другий з'їзд Всеукраїнської спілки краєзнавців? **(25 грудня 1996 року).**

5. Що таке краєзнавство за визначенням Лева Берга? **(мала географія).**

6. Які головні функції краєзнавства? **(педагогічна, навчальна, наукова).**

7. Які є основні форми краєзнавства? **(наукове, шкільне, громадське).**

9. У якому році шкільне краєзнавство та туристично-краєзнавча робота стали масовими? **(з 1960–1980-их років).**

10. Який науковець першим вказав на значення краєзнавчого підходу для посилення його у викладанні географії? **(Баранський М. М.).**

Раунд 2.

Визначити кому з вчених, дослідників, краєзнавців належать такі слова:

1) «Русини займають дві третіх Галичини й східні комітати в Карпатах та Угорщині; також цілу полудневу частину Росії від Прип'яті по верхній Дон. Замешкують цю територію у компактній масі, не розпорошені поміж другими народами, ані не змішані з чужими національностями. Вони не є жодними колоністами, які примандрували в ті землі, але вони є їх рідними синами, які живуть на могилах і курганах славних предків своїх з-перед тисячі літ, на прадідівських вогнищах. Коли в них така славна минувшина, то чому вони не осягнули кращої долі, яка належалася б такій великій нації?»

(Головацький Я. Ф.)

2) Зробити якнайбільше користі моїй батьківщині – ось єдина мета мого життя, і до неї якраз я повинен спрямувати всі свої здібності.

(Ушинський К. Д.)

3) «Записки о Южной Руси» друкую з насолодою не тому, що в них є моє, а тому, що передаю світові пам'ятки духу народного, яким у моїх очах нема ціни.

(Куліш П. О.)

4) «Нехай же ані великороси, ані поляки не називають своїми землі, заселені нашим народом!».

(Костомаров М. І.)

5) «Утворення української національної держави в етнографічних границях є одиноким способом, щоб запобігти заколотам і конфліктам у південно-східному куті Європи, так важному для світового господарства й

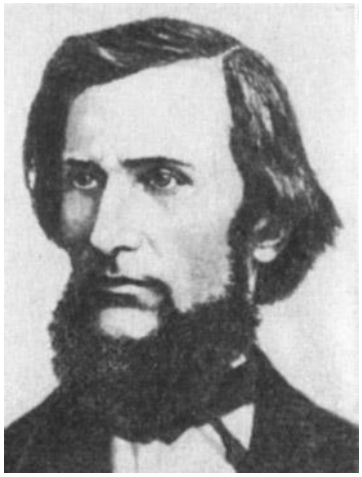
для світової політики. Без національної української держави доживемо в найкоротшому часі до нових тяжких воєнних і революційних катастроф».

(Рудницький С. Л.)

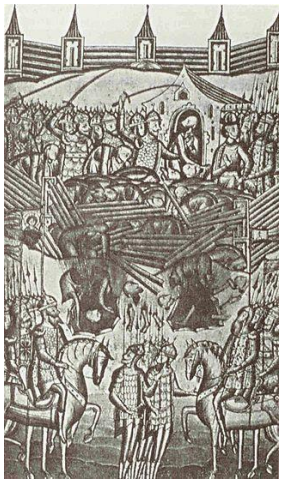
Раунд 3.

«Логічні картки»

Відповідають капітани, кого чи що зображено на картках.

(К. Ушинський)

(Завоювання Києва монголами)

(Битва під Ярославом)

(Битва на Синіх Водах)

(Битва під Хотином)

(Брусилов О.)

(Бій під Крутами)

(Костомаров М. І.)

(Сухомлинський В. О.)

(П. Куліш)

Судді, підрахувавши бали, оголошують результати і нагороджують переможців цікавою і захоплюючою книгою чи іншим подарунком.

ПЕРЕЛІК ЦІКАВИХ ОБ'ЄКТІВ ДЛЯ ТУРИСТІВ ТА РЕКРЕАНТІВ

Хмельницька область

1. Білогірський район – Комплекс споруд Домініканського монастиря
2. Віньковецький район – Палац з господарськими будинками
3. Волочиський район – Історичний музей
4. Городоцький район – Пам'ятник жертвам визвольної війни 1648–1654 років
5. Деражнянський район – Іоанно-Богословська церква
6. Дунаєвецький район – Водонапірна вежа
7. Ізяславський район – Монастир бернардинців
8. Кам'янець-Подільський район – Мури з брамами Вірменського костелу
9. Красилівський район – Три брами з огорожею
10. Летичівський район – Єврейський некрополь (могила Баал-Шем-Това), пов'язаний з історією іудаїзму та мистецтвом єврейського народу
11. Новоушицький район – Земляна фортеця з мурованим бастіоном
12. Полонський район – Земляна фортеця з мурованим бастіоном
13. Славутський район – Торгові ряди
14. Старокостянтинівський район – комплекс споруд Домініканського костелу з баштою
15. Старосинявський район – Могила Івана Ганжі (уманського полковника, соратника Б. Хмельницького)
16. Теофіпольський район – Пам'ятний знак на честь воїнів-земляків Братська могила радянських воїнів
17. Хмельницький район – Храм Георгія Побідоносця
18. Чемеровецький район – Церква Св. Димитрія
19. Шепетівський район – Шепетівський краєзнавчий музей
20. Ярмолинецький район – Покровська церква-фортеця

Одеська область

1. Ананьївський район – Ананьївський історико-художній музей

2. Арцизький район – Млин вітряний

3. Балтський район – Церква Успіння Богоматері (дерев'яна)

4. Березівський район – Гірськолижний курорт «Березівка»

5. Білгород-Дністровський район – Аккерманська фортеця

6. Біляївський район – Церква Різдва

7. Болградський район – Мавзолей Інзова

8. Великомихайлівський район – Храм Вознесіння Христа

9. Захарівський район – Ботанічний заказник загальнодержавного значення «Павлівський»

10. Іванівський район – Палац Курисів

11. Ізмаїльський район – Мала мечеть

12. Кілійський район – Миколаївська церква та дзвіниця

13. Кодимський район – Церква Покровська (дерев'яна)

14. Лиманський район – Ландшафтний заказник місцевого значення «Каїрівський»

15. Подільський район – підземний монастир «Райський сад»

16. Любашівський район – Церква Івана Богослова

17. Миколаївський район – Свято-Миколаївський храм

18. Овідіопольський район – Пам'ятник Овідію

19. Окнянський район – Пам'ятний знак жертвам Голодомору

20. Ренійський район – Пам'ятник «Переправа через Дунай»

21. Роздільнянський район – Успенський костел

22. Савранський район – Церква Покрови Пресвятої Богородиці (дерев'яна)

23. Саратський район – Лютеранська кірха

24. Тарутинський район – с. Фрумушика-Нова

25. Татарбунарський район – пам'ятник Татарбунарському повстанню

26. Ширяївський район – стоянка мезолітична «Скосарівка»

Полтавська область

1. Великобагачанський район – Козацький камінь та фігура козака

2. Гадяцький район – Гадяцький історико-краєзнавчий музей

3. Глобинський район – дендрологічний парк «Устимівський»

4. Гребінківський район – Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

5. Диканський район – Регіональний ландшафтний парк Диканський

6. Зіньківський район – Міський особняк

7. Карлівський район – Пам’ятник-бюст земляку М. В. Підгорному

8. Кобеляцький район – Піраміда Білевича

9. Козельщинський район – Собор Різдва Богородиці

10. Котелевський район – Пам’ятник-бюст С. А. Ковпаку

11. Кременчуцький район – Музей концерну Крюківський вагонозавод

12. Лохвицький район – Меморіальний комплекс «Урочище Шумейкове»

13. Лубенський район – Флігель (пам’ятка архітектури національного значення XVIII ст. – поч. XIX ст.)

14. Машівський район – Іоанно-Предтеченська церква

15. Миргородський район – Будинок-садиба декабристів братів Муравйових-Апостолових

16. Новосанжарський район – Петропавловська церква

17. Оржицький район – Всіхсвятська церква

18. Пирятинський район – Водонапірна вежа

19. Полтавський район – «Білий будинок» у музеї-заповіднику ім. А. С. Макаренка

20. Решетилівський район – Решетилівський районний народний краєзнавчий музей

21. Семенівський район – Краєзнавчий музей

22. Хорольський район – Меморіальний комплекс «Хорольська яма»

23. Чорнухський район – Садиба-музей Г. С. Сковороди

24. Чутівський район – Пам’ятник родині

25. Шишацький район – с. Гоголеве

Запорізька область

1. Бердянський район – Крісло бажань

2. Більмацький район – Природний заповідник «Кам’яні Могили»

3. Василівський район – Заповідник «Лиса Гора»

4. Великобілозерський район – Курганний могильник «Цимбалова Могила»

5. Веселівський район – Головний будинок панської садиби

6. Вільнянський район – Меморіальний комплекс на честь радянських воїнів

7. Гуляйпільський район – Банк товариства єврейських та німецьких колоністів

8. Запорізький район – Комплекс споруд садиби Миклашевських

9. Кам’янсько-Дніпровський – Садиба купця Суворова

10. Мелітопольський район – Культовий комплекс «Кам’яна Могила»

11. Михайлівський район – Курганний могильник «Куляб-могила»

12. Новомиколаївський – Паровий млин Гейна

13. Оріхівський – Садиба Генріха Янцена

14. Пологівський район – Кирилівська фортеця Дніпровської лінії укріплень

15. Приазовський район – Садиба заможного болгарського колоніста

16. Приморський район – Реальне училище, в якому навчався правозахисник П. Г. Григоренко

17. Розівський район – Церква Олександра Невського

18. Токмацький район – Палац Реймера

19. Чернігівський район – Садиба німецьких колоністів братів Шмідт

20. Якимівський район – Церковнопарафіяльна школа

Рівненська область

1. Березнівський район – руїни пізньофеодального замку

2. Володимирецький район – Курганний могильник

3. Гощанський район – Садиба Валевського

4. Демидівський район – Здвиженська церква

5. Дубенський район – Колишній костел монастиря бернардинів

6. Дубровицький район – Стоянка фінальнопалеолітична, поселення доби бронзи

7. Зарічненський район – Пам’ятник на честь обласної газети «Червоний прапор»

8. Здолбунівський район – Комплекс Троїцького монастиря-фортеці

9. Корецький район – Костел Св. Антонія

10. Костопільський район – Братська могила радянських військовополонених

11. Млинівський район – Флігель садиби Корецьких

12. Острозький район – Троїцький монастир-фортеця

13. Радивилівський район – Церква Дмитрія Солунського

14. Рівненський район – Архітектурно-парковий комплекс

15. Рокитнівський район – Курганний могильник

16. Сарненський район – Дерев’яний Костел

Сумська область

1. Білопільський район – Будинок, у якому народився поет і вчений Олександр Олесь (О.Кандиба)

2. Буринський район – Цукровий завод № 17 Товариства Курських цукрових і рафінадних заводів

3. Великописарівський район – Головний виробничий корпус

4. Глухівський район – Глухівсько-Петропавлівський монастир

5. Конотопський район – Ансамбль Покровської церкви

6. Краснопільський район – Млин О. Гончара

7. Кролевецький район – Водогінна вежа

8. Лебединський район – Спасо-Преображенська церква з дзвіницями

9. Липоводолинський район – Волосне правління

10. Недригайлівський район – Сільське двокласне училище

11. Охтирський район – Дзвіниця Троїцького монастиря

12. Путивльський район – Будинок, у якому мешкав фотограф Я. Фесик

13. Роменський район – Будівля земської школи

14. Середино-Будський район – Місце розташування штабу Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А Ковпака

15. Сумський район – Флігель садиби графа Камбурлея

16. Тростянецький район – Вальцевий млин економії Л. Кеніга

17. Шосткинський район – Ансамбль Гамаліївського монастиря

18. Ямпільський район – Залізничний вокзал станції Хутір-Михайлівський

Тернопільська область

1. Бережанський район – Будинок, у якому жив письменник Лев Лотоцький

2. Борщівський район – Давньослов'янський печерний храм

3. Бучацький район – Василіанський монастир

4. Гусятинський район – Будинок Польського народного товариства «Сокіл»

5. Заліщицький район – Палац барона Бруністе

6. Збаразький район – Бернардинський монастир

7. Зборівський район – Комплекс пам'яток «Поле Зборівської битви 1649 року»

8. Козівський район – Церква Архістратига Михаїла

9. Кременецький район – Почаївська лавра

10. Лановецький район – Стоянка багатошарова Буглів V

11. Монастириський район – Могила невідомого радянського воїна, пам'ятний знак воїнам-землякам, які загинули в роки Другої світової війни

12. Підволочиський район – Скалатський замок

13. Підгаєцький район – Синагога (Підгайці)

14. Теребовлянський район – Монастир кармелітів

15. Тернопільський район – Палац Коритовичів

16. Чортківський район – Пам’ятник театральному критику, січовому стрільцю Степану Чарнецькому

17. Шумський –Пам’ятник державному і військовому діячу, гетьману України Богдану Хмельницькому

Харківська область

1. Балаклійський район – Садибний будинок із флігелем (сучасне використання – історичний музей)

2. Барвінківський район – Пам’ятний знак учасникам ліквідації аварії на ЧАЕС

3. Близнюківський район – Олексіївська церква

4. Богодухівський район – Меморіальний комплекс на честь воїнів і жителів Богодухова і Богодухівського району.

5. Борівський район – Вітряний млин

6. Валківський район – Миколаївська церква з дзвіницею

7. Великобурлуцький район – Комплекс станційних споруд (Бурлук)

8. Вовчанський район – Лазарет – будинок, у якому проходили районні збори колгоспників-ударників.

9. Дергачівський район – Харківський зооветеринарний інститут

10. Дворічанський район – Георгіївська церква (дерев’яна, діюча)

11. Зачепилівський район – Федорівська фортеця Української лінії

12. Зміївський район – Будівля повітового двокласного училища

13. Золочівський район – Садибний будинок

14. Ізюмський – Церква Охтирської Богоматері

15. Кегичівський район – Пам’ятник О.М. Горькому – письменникові

16. Коломацький район – Городище «Коломак» і могильник

17. Красноградський район –Більовська фортеця Української лінії

18. Краснокутський район – Заміська садиба «Наталіївка»

19. Куп’янський район – Садибний будинок, у якому народився і жив В. О. Тихоцький

20. Лозівський район – Слобідська фортеця Української лінії

21. Нововодолазький район – Орловська фортеця Української лінії

22. Первомайський район – Єфремівська фортеця Української лінії

23. Печенізький район – Виробничо-технічний комплекс «Резниківський»

24. Сахновщинський район – Дерев'яний млин

25. Харківський район – Палац. Колишній маєток князя Святополка Мирського

26. Чугуївський район – Волосна управа (північний і південний корпуси)

27. Шевченківський район – Вітряний млин

Херсонська область

1. Бериславський район – Кам'янська Січ, кладовище запорізьких козаків і могила кошового отамана Костя Гордієнка

2. Білозерський район – Широкобалківський могильник

3. Великолепетиський район – Братські могили партизан громадянської війни та воїнів

4. Великоолександрівський район – Курганне поле

5. Верхньорогачинський район – Братська могила партизанів, воїнів та пам'ятник на честь воїнів-односельчан

6. Високопільський район – Німецька гімназія

7. Генічеський район – Залізобетонний дот

8. Голопристанський район – Курганний могильник «Лисячі гори»

9. Горностаївський район – Братнє кладовище воїнів

10. Іванівський район – Пам'ятник А. П. Садовому

11. Каланчацький район – Будинок, у якому розміщувався штаб партизанського загону П. І. Тарана

12. Каховський район – Городище Любимівське

13. Нижньосірогозький район – Могила воїна-інтернаціоналіста Ю.П. Бугаєнка

14. Нововоронцовський район – Катеринінська верста

15. Новотроїцький район – Зольник «Велика Затока»

16. Скадовський район – Джарилгацький маяк

17. Олешківський район – Олешківська Запорізька Січ

18. Чаплинський район – Половецькі кам'яні скульптури

Черкаська область

1. Городищенський район – Школа садівництва

2. Драбівський район – Алея Героїв Драбівщини

3. Жашківський район – Заводоуправління

4. Звенигородський район – Садиба кн. В. В. Голіциної

5. Золотоніський район – Красногірський Спасо-Преображенський монастир

6. Кам'янський район – Грот декабристів

7. Канівський район – Будинок графа Батурліна

8. Катеринопільський район – Водонапірна башта

9. Корсунь-Шевченківський район – Садиба Лопухіних

10. Лисянський район – Склад (Сховище) цукрозаводу

11. Маньківський район – Гідроелектростанція

12. Монастирищенський район – Головний будинок «Замок»

13. Смілянський район – Водяний млин

14. Тальнівський район – Палац мисливський графа Шувалова із парком

15. Уманський район – Троїцька церква із дзвіницею

16. Христинівський район – Парк та озеро з 4 островами

17. Черкаський район – Печери, які датуються XIX ст

18. Чигиринський район – Фортеця (руїни) (Бастіон Дорошенка)

19. Чорнобаївський район – Руїни Слов'янської фортеці

20. Шполянський район – Садиба Абази

Чернівецька область

1. Вижницький район – Будинок крайової школи різьбарства. токарства та металевої орнаментики, де працював В. Ю. Шкрібляк – майстер-різьбар

2. Герцаївський район – Архангельська церква

3. Глибоцький район – Будинок – зразок традиційної народної архітектури

4. Заставнівський район – Палац Зота

5. Кельменецький район – Земляне укріплення «Троянів вал»

6. Кіцманський район – Палац Манеску

7. Новоселицький район – Огорожа

8. Путильський район – Дзвіниця Іллінської церкви

9. Сокирянський район – Старообрядська церква Святої Покрови Богородиці

10. Сторожинецький район – Приходська школа

11. Хотинський район – Державний історико-архітектурний заповідник «Хотинська фортеця»

Чернігівська область

1. Бахмацький район – Палац гетьмана Кирила Розумовського.

2. Бобровицький район – Бобровицький районний історико-краєзнавчий музей.

3. Борзнянський район – Історико-меморіальний музей-заповідник «Ганнина Пустинь».

4. Варвинський район – Меморіальний комплекс

5. Городнянський район – Курганний могильник «Шведські Могили»

6. Ічнянський район – Національний історико-культурний заповідник «Качанівка»

7. Козелецький район – Міжрічинський регіональний ландшафтний парк

8. Коропський район – Мезинська стоянка первісної людини

9. Корюківський район – Урочище Гулине

10. Куликівський район – ранньослов'янські та давньоруські поселення епохи бронзи, біля сіл Виблі, Салтикова Дівиця

11. Менський район – Старовинні дерев'яні храми

12. Ніжинський район – Будинок гімназії, де навчалися Л. Глібов, Є. Гребінка, М. Гоголь (XIX ст.)

13. Новгород-Сіверський район – Головний собор Спасо-Преображенського монастиря (XII–XVIII ст.)

14. Носівський район – Праслов'янське городище біля села Плоске та в місті Носівці

15. Прилуцький район –Густинський монастир

16. Ріпкинський район –Кам'яниця Полуботка

17. Семенівський район – залишки поселення епохи мезоліту (IX тисячоліття до н. е.) біля с. Баранівка та хут. Шведчина

18. Сновський район – Городище «В'юнище»

19. Сосницький район – Садиба О. Довженка

20. Срібнянський район – Могила кобзаря О. Вересая

21. Талалаївський район – поселення, городище і курганний могильник періоду Київської Русі (IX-XIII ст.), один з найбільших в Україні та на території колишньої Київської Русі

22. Чернігівський район – Садиба М. Коцюбинського

Вінницька область:

1. Барський район – Костел Святої Анни

2. Бершадський район – Годинникова вежа в Баланівці

3. Вінницький район – Вінницький світломузичний фонтан «Рошен».

4. Гайсинський район – Музей-садиба братів Герасименків

5. Жмеринський район – Свято-Троїцький жіночий монастир (XVIII ст.) Української Православної Церкви

6. Іллінецький район – Михайлівська церква

7. Калинівський район – Іванівський замок

8. Козятинський район – Музей М. С. Грушевського

9. Крижопільський район – Костьол Пресвятої Діви Марії

10. Липовецький район – Палац Тора Ланге

11. Літинський район – Журавненська церква (XVIII ст.)

12. Могилів-Подільський район – Озаринецька фортеця

13. Мурованокуриловецький район – садиба Комара

14. Немирівський район – Великі вали. Палац графині Щербатової

15. Оратівський район – церква с. Синарна. Палац Заботіних. Костел Святого Станіслава

16. Піщанський район – Чорноминський палац (Білий Дім)

17. Погребищенський район – Садибний будинок помістя графа М. П. Ігнатьєва. Палац графів Тишкевичів

18. Теплицький район – Церква Першої Пречистої. Церква Різдва Богородиці. Музей Миколи Леонтовича. Католицький костьол Діви Марії (1822 р.)

19. Тиврівський район – Садиба Гейден. Палац Ярошинського. Костьол Св.Йосипа. Могила Данила Нечая

20. Томашпільський район – Палац Четвертинських

21. Тростянецький район – дерев'яний млин у Савинці

22. Тульчинський район – Палац Потоцьких. Соборно-Богородицький храм

23. Хмільницький район – Палац графа Ксідо. Соборно-Богородицький храм

24. Чернівецький район – Костел Святого Миколая

25. Чечельницький район – Каташинська церква

26. Шаргородський район – Костел Св. Флоріана Шарого

27. Ямпільський район – Історико-культурний заповідник «Буша»

Волинська область:

1. Володимир-Волинський район – Каплиця св. Іосафата Кунцевича

2. Горохівський район – Каплиця Фекли XVII ст.

3. Іваничівський район – Богородицька церква

4. Камінь-Каширський район – Свято-Стрітенський Михнівський жіночий монастир

5. Ківерцівський район – Троїцький костел

6. Ковельський район – Урочище Нечимне

7. Локачинський район – садиба Липинських

8. Луцький район – Замок Любарта

9. Любешівський район – Лобненський музей партизанської Слави

10. Любомльський район –Палац Браницьких

11. Маневицький район – Оконські джерела

12. Ратнівський район – Лісовий заказник «Гірницький»

13. Рожищенський район – Михайлівська церква

14. Старовижівський район – Милецький Свято-Миколаївський чоловічий монастир

15. Турійський район – Урочище Вовчак

16. Щацький район – Шацький національний природний парк

Дніпровська область

1. Апостолівський район – Кургани Сарматського часу

2. Васильківський район – Половецькі кам’яні баби

3. Верхньодніпровський район – Урочище «Балка Климова»

4. Дніпропетровський район – Урочище «Тунельна балка»

5. Криворізький район – Криворізький ботанічний сад

6. Криничанський район – пам’ятник на честь воїнів, що віддали життя за звільнення Адамівки від гітлерівських загарбників

7. Магдалинівський район – Ландшафтний Приорільський заказник

8. Межівський район – Свято-Покровський храм

9. Нікопольський район – Шолоховський (Токівський) каскадний водоспад

10. Новомосковський район – Свято-Троїцький собор

11. Павлоградський район – Мавринський майдан

12. Петриківський район – Козацький хутір «Галушківка»

13. Петропавлівський район – Меморіальний музей Фросині Карпенко

14. Покровський район – Дібрівський лісовий заказник

15. П'ятихатський район – Грабівський ботанічний заказник

16. Синельниківський район – Балка Велика Осокорівка

17. Солонянський район – будинок братів Бергманів

18. Софіївський район – Курган Могила-Бабцева

19. Томаківський район – Кургани скіфського часу

20. Царичанський район – Пам'ятка природи «Урочище Лелія»

21. Широківський район –Відслонення аркозових пісковиків

22. Юр'ївський район – Орнітологічний заказник Волошанська дача

Донецька область

1. Амвросіївський район – Новопетровський поріг

2. Бахмутський район – Соляна шахта в Селедарі

3. Бойківський район – Лютеранський молитовний дім

4. Великоновосілківський район – Садиба Немировича-Данченка

5. Волноваський район – Великоанадольський ліс

6. Добропільський район – Кімната-музей Миколи Чернявського

7. Костянтинівський район – Регіональний ландшафтний парк «Клебан-Бик»

8. Лиманський район –Будинок, у якому знаходився перший ревком

9. Мангуський район – Музей історії Урзуфа

10. Мар'їнський район – Народний музей історії Мар'їнського району

11. Нікольський район – Заповідник «Кам’яні могили»

12. Новоазовський район – Козацький народний музей бойової і трудової слави

13. Олександрівський район – церква Олександра Невського

14. Покровський район – Музей Сергія Прокоф’єва

15. Слов’янський район – Святогірський історико-архітектурний заповідник

16. Старобешівський район – Меморіальний музей П. М. Ангеліної

17. Шахтарський район – Свято-Федорівська церква

18. Ясинуватський район – кургани доби бронзи

Житомирська область

1. Андрушівський район – Садиба Терещенка

2. Баранівський район – Музей порцеляни у Баранівці

3. Бердичівський район – Музей класика англійської літератури Джозефа Конрада

4. Брусилівський район – Залишки костелу і кляштора Ордена капуцинів

5. Володарсько-Волинський район – Музей дорогоцінного і декоративного каміння

6. Дзержинський район – Свято-Троїцький храм

7. Ємільчинський район – Церква Св. Параскеви

8. Житомирський район – скеля Голова Чацького

9. Коростенський район – Об’єкт «Скеля»

10. Коростишівський район – Музей образотворчого мистецтва ім. І. Буханчука

11. Лугинський район – Церква Різдва Богородиці

12. Любарський район – Костел XVIII ст.

13. Малинський район – Пам’ятник Миклухо-Маклаю

14. Народицький район – парк ім. Корбута

15. Новоград-Волинський район – Кам’яний гриб

16. Овруцький район – Словечанський кряж

17. Олевський район – Камінне село

18. Попільнянський район – Храм Архістратига Божого Михаїла

19. Радомишльський район – Музей замок Радомисль. Урочище Криниченька

20. Ружинський район – Палац Е. Ганської та О. де Бальзака

21. Червоноармійський район – Різдво-Богородицька церква

22. Черняхівський район – Церква Св. Трійці

23. Чуднівський район – Церква в ім’я Воскресіння Христа

Закарпатська область

1. Берегівський район – Винний підвал сім’ї Парасків

2. Великоберезнянський район – Біосферний заповідник «Східні Карпати»

3. Виноградівський район – Чорна Гора

4. Воловецький район – Захоронення австрійських, російських солдатів часів Першої світової війни

5. Іршавський район – Довжанський замок

6. Міжгірський район – озеро Синевир

7. Мукачівський район – Мукачівський замок Паланок

8. Перечинський район – Лумшорські водоспади

9. Рахівський район – г. Говерла

10. Свалявський район – урочище Цоклановиця

11. Тячівський район – Солотвинські озера

12. Ужгородський район – Ужгородський замок

13. Хустський район – Долина нарцисів

Івано-Франківська область

1. Богородчанський район – грязьовий вулкан Старуня

2. Верховинський район – Музей гуцульської вишивки

3. Галицький район – Національний заповідник Давній Галич

4. Городенківський район – Вірменський костел

5. Долинський район – Мізунські водоспади

6. Калуський район – Будинок лікаря Куровця

7. Коломийський район – Музей «Писанка»

8. Косівський район – Національний природний парк «Гуцульщина»

9. Надвірнянський район – Дендропарк «Високогірний»

10. Рогатинський район – Готично-ренесансовий костел св. Миколая

11. Рожнятівський район – замок польського магната Скарбка (XIV ст.)

12. Снятинський район – колишній Будинок прикордонної служби

13. Тисменицький район – Меморіальна дошка Йову Княгиницькому

14. Тлумацький район – Карстові печери: Сталактитова, Мокра та Вертикальна

Київська область

1. Баришівський район – Церква Іоанна Предтечі

2. Білоцерквівський район – Дендрологічний парк «Олександрія»

3. Богуславський район – Свято-Троїцька церква.

4. Бориспільський район – Меморіальна плита М. Я. Брусіловському (с. Велика Стариця)

5. Бородянський район – Урочище Бабка

6. Броварський район – Городища XI–XIII ст.

7. Васильківський район – залишки скіфських курганів

8. Вишгородський район – Дзвінкова криниця – джерело

9. Володарський район – залишки Палацу к. XVIII – п. XIX ст.

10. Згурівський район – Згурівський дендропарк садово-паркової архітектури

11. Іванківський район – Історико-краєзнавчий музей

12. Кагарлицький район – Древні могили (кургани) черняхівської культури

13. Києво-Святошинський район – Етнографічний комплекс Українське село

14. Макарівський район – Змієві вали

15. Миронівський район – Дерев'яний водяний млин

16. Обухівський район – Музей-кімната ім. Григорія Косинки

17. Переяслав-Хмельницький район: Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини

18. Поліський район – Районний історико-краєзнавчий музей

19. Рокитнянський район – Голубе озеро

20. Сквирський район – Історико-краєзнавчий Музей

21. Ставищенський район – Церква Різдва Богородиці

22. Таращанський район – Каланча – пожежна вежа XIX ст.

23. Тетіївський район – Ландшафтний заказник місевого значення Лебединий

24. Фастівський район – Загородний скит свято-введенського монастиря

25. Яготинський район – Музей-садиба народної художниці України К. Білокур

Кіровоградська область

1. Бобринецький район – Свято-Вознесенський собор

2. Вільшанський район – Україно-болгарський історичний музей

3. Гайворонський район – Покровська церква XIX ст.

4. Голованівський район – Музей ракетних військ стратегічного призначення

5. Добровеличківський район – Пам'ятно-технічний знак «Танк Т-34»

6. Долинський район – Водонапірна башта

7. Знам'янський район – Земська школа 1892 р.

8. Кіровоградський район – Церква Святих Андріана і Наталії

9. Компаніївський район – геологічна пам’ятка – Інгульська Жила

10. Маловисківський район – Церква Успіння Пресвятої Богородиці

11. Новгородківський район – пам’ятник трудової слави – трактор «Універсал»

12. Новоархангельський район – Каньйон річки Синюхи

13. Новомиргородський район – Свято-Іллінська церква

14. Новоукраїнський район – Млин варшавського Вигдора Зейлиховича 1894 р.

15. Олександрійський район – Колишній маєток Вимберга

16. Онуфріївський район – Меморіально-педагогічний музей та могила В. Сухомлинського.

17. Петрівський район – Гребля Іскрівського водосховища.

18. Світловодський район – Світловодський регіональний ландшафтний парк

19. Ульяновський район – Церква Архістратига Михаїла.

20. Устинівський район – Церква Ікони Казанської Божої Матері.

Луганська область

1. Антрацитівський район – Парк «Дружба» – парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва

2. Біловодський район – Водяна криниця – гідрологічна пам’ятка природи

3. Білокуракинський район – Лісова перлина – загальнозоологічний заказник

4. Краснодонський район – пам’ятник «Клятва»

5. Кремінський район – Кремінські каптажі – гідрологічний заказник

6. Лутугинський район – Менчікурівський розріз – геологічна пам’ятка природи

7. Марківський район – заказник «Гераськівський»

8. Міловський район – заповідник «Стрільцівський степ»

9. Новоайдарський район –Пам’ятка природи «Айдарська тераса»

10. Новопсковський район – Осинівські пісковики – геологічна пам’ятка природи

11. Перевальський район – Олексіївська церква.

12. Попаснянський район: Джерело Гірське – гідрологічна пам’ятка природи

13. Сватівський район – Мілуватський водолій – парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва

14. Свердловський район – Королівські скелі – геологічна пам’ятка природи.

15. Слов’яносербський район – Слов’яносербська геологічна пам’ятка – оголення пісків і гранітних пісковиків Марфінського терасового рівня.

16. Станично-Луганський район – Свято-Никольський храм.

17. Старобільський район – Старобільський жіночий монастир.

18. Троїцький район – Церква Святої Трійці.

Львівська область

1. Бродівський район – Підгорецький замок

2. Буський район – Олеський замок

3. Городоцький район – Костел Воздвиження Чесного Хреста XV–XVIII ст.

4. Дрогобицький район – Церква Святого Юра

5. Жидачівський район – Палац Чорторийських

6. Жовківський район – Ансамбль костелу і монастиря домініканів у стилі бароко

7. Золочівський район – Золочівський замок

8. Кам’янсько-Бузький район – Церква Св. Миколая та дзвіниця XVI ст.

9. Миколаївський район – печера Прийма

11. Перемишлянський район – Свірзький замок

12. Пустомитівський район – Замок князів Острозьких (руїни)

13. Радехівський район – Музей-садиба М. Шашкевича

14. Самбірський район – Самбірська ратуша

15. Сколівський район – Урицькі скелі

16. Сокальський район – Ансамбль монастиря Бернардинців (XVII ст.)

17. Старосамбірський район – Добромильський замок

19. Турківський район – Урицькі скелі

20. Яворівський район – Церква Воскресення 1560 р.

Миколаївська область

1. Арбузинський район – Бугогардівська паланка Війська Запорозького

2. Баштанський район – меморіальний комплекс «Пагорб Слави»

3. Березанський район – Краснопільська кірха

4. Березнегуватський район – Воскресенська церква

5. Братський район – могила підпільників та жертв фашизму

6. Веселинівський район – залишки татарського міста-фортеці Балаклея

7. Вознесенський район – Актовський і Арбузинський канйони

8. Врадіївський район – Пам’ятний знак на честь визволення Врадіївки від німецько-фашистських загарбників

9. Доманівський район – Маєток пана Ерделі. Церква Святого Олександра Невського

10. Єланецький район – природний заповідник «Єланецький степ»

11. Жовтневий район – Ландшафтний заказник «Півострів Піщаний»

12. Казанківський район – Ландшафтно-ботанічний заказник «Водоспад»

13. Кривоозерський район – Костьол Святого Людвіка

14. Миколаївський район – Адміралтейство. Музей суднобудування і флоту

15. Новобузький район – Регіональний ландшафтний парк «Приінгульський»

16. Новоодеський район – Природний заповідник «Єланецький степ»
17. Очаківський район – Кінбурнська коса
18. Первомайський район – Мигійські пороги
19. Снігурівський район – Церква Різдва Христового

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Археологічні пам’ятки Черкащини URL: https://arttemenos.wordpress.com/ (дата звернення: 13.03.2020).
2. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 395 с.
3. Бейдик О.О., Новикова В. І. Рекреаційно-туристські ресурси Середнього Подніпров’я (на прикладі Черкаської області). *Туризм у XXI столітті: глобальні тенденції і регіональні особливості* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (10 жовтня 2001 р., м. Київ). Київ: Знання України, 2002. С. 485–498.
4. Бєляєва С. С., Басок С. А. Екотуризм на природно-заповідних територіях – фактор формування потенціалу краєзнавчої спадщини. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «*Економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку*». У 2-х част., ч. 2, Ужгород, 22–23 листопада 2013 р.: Херсон: Видавничий Дім «Гельветика», 2013. С. 17–20.
5. Бєляєва С. С., Тихоненко Ю. М. Соціально-економічні фактори конкурентоздатності туристського продукту (на прикладі Черкаської області). *Наук. журн. «Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 11. Частина 1, 2015. Серія «Економічні науки». Херсон: ХДУ, 2015. С. 80–85.
6. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. *Культура України.* 2013. Випуск 32 . URL: http://infotour.in.ua/ (дата звернення: 14.02.2020)
7. Браславська О. В., Рожі І. Г. Відпочинковий потенціал регіону: територіальні особливості. Четверті Сумські наукові географічні читання: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 11-13 жовтня 2019 р.). Суми. 2019. С. 118–119.
8. Гаврилюк А. Етнотуризм – як «захисний код» нації. URL: http://www.day.kiev.ua/ (дата звернення: 19.12.2019).

9. Гай Т.І. Уманський костьол Успіня Богородиці: проблеми збереження та використання. *Черкащина в контексті історії України*. Черкаси, 2008. С. 246–252.

10. Герасимчук З. В., Коленда Н. В., Черчик Л. М. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування: механізми формування та реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 171 с.

11. Голояд Б.Я., Римарчук І.В. Рекреаційно-туристський напрям господарювання – застава добробуту краян Прикарпаття. Івано-Франківськ, 1997. 32с.

12. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С., та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. Київ: РВПС України. 1999. 716 с.

13. Дащук Ю. Є. Аналіз складових рекреаційного потенціалу регіону. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2012. № 7(178). С. 71–76.

14. Дедю И. И. Экологический энциклопедический словарь. Кишинев: Главная редакция Молдавской советской энциклопедии, 1990. 406 с.

15. Державний реєстр нерухомих пам'яток України (національного значення) станом на 15 березня 2016 року. URL: http://mincult.kmu.gov.ua (дата звернення: 11.02.2020).

16. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах. Львів: Світ, 1994. 472с.

17. Життєва мудрість. *Україна – моя Батьківщина* // за ред. проф. М. І. Бушина. Черкаси: ЧДТУ, 2003. 295 с.

18. Ильина Е. Н. Туроперейтинг: организация деятельности. Учебник. М.: Финансы и статистика, 2000. 256 с.

19. Інноваційний розвиток в Україні: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 23-24 жовт. 2008 р.) : у 3 ч. Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2008. Ч. 3. С. 285-288.

20. Історія України: навч. посібник / під ред. д.і.н., проф. М. І. Бушина, д.і.н., проф. О. І. Гуржія. Черкаси: Черкаський ЦНТІ, 2011. 576 с.

21. Історія, культура і природа Черкащини на туристичних маршрутах регіону. Перша частина: краєзнавче науково-популярне видання / авт.-упоряд. Т.М. Нераденко Черкаси: Видав Чабаненко Ю. А, 2014. 180 с.

22. Історія, культура і природа Черкащини на туристичних маршрутах регіону. Друга частина / авт.-упоряд. Т.М. Нераденко. Черкаси: Видав Чабаненко Ю. А., 2014. 204 с.

23. Карти Черкаської області. URL: https://www.google.com.ua/search?q=%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82% (дата звернення: 07.04.2020).

24. Конякін С.М. Сучасний стан природно-заповідного фонду Черкащини. *Географія та екологія: наука і освіта*. Умань Візаві, 2010. С.102–104.

25. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: http://old.niss.gov.ua/ (дата звернення: 13.03.2020).

26. Лавріненко Н.П. Золоте туристичне кільце Чигиринщини. *Черкащина в контексті історії України*. Черкаси, 2008. С. 173–176.

27. Маринич О.М., Пархоменко Г.О., Петренко О.М. та ін. Удосконалена схема фізико-географічного районування України. *Український географічний журнал*. 2003, №1. С. 16–22.

28. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: підручник. 3-тє вид., стер. К.: Видавництво «Знання», КОО, 2006. 511 с.

29. Мартинова Г.П. Памятки Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» у державній програмі «Золота підкова Черкащини». *Черкащина в контексті історії України*. Черкаси, 2008. С. 154–158.

30. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України: монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1997. 259 с.

31. Мельниченко В. М., Чабан А. Ю. Наймолодша в Україні. Черкаській області – 60 років: етапи розвитку, люди і події. Черкаси: Вертикаль, видавець Кандич С. Г., 2013. 256 с.

32. Михайліченко Г. І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. *Проблеми економіки*. 2013. № 1. С. 115–123.

33. Мороз П.І., Лук'янець В.Л., Косенко І.С. та ін. Природа Черкащини. Стан проблеми раціонального природокористування та охорони в контексті виживання. Миколаїв: АТ «СІМАО», Одеса: ОКФА, 1996. 400 с.

34. Новикова В.І. Географія Черкаської області: Підручник для 8-9 класів загальноосвітніх шкіл Черкаської обл. 2-е вид., допов. і виправ. Київ: Видавництво «Мапа», 2004. 128 с.

35. Нудельман М. С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования. Киев: Наукова думка, 1987. 129 с.

36. Об'єкти світової спадщини ЮНЕСКО в Україні URL: http://firtka.if.ua/ (дата звернення: 03.03.2020).

37. Програма розвитку туризму в Черкаській області на 2012 – 2020 роки. URL: http://invest-oda.ck.ua/?p=140 (дата звернення: 07.02.2020).

38. Потенціал. Онлайн енциклопедія Вікіпедія URL: http://uk.wikipedia.org/wiki/Потенціал. (дата звернення: 18.01.2020).

39. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Черкаській області за 2008 рік /Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області. Черкаси, 2009. 202 с.

40. Реймерс Н. Ф., Яблоков А. В. Словарь терминов и понятий, связанных с охраной живой природы. М.: Наука, 1982. 145 с.

41. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України: підручник. Чернівці: Чернівецький національний університет, 2010. 552 с.

42. Словник іншомовних слів // ред. О. С. Мельничук. Київ: Издательство: Киевская книжная фабрика. Головна редакція УРЕ, 1977. 776 с.

43. Смаль І. В., Смаль В. В. Рекреація, туризм, дозвілля: тлумачення і співвідношення понять. *Український географічний журнал*. 2003. №4. С. 58–64.

44. Спіріна Т.М. Канів – ланка «Золотої підкови Черкащини». Черкащина в контексті історії України. Черкаси, 2008. С. 159–162.

45. Стратегія регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року. URL: http://oblradack.gov.ua/docs/ses/2015/38/6_2.pdf (дата звернення: 13.03.2020).

46. Стратегія сталого розвитку туризму і курортів в Україні (проект) URL: http://www.vincult.org.ua (дата звернення: 13.03.2020).

47. Стратегія розвитку Черкаської області на період до 2020 року URL:http://investincherkasyregion.gov.ua/wp-content/uploads/2016/08/Strategya2020.pdf (дата звернення: 08.03.2020).

48. Туристські пам’ятки Черкас URL: http://oteli.net.ua (дата звернення: 11.11.2020).

49. Удра І. Х. Біогеографічне районування території України. *Український географічний журнал*. 1997, №4. С. 28–35.

50. Чепурний О.І. Туристична Чигиринщина: сьогодення і майбутнє. Черкащина в контексті історії України. Черкаси: Діло, 2008. С. 163–166.

51. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

52. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

53. Черкащина туристична. Офіційний портал Черкаської обласної державної адміністрації URL: http://ck-oda.gov.ua/turyzm-oblasne-dochirnjepidpryjemstvo/ (дата звернення: 17.03.2020)

54. Щербина М.М. Туристські можливості села Лебедин (Шполянщина). *Черкащина в контексті історії України*. Черкаси: Діло, 2008. С. 218–223.

55. Федосов Е.Б. Курортная система Украины. *Вестник физиотерапии и курортологии. Ежеквартальный научно-медицинский журнал.* Евпатория, «Визен», 1998. Том 4. С. 63–65.

56. Chepurnyi O.I. Turystychna Chyhyrynshchyna: sohodennia i maibutnie / Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy. Cherkasy, 2008. S. 163–166.

57. Zelenyi V.F. Turyzm yak skladova ekonomichnoho rozvytku malykh istorychnykh mist Cherkashchyny // Cherkashchyna v konteksti istorii Ukrainy. Cherkasy, 2008. S. 39–44.

58. Harnik T.M. Okhorona, reheneratsiia ta vykorystannia arkhitekturnoho potentsialu v konteksti rozvytku istorychnoho rehionu (na prykladi Cherkaskoi oblasti): dys.. kand. arkhitektury: 18.00.01 / Kharkivskyi derzhavnyi tekhnichnyi universytet budivnytstva ta arkhitektury. Kharkiv, 2007. 285 s.

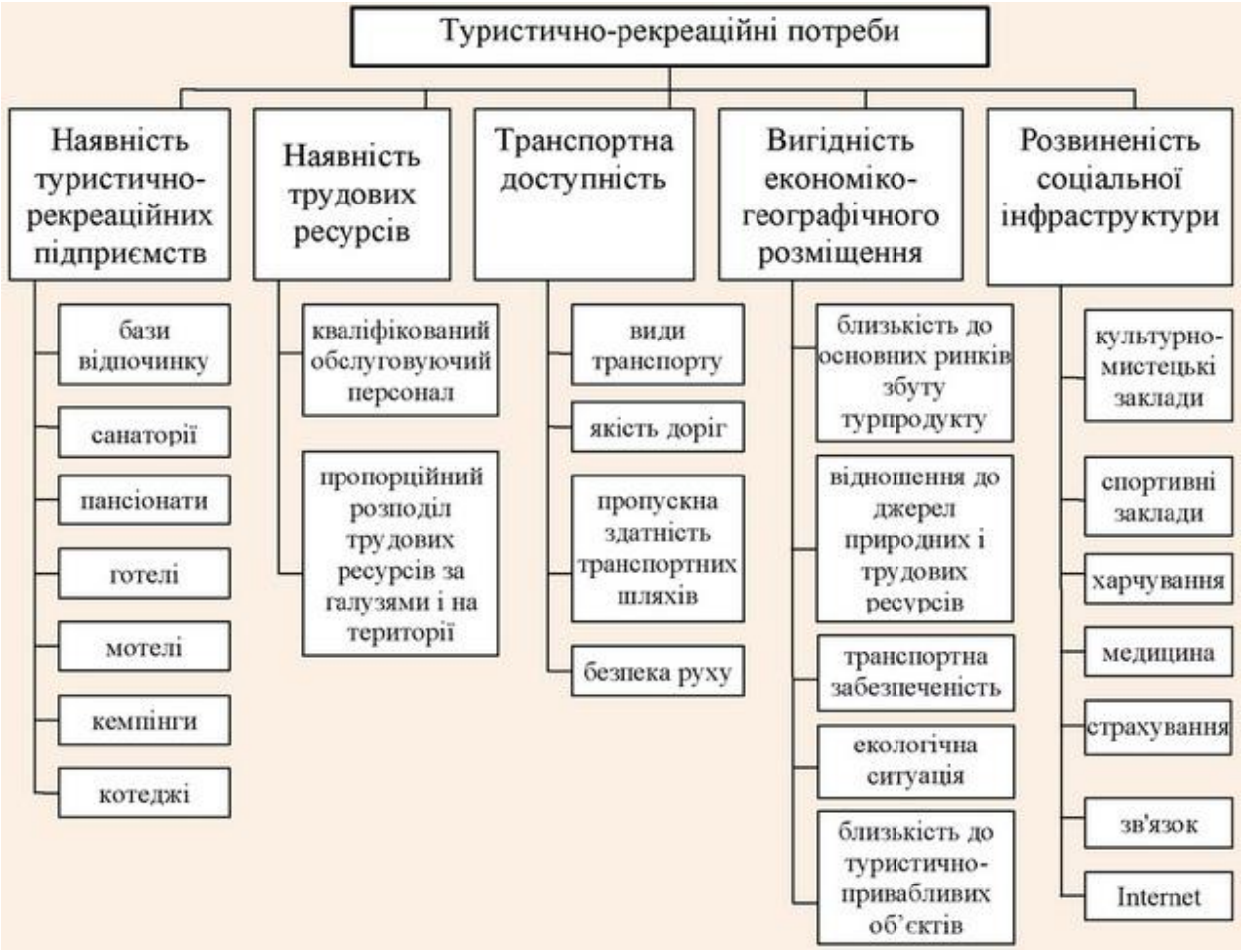
59. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/ed20170903#Text

60. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text

ДОДАТКИ

Додаток А

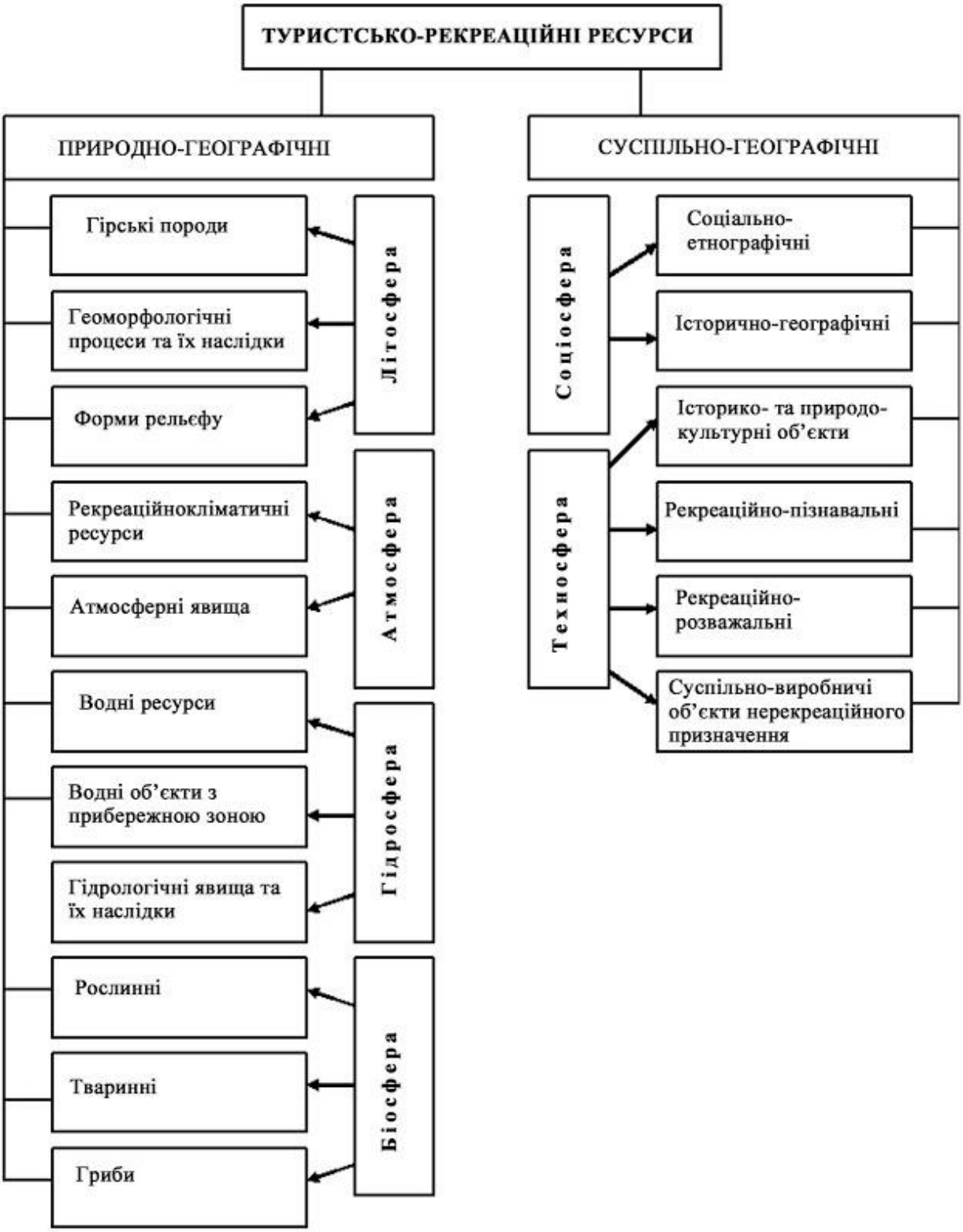
Туристсько-рекреаційні потреби

Додаток Б

Рекреаційно-туристичні ресурси
Природно-географічні
Природно-антропогенні
Суспільно-історичні
Суперточка-тур
Трансресурсні (наскрізні) об'єкти
Гомогенні
Парарекреаційні

Додаток В

ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ
ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ
Гірські породи
Геоморфологічні процеси та їх наслідки
Форми рельєфу
Літосфера
Рекреаційнокліматичні ресурси
Атмосферні явища
Атмосфера
Водні ресурси
Водні об'єкти з прибережною зоною
Гідрологічні явища та їх наслідки
Гідросфера
Рослинні
Тваринні
Гриби
Біосфера
Соціосфера
Соціально-етнографічні
Історично-географічні
Техносфера
Історико- та природо-культурні об'єкти
Рекреаційно-пізнавальні
Рекреаційно-розважальні
Суспільно-виробничі об'єкти нерекреаційного призначення

Додаток Г

Туристична карта Черкаської області

